

ПАМ'ЯТНИКИ ЯК ВІДДЗЕРКАЛЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІСТОРІЇ: сучасні виклики та наративи

Монографія

Суми
ТРИГОРІЯ
2024

Міністерство освіти і науки України
Сумський державний університет

ПАМ'ЯТНИКИ ЯК ВІДДЗЕРКАЛЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІСТОРІЇ: сучасні виклики та наративи

Монографія

*Рекомендовано до друку рішенням Вченої ради
Сумського державного університету (протокол №3 від 10.10.2024 року)*

Редактори:

Н. В. Таценко — докторка філологічних наук, професорка, завідувачка кафедри іноземних мов та лінгводидактики СумДУ;

Т. Л. Повалій — кандидат педагогічних наук, доцент, старший викладач кафедри психології, політології та соціокультурних технологій СумДУ.

Рецензенти:

С. І. Дегтярьов — доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри історії СумДУ;

В. С. Терентьєв — заслужений працівник культури, директор КЗ СОР Сумський обласний краєзнавчий музей.

Пам'ятники як віддзеркалення національної історії: сучасні виклики та наративи: монографія / Н. В. Таценко, Т. Л. Повалій, Р. В. Миленкова, О. П. Бойко, А. І. Зякун, Л. С. Отрощенко, Л. О. Молгамова; заг. ред. Н. В. Таценко. — Суми : Триторія, 2024. — 248 с.

ISBN 978-617-7971-33-6

У монографії здійснено системне дослідження українських пам'ятників як об'єктів публічної меморіалізації з порівняльно-аналітичним аналізом їхніх соціально-політичних наративів. Колективом авторів розроблено теоретичні, методологічні та практичні основи створення загальноукраїнської бази пам'ятників з метою збереження та розвитку культурної спадщини України.

Монографія є частиною реалізації проєкту «Діджитальна архівація пам'ятників як об'єктів публічної меморіалізації задля збереження культурної спадщини України», який переміг на конкурсі «Наука для відбудови України в воєнний та повоєнний періоди» та здійснюється за рахунок грантової підтримки Національного фонду досліджень України в Сумському державному університеті.

УДК 304: 316.7

© Колектив авторів, 2024 р.

© ТОВ «Триторія», 2024 р.

ISBN 978-617-7971-33-6

ВСТУП	6
1 ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ АПАРАТ ДОСЛІДЖЕННЯ З УТОЧНЕННЯМ ДЕФІНІЦІЙ ПОНЯТЬ «ДІДЖИТАЛІЗАЦІЯ», «КАТАЛОГІЗАЦІЯ», «АРХІВАЦІЯ», «МЕМОРІАЛІЗАЦІЯ», «ПАМ'ЯТНИК» та «УКРАЇНСЬКА ІДЕНТИЧНІСТЬ»	10
1.1 Поняття «діджиталізація» в контексті збереження культурної спадщини	10
1.2 Діджитальна архівація як інструмент збереження історико-культурної спадщини України в епоху цифровізації	13
1.3 Каталогізація як засіб систематизації інформації	17
1.4 Меморіалізація як інструмент вшанування історичної пам'яті суспільства	26
1.5 Термінологічні дефініції понять «пам'ятка» та «пам'ятник»	35
1.6 Українська ідентичність як пояснювальна парадигма становлення та розвитку суспільства України	42
2 СТАТИСТИЧНА ВИБІРКА ПАМ'ЯТНИКІВ ІЗ НАЦІОНАЛЬНОГО ТА МІСЦЕВОГО РЕЄСТРІВ ПАМ'ЯТОК	61
3 УНІВЕРСАЛЬНА ОБЛІКОВА КАРТКА ПАМ'ЯТНИКА ЯК ІДЕНТИФІКАЦІЙНИЙ ДОКУМЕНТ ТА ЕЛЕМЕНТ ДІДЖИТАЛЬНОГО АРХІВУВАННЯ	76

4 ДВОМОВНИЙ САЙТ ПРОЄКТУ НА ПЛАТФОРМІ
СУМДУ З ВІЗУАЛЬНОЮ ТА ТЕКСТОВОЮ
ІНФОРМАЦІЄЮ ПРО ПАМ'ЯТНИКИ УКРАЇНИ 93

4.1 Змістово-аналітичний розгляд пам'ятників Сумської області	95
4.2 Змістово-аналітичний розгляд пам'ятників Полтавської області	102
4.3 Змістово-аналітичний розгляд пам'ятників Чернігівської області	110
4.4 Змістово-аналітичний розгляд пам'ятників Київської області	116
4.5 Змістово-аналітичний розгляд пам'ятників Івано-Франківської області	123
4.6 Змістово-аналітичний розгляд пам'ятників Одеської області	129
4.7 Змістово-аналітичний розгляд пам'ятників Рівненської області	138
4.8 Змістово-аналітичний розгляд пам'ятників Закарпатської області	144
4.9 Змістово-аналітичний розгляд пам'ятників Тернопільської області	150
4.10 Змістово-аналітичний розгляд пам'ятників Житомирської області	157
4.11 Змістово-аналітичний розгляд пам'ятників Волинської області	163
4.12 Змістово-аналітичний розгляд пам'ятників Львівської області	170
4.13 Змістово-аналітичний розгляд пам'ятників Кіровоградської області	177
4.14 Змістово-аналітичний розгляд пам'ятників Хмельницької області	184
4.15 Змістово-аналітичний розгляд пам'ятників Черкаської області	191

5 ПОРІВНЯЛЬНО-АНАЛІТИЧНИЙ ОГЛЯД
ДОСЛІДЖУВАНИХ ПАМ'ЯТНИКІВ УКРАЇНИ 197

6 ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ
ЩОДО КІЛЬКОСТІ ТА ЯКОСТІ ПАМ'ЯТНИКІВ
З ПОГЛЯДУ РЕПРЕЗЕНТАЦІЇ СОЦІАЛЬНИХ,
ГЕНДЕРНИХ, НАЦІОНАЛЬНИХ, ПАТРІОТИЧНИХ
ТА ІНШИХ АСПЕКТІВ 211

6.1 Рекомендації щодо впровадження на інституційно-управлінському рівні	211
6.2 Теоретико-методологічні рекомендації щодо збалансування й оптимізації кількості та якості пам'ятників через систему освіти	216
6.3 Рекомендації щодо розвитку міжнародної співпраці	220

ВИСНОВКИ 223

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ 235

ВСТУП

Світова практика свідчить про різноманітність підходів до побудови механізму реалізації державної культурної політики, а саме щодо підпорядкованості та узгодженості дій різних гілок влади під час визначення пріоритетних напрямів державного впливу (регулювання, вибору та застосування) інструментів культурної політики щодо пам'ятників, які знаходяться в публічному просторі. В Україні працюють окремі підрозділи Міністерства культури та інформаційної політики (Експертна рада з питань подолання наслідків русифікації та тоталітаризму; Експертна рада з питань нематеріальної культурної спадщини), органи охорони культурної спадщини обласних, сільських, селищних, міських рад, громадські фонди та організації.

Регуляторні ініціативи у сфері культурної політики щодо пам'ятників мають відрізнятися впорядкованістю, збалансованістю, системною цілісністю та базуватись на сучасній науковій методології аналізу стану, змісту та значення таких пам'ятників. У зв'язку з російською агресією проти України культурна політика щодо публічної меморіалізації характеризується конфліктом цілей, який полягає у диференціації поглядів на об'єкти меморіалізації, які підлягають збереженню чи негайній реставрації та ті, які потребують демонтажу, музеєфікації чи застосування інших механізмів роботи з ними.

Пам'ятники завжди відігравали ключову роль у збереженні та передачі історичної пам'яті народу. Вони є своєрідними маркерами часу, які втілюють ідеї, події та особистості, важливі для нації. Через пам'ятники суспільство не лише зберігає спогади про минуле, але й вибудовує своє майбутнє, формуючи ідентичність та національну свідомість. Відображаючи політичні, соціальні й культурні зміни, пам'ятники стають надійними індикаторами того, як суспільство осмислює власну історію. Монументи, присвячені видатним особистостям або визначним подіям, стають

важливими елементами колективної пам'яті, створюючи стійкі образи, що формують національний дух України. Збереження пам'ятників є не лише виявом поваги до минулого, а й інструментом формування майбутнього, адже кожне нове покоління отримує можливість відрефлексувати важливі історичні уроки.

Однією з найважливіших функцій пам'ятників є їхня здатність репрезентувати травматичні сторінки історії. Монументи, зведені на честь жертв війни, репресій, геноцидів, виконують роль своєрідних місць пам'яті, що дають суспільству можливість не забувати про свої помилки й трагедії. З іншого боку, пам'ятники є частиною нарративу боротьби за національну незалежність. Вони є символами національного опору, втілюючи прагнення до збереження власної культури, мови та традицій.

У цій науковій розвідці здійснено системне дослідження українських пам'ятників як об'єктів публічної меморіалізації з глибоким порівняльно-аналітичним аналізом їхніх соціально-політичних нарративів. Колектив авторів пропонує новий підхід до діджиталізації та архівації пам'ятників, розробивши теоретичні, методологічні та практичні основи створення загальноукраїнської бази пам'ятників на двомовному (українсько-англійському) веб-сайті, що уможливіє швидкий доступ українським та міжнародним інституціям до бази даних з метою захисту, консервації та реставрації об'єктів.

В умовах сучасних викликів, пов'язаних з військовими діями та необхідністю збереження культурно-історичної спадщини України, ця праця має значення для забезпечення розвитку наукової думки в аспекті зміцнення української державності, що сприяє підвищенню суспільно-політичного потенціалу та конкурентоспроможності України у світі задля сталого розвитку нашої держави.

Емпіричною базою дослідження стали: Державний реєстр пам'яток місцевого значення Міністерства культури та інформаційної політики України; перелік об'єктів куль-

турної спадщини національного значення, які заносяться до Державного реєстру нерухомих пам'яток України; Реєстр пам'ятників, створений в межах проєкту «Імена самостійної України 1917–1924; Telegram чат-бот для виявлення пам'ятників, постраждалих внаслідок російської агресії, складений Українським державним інститутом культурної спадщини (УДІКС); Центральний державний архів вищих органів влади та управління України; Центральний державний історичний архів України; Обласні державні архіви; переліки пам'ятників та пам'ятних знаків (меморіальних дошок) міських та обласних рад; реєстри органів охорони культурної спадщини обласних, Київської міської державної адміністрації, відповідних виконавчих органів сільських, селищних, міських рад тощо; дані Експертної ради Міністерства культури та інформаційної політики з питань подолання наслідків русифікації та тоталітаризму; закордонні архіви та приватні збірки документів; інформація про пам'ятники, наявна у вільному доступі на сайтах.

Перший розділ монографії присвячений конкретизації термінологічного апарату дослідження з уточненням дефініцій таких понять, як «діджиталізація», «каталогізація», «архівачія», «меморіалізація», «пам'ятник» та «українська ідентичність». Це створило міцну теоретичну основу для подальшого аналізу та забезпечило однозначність тлумачення ключових термінів.

У другому розділі проведено аналіз реєстрів пам'яток національного та місцевого значення з метою вибору пам'ятників, що стали предметом дослідження. Автори систематизували інформацію та здійснили статистичну вибірку пам'ятників Сумської, Полтавської, Чернігівської, Київської, Івано-Франківської, Одеської, Рівненської, Закарпатської, Тернопільської, Житомирської, Волинської, Львівської, Кіровоградської, Хмельницької та Черкаської областей України, що дозволило охопити широкий спектр культурної спадщини країни.

Третій розділ монографії містить методологічну розробку універсальної облікової картки пам'ятника як ідентифікаційного документа та елемента діджитального архівування. Цей інноваційний продукт сприяє стандартизації даних та полегшує їх подальший аналіз і використання.

Четвертий розділ присвячено опису двомовного сайту, створеного колективом авторів на платформі СумДУ, який містить візуальну та текстову інформацію про пам'ятники вищевказаних областей України.

У п'ятому розділі проведено порівняльно-аналітичний огляд досліджених пам'ятників України з усебічним аналізом стану збереження, культурного та історичного значення пам'ятників, що дозволило виявити проблемні аспекти та визначити напрямки подальшої роботи задля покращення стану меморіалізації української культурної спадщини.

Шостий розділ містить теоретико-методологічні рекомендації щодо кількості та якості пам'ятників з огляду на репрезентацію соціальних, гендерних, національних, та патріотичних наративів. Рекомендації розроблені на різних рівнях: інституційно-управлінському, освітньому та міжнародному, що підкреслює комплексний підхід авторів до вирішення цієї важливої проблеми.

Застосування практичних рекомендацій та розроблених методичних положень дослідження рекомендовано органам державного управління, місцевого самоврядування, науковим працівникам, викладачам, а також міжнародним інституціям, які займаються питаннями збереження культурної спадщини.

Монографія стане корисною для аспірантів і студентів закладів вищої освіти гуманітарних напрямів підготовки, а також для всіх зацікавлених збереженням та популяризацією української ідентичності.

1 ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ АПАРАТ ДОСЛІДЖЕННЯ З УТОЧНЕННЯМ ДЕФІНІЦІЙ ПОНЯТЬ «ДІДЖИТАЛІЗАЦІЯ», «КАТАЛОГІЗАЦІЯ», «АРХІВАЦІЯ», «МЕМОРІАЛІЗАЦІЯ», «ПАМ'ЯТНИК» та «УКРАЇНСЬКА ІДЕНТИЧНІСТЬ»

1.1 Поняття «діджиталізація» в контексті збереження культурної спадщини

Сьогодні відбувається найважливіша трансформація нашого часу — перехід з офлайн до онлайн-режиму або діджиталізація. У цьому контексті, як свідчить світовий досвід, наразі досить дієвою є заснована на діджиталізації культурної спадщини переорієнтація фахівців галузі культури на віртуальне середовище, що спричинило перенесення інформації в цифрову форму.

На початку свого існування під діджиталізацією розуміли саме переведення аналогових даних у цифрові формати, тоді як наразі цю дефініцію стали використовувати значно ширше, а саме розглядають її як «цифрову революцію» в усіх сферах діяльності. Термін «діджиталізація» походить від англійського «digitalization» і в перекладі означає «оцифрування», «цифровізація», або ж «приведення в цифрову форму». Разом із тим сьогодні вітчизняні науковці дедалі частіше послуговуються зазначеним терміном, спираючись на вимоги практичної транскрипції, а тому значного поширення набули терміни «діджиталізація», або ж «дігіталізація». Такий підхід має низку переваг, оскільки термін «діджиталізація» охоплює більш широкий спектр значень, ніж його синонім «цифровізація». Це пов'язано з тим, що саме в європейській і американській дослідницьких традиціях наслідки переходу від аналогового до цифрового типу кодуювання інформації стали вивчатися не просто як технологічний, але й як соціальний, культурний та антропологічний процеси [83, с. 181].

Цікавою є позиція кандидата економічних наук С. Туль [84], яка трактує діджиталізацію як унікальне явище сучасності, зумовлене розвитком продуктивних сил, і одночасно як процес масштабних змін у відносинах між акторами (урядом, бізнесом і соціумом у представництві його індивідуумів), що охоплює всі сфери суспільної діяльності та відбувається під впливом інтеграції цифрових технологій, даних та Інтернету [там само, с. 7]. На наш погляд, влучним є визначення діджиталізації, сформульоване Ж.-П. де Клерком як створення цифрової версії аналогових/фізичних речей на кшталт паперових документів, відео- та фотозображень, звуків тощо [98]. Тобто йдеться про перетворення та/або відтворення чогось нецифрового в цифровому форматі, який в подальшому може бути використаний в обчислювальній системі для досягнення різноманітних цілей. Також зауважимо, що діджиталізація дуже часто є інтуїтивним процесом, який вимагає креативного підходу з боку фахівців щодо її впровадження [20, с. 90].

Як видно, названі точки зору стосовно цього поняття різноаспектні та змістово переобтяжені, що вважається доволі непростим для його розуміння. Тому ми вважаємо, що діджиталізацію потрібно трактувати як процес, орієнтований на зміну паперових носіїв на електронні.

Важливими ознаками, які характеризують діджиталізацію як «цифрову трансформацію» є: мобільність, доступність та безкоштовність, зберігання та використання інформації незалежно від місця знаходження, відсутність необхідності оновлення та встановлення програмного забезпечення оскільки технології «стали хмарними». Робота в умовах діджиталізації є насамперед оптимізацією організаційно-управлінських процесів, створенням нових каналів комунікації з клієнтом, удосконаленням послуг в різних сферах, обранням методів зберігання та обробки даних тощо. Відповідно виникає питання, що має вміти сучасний фахівець в епоху цифрової трансформації? Так, його компетентності доповнюються наступними знання-

ми та вміннями: бути крос-функціональним — працювати на стику професій; вміти працювати віддалено; бути професіоналом *big date* — збирати та розпоряджатися великим обсягом інформації; знати основи ІТ-технологій; вміти творчо мислити та володіти *soft skills*; бути готовим до крос-культурних переміщень — роботи у різних країнах за умов глобалізації.

Зрозуміло, що вагома частина діджиталізації в контексті збереження культурної спадщини — це оцифрування об'єктів. Ми погоджуємося з думкою М. Лелик [35], яка вважає, що оцифрування та збереження культурної пам'яті має здійснюватися через діджиталізацію друкованих матеріалів, фото, музейних об'єктів, архівних документів, музичних та аудіовізуальних матеріалів, монументів й археологічних пам'яток [там само, с. 1]. Але очевидно, що ніде у світі немає повного цифрового каталогу того, що міститься у фондосховищах. Відповідно й при діджитальній архівації пам'ятників як об'єктів публічної меморіалізації велике значення посідає створення власної колекції оцифрованого матеріалу, який потім можна застосовувати для формування бази даних стосовно наявного стану публічної меморіалізації культурної спадщини України.

Таким чином, головна ідея діджиталізації культурної спадщини, на думку Н. Васильєвої, — щоб люди, які створюють щось, та заклади культури, що зберігають мистецькі пам'ятки, ставали все більш шанованими і заможними. Проте, для цього слід відчутно трансформуватися і митцям, і закладам, і ресурсам, що їх просуватимуть. Також діджиталізація допоможе створити національний реєстр культурних пам'яток. А оцифрування й викладення у вільний доступ інформації про мистецькі пам'ятки зробить Україну відкритішою для внутрішнього та міжнародного культурного туризму. Крім репутаційних, діджиталізація охоплює ще й освітні та наукові потреби, адже відкриті у вільному доступі джерела є цікавими для дослідників у всьому світі.

Зауважимо, що діджиталізація є однією з наскрізних тем багатьох проєктів, які підтримує Український культурний фонд (УКФ). Серед 12 пріоритетів УКФ є два безпосередньо пов'язаних із оцифруванням та розробкою цифрових медіа. Ідеться про сприяння впровадженню інновацій, цифрових технологій і діджиталізації у сфері культури та мистецтва, розробку електронного інформаційного ресурсу культурної спадщини й мистецьких цінностей та про використання сучасних інформаційних технологій у сфері музейної діяльності.

Високий рівень культури в країні створює й інвестиційну привабливість, тому дуже важливим у процесі діджиталізації національного надбання, оцифрування рухомої й нерухомої культурної спадщини є роль держави, усвідомлення важливості цього процесу, бажання очільників культурного сегмента й політична воля, що, своєю чергою, стане шансом для розвитку потенціалу високоосвіченого, культурного, заможного та свідомого суспільства [65].

Отже, діджиталізація в контексті збереження культурної спадщини необхідна насамперед для того, щоб оптимізувати цей процес за допомогою програмного забезпечення та ІТ-рішень, що допоможуть зробити його простішим, економнішим та якіснішим з метою формування суспільної свідомості та задоволення потреб клієнтів.

1.2 Діджитальна архівація як інструмент збереження історико-культурної спадщини України в епоху цифровізації

Архівація пам'ятників є важливою складовою процесу збереження, відтворення та документування нашої історичної, культурної та архітектурної спадщини. Цей процес сприяє структуруванню та організації інформації про пам'ятники, забезпечуючи легкий доступ до них для

дослідників, туристів та громадськості. Актуальність діджитальної архівація пам'ятників в умовах війни набуває особливої важливості, оскільки вона зберігає минуле для сучасності та майбутніх поколінь, сприяє культурній апредіації і гарантує доступ до цих скарбів глобальній аудиторії завдяки силі Інтернету.

Параграф досліджує процес діджитальної архівації пам'ятників, а також акцентує увагу на важливості цього процесу для збереження історичної спадщини та сприяння доступу до неї. У цьому параграфі ми проаналізуємо діджитальну архівацію пам'ятників як дієвий інструмент збереження культурної спадщини в умовах відновлення національної пам'яті українського народу й позбавленню від російських наративів, охарактеризуємо особливості та переваги діджитальної архівації.

Варто зазначити, що архівознавство (архівна наука, наука про архіви) — порівняно молода наука, конституювання якої як наукової галузі знань та навчальної дисципліни на теренах Європи пов'язане з кінцем XIX — початком XX ст. [39, с. 7].

Термін «архівна наука» (нім. «Archivwissenschaft») запровадив до наукового обігу Йозеф Антон Егг у праці «Теоретичні основи архівознавства» (1804) [там само, с. 8]. Ірина Матяш визначає «архівознавство» як галузь знань, яка вивчає історію архівістики, з'ясовує її тенденції і закономірності, розробляє теоретичні, правові й методичні питання архівної справи, досліджує типовий склад та інформаційний потенціал архівної спадщини [4, с. 2].

У Стратегії розвитку архівної справи України на період до 2025 року наголошено на підвищенні ролі науки в її реалізації, інтеграції наукового знання з практикою (Стратегія розвитку архівної справи). Архівна справа має бути спрямована на забезпечення інформаційних потреб суспільства, рівний доступ до інформації, знань і послуг; збереження та примноження національних інформаційних ресурсів суспільства, реформування системи управління архівною

справою, забезпечення максимальною повнотою комплектування архівних фондів.

У «Словнику української мови» термін «архівація (архівування)» визначається як «запис інформації в електронному вигляді для довготривалого зберігання» (Словник української мови). У «Словнику іншомовних слів» знаходимо таке визначення цього поняття як «мінімізація обсягу електронної інформації шляхом створення архіву» (Словник іншомовних слів).

Архівні зібрання зберігають своєрідний «генетичний код», документальне надбання, за яким можна відтворити суспільно-політичний, економічний, соціокультурний розвиток країни впродовж багатьох століть, визначити домінуючі на різних етапах політичні, ідеологічні, культурні релігійні впливи, простежити етногенез населення, окреслити географічні кордони і міжнародні взаємини, пізнати особливості розвитку різних регіонів, відтворити біографії окремих особистостей та просопографічні, колективні портрети родин і суспільних верств і станів зрештою дослідити в усій повноті й багатогранності історію країни на мікро- і макрорівнях [47, с. 13].

У цьому контексті діджитальна архівація пам'ятників як особливий вид соціальної пам'яті людства в рамках виконання проєкту передбачає репрезентацію пам'ятників з метою дослідження, збереження, оцифрування, популяризація та забезпечення доступу до них в Інтернеті.

Метою діджитальної архівації пам'ятників України є збереження й популяризація історичних та культурних скарбів для майбутніх поколінь, забезпечення доступу до них науковцям, дослідникам, громадськості, інвесторам. Збереження культурної спадщини сприяє відновленню національної пам'яті українського народу й позбавленню від російських наративів.

Діджитальна архівація дозволяє зберегти пам'ятники, які піддаються руйнуванню часом або пошкодженню внаслідок бойових дій в Україні, тобто має рятівничу місію.

Діджитальна архівація пам'ятників здійснюється за допомогою зйомки високоякісних фотографій, що дозволяє зробити детальні цифрові копії пам'ятників; збору, опрацюванні, систематизації, оцифрування, і оприлюднення інформації про пам'ятники у вигляді архівних електронних документів, розміщених на двомовному сайті. Архівний електронний документ — електронний документ, що підлягає архівному зберіганню [38, с. 62].

В умовах електронного інформаційного суспільства перевагами діджитальної архівації пам'ятників є:

- ресурси діджитального архіву можуть бути легко доступні в мережі з будь-якого місця, у будь-який час і за індивідуальним вибором;
- швидший доступ до текстової та візуальної інформації;
- зручне керування та адміністрування ресурсами в цифровому форматі;
- збереження й захист інтелектуальної власності: діджитальні архівні документи зберігаються в надійних мережевих системах, що дозволяє уникнути їх втрати внаслідок військових дій, природних катастроф.

У нашому дослідженні ми зосередилися на темі діджитальної архівації та їх значущості для організації та зберігання інформації у сучасному інформаційному суспільстві. Результати аналізу показують, що діджитальна архівація є необхідним елементом інформаційних систем, який допомагає користувачам зручно та швидко знаходити необхідні об'єкти.

Діджитальні архіви створюють можливості для більш широкого дослідження та освіти про культурні об'єкти. Дослідники, студенти та громадськість мають зручний доступ до інформації, що сприяє розвитку науки та культурного освітнього процесу.

Розвиток діджитальних архівів може сприяти системній інтеграції даних про культурні об'єкти з іншими базами даних та ресурсами. Це допоможе створити комплексний та повний образ культурної спадщини.

Загалом, розвиток архівів відкриває нові можливості для збереження, дослідження та популяризації культурної спадщини. Інноваційність проекту полягає в його міждисциплінарному характері, адже він реалізується на перетині гуманітаристики та цифрових технологій у сфері digital humanities — цифрових гуманітарних наук.

1.3 Каталогізація як засіб систематизації інформації

Каталогізація пам'ятників архітектури є важливою складовою процесу збереження та документування нашої історичної, культурної та архітектурної спадщини. Цей процес сприяє структуруванню та організації інформації про пам'ятники, забезпечуючи легкий доступ до них для дослідників, туристів та громадськості.

Актуальність каталогізації в умовах війни набуває особливої важливості, оскільки конфлікти та воєнні дії можуть серйозно пошкодити культурні та історичні пам'ятки, документи, архіви та інші цінні ресурси. Каталогізація стає необхідним інструментом для збереження, охорони та відновлення культурної спадщини під час конфлікту та після нього.

В умовах війни каталогізація дозволяє здійснити детальний опис та ідентифікацію культурних об'єктів, архівів, рукописів тощо, що допомагає уникнути їх втрати або знищення під час воєнних дій; фіксувати збитки та знищення культурних цінностей, сприяючи пізнішому відновленню та реставрації; створити систематичні записи про культурні об'єкти, що залишилися в зоні конфлікту. Це допомагає дослідникам, історикам та міжнародним організаціям відновити та дослідити цінні ресурси навіть під час воєнних дій.

Каталогізація може виявити викрадені або незаконно переміщені культурні цінності, тим самим допомагаючи зупинити їх незаконну торгівлю та вивезення. У разі конфлік-

ту, коли є висока ймовірність втрати культурної спадщини, каталогізація допомагає залучити міжнародну спільноту до спільних гуманітарних зусиль зі збереження та реставрації цих цінностей. Після завершення воєнних дій, каталогізація стає основою для процесу відновлення культурної спадщини та забезпечення реставрації пошкоджених об'єктів. Елементи каталогізації включають різноманітні метадані, які допомагають організувати і структурувати інформацію про об'єкти.

Каталогізація складається з декількох етапів, кожен з яких допомагає впорядкувати і стандартизувати інформацію, забезпечуючи швидкий та ефективний пошук об'єктів. Стандарти каталогізації відіграють важливу роль у забезпеченні єдності та структурованості інформації між різними інформаційними системами, вони допомагають спростити і уніфікувати процес каталогізації, забезпечуючи зручний доступ користувачів до інформації.

Для проведення каталогізації пам'ятників архітектури використовувалися різноманітні джерела даних, що забезпечили комплексний та детальний опис об'єктів. Головними джерелами інформації були терені дослідження, коли команда дослідників здійснює виїзди на місце розташування пам'ятників архітектури і проводить огляд та документування об'єктів. В результаті цих досліджень були отримані важливі дані про стан збереження, архітектурні деталі та історичні контексти. Такі архівні матеріали як документальні джерела, які містять історичні документи, фотографії, рукописи та плани, допомогли відтворити історію та контекст побудови та використання пам'ятників. Використання сучасних баз даних та онлайн-ресурсів дозволило здійснити пошук інформації про архітекторів, історичні факти, культурні зв'язки та інші важливі аспекти каталогізації.

Каталогізація пам'ятників архітектури базувалася на стандартизованих критеріях та елементах каталогізації, що дозволило забезпечити однорідний та систематичний

підхід до опису об'єктів. Основні критерії включали назву та локацію, класифікацію за типом архітектурної споруди, опис конструкції, історичний та культурний контекст, зображення.

Зібрані дані були систематизовані та проаналізовані для створення структурованого каталогу пам'ятників архітектури. Використання баз даних та спеціального програмного забезпечення допомогло здійснити ефективний пошук, фільтрацію та узагальнення інформації.

Історіографія проблеми каталогізації є цікавою та різноманітною, оскільки цей процес мав довгу історію розвитку і став важливою складовою сфери інформаційного управління [37]. Вивчення історії каталогізації дозволяє зрозуміти, як змінювалися методи, підходи та принципи в організації інформації протягом років. Важливо зазначити, що ця історіографія може бути залежна від країни, галузі та типу каталогів, що досліджуються.

Перші спроби структурувати та організувати інформацію в каталоги спостерігаються ще в давній історії. У стародавньому Єгипті, Месопотамії та Римській імперії існували списки книг, скарбів та інших об'єктів, які можна вважати ранніми формами каталогів.

У середньовіччі, зокрема в монастирях та бібліотеках, почали формуватися каталоги для систематизації рукописів та книжкових колекцій. Вони зазвичай були виготовлені вручну та часто мали хаотичний характер.

У період Відродження та Просвітництва почали з'являтися більш систематизовані та наукові підходи до каталогізації. У XVII–XVIII століттях бібліотекознавці, такі як Габріель Науде, Бернардіно Санкі та Готфрід Август Шпур, внесли вагомий внесок у розвиток каталогізації [8].

У 1872 році в Чикаго з'явився перший у світі каталог, який був створений Аароном Монтгомері, пізніше власником компанії Aaron Montgomery Ward. Його цікавила ідея розпродажу залишених сезонних товарів, і для цього він використав поштовий спосіб реклами. Аарон розіслав спис-

ки цих товарів потенційним покупцям, давши їм інструкції щодо оформлення замовлення [88].

Взагалі XIX століття стало ключовим для розвитку каталогізації. Термін «каталогізація» (англ. «cataloging» або «cataloguing») був детально розвинений завдяки праці американського бібліотекознавця Чарльза Каттера (Charles Cutter), який у 1876 році опублікував видатну роботу «Rules for a Dictionary Catalog» («Правила для словника-каталогу»). Його праця визначила багато принципів та стандартів, які використовуються у каталогізації до сьогодні [76, с. 15].

У XX столітті розвиток технологій змінив підхід до каталогізації. З'явилися електронні каталоги, що дозволяють швидкий та зручний доступ до інформації. Застосування комп'ютерних технологій та стандартизація даних стали важливими аспектами сучасної каталогізації.

Сьогодні, зростання обсягів інформації, поява мультимедійних даних та специфічні вимоги різних галузей вимагають нових підходів до каталогізації. Такі тенденції, як Semantic Web, розробка онлайн-ресурсів та глобальна співпраця між бібліотеками, постійно вдосконалюють і розширюють можливості каталогізації.

Загалом, історіографія проблеми каталогізації відображає багатоаспектність та динаміку розвитку цієї галузі. Сучасна каталогізація стала необхідним інструментом для забезпечення організованого доступу до інформації та культурних ресурсів.

Каталогізація — це процес структурування та організації інформації, а також надання систематичних описів об'єктів, ресурсів, даних або документів з метою полегшення доступу до них (Cataloging). У контексті різних галузей, таких як бібліотечна наука, архівна справа, музейна справа, інформаційна технологія та інші, каталогізація є невід'ємною частиною процесу управління даними та інформацією [22, с. 11].

Зважаючи на визначення терміну у більш загальному значенні, ми можемо зробити висновок, що каталогізація

пам'яток — це процес детального документування, опису та систематизації пам'яток, що дозволяє зберігати та представляти інформацію про них в структурованій та зрозумілій формі. Каталогізація пам'яток важлива для збереження їхньої історичної, культурної та архітектурної цінності, а також для забезпечення доступу до цих об'єктів для дослідників, туристів та громадськості.

Метою каталогізації ми вважаємо забезпечення організованого доступу до інформації, сприяння пошуку та знаходженню потрібних ресурсів, а також забезпечення збереження знань та культурного спадку для майбутніх поколінь.

Каталогізація базується на певних критеріях, які допомагають у створенні організованого і систематизованого опису об'єктів чи ресурсів. Існує уніфікований документ опису пам'яток культури Object ID, який виконує роль міжнародного стандарту з 1997 року (Object ID). На думку Зарванської [22, с. 11], критерії можуть варіюватися залежно від типу каталогізації (описова каталогізація, каталогізація за змістом). Використання стандартизованих критеріїв допомагає забезпечити однорідність та зручність в пошуку та користуванні каталогами. Наприклад, каталогізація пам'яток вимагає специфічних критеріїв та підходів для детального опису цих історичних та культурних об'єктів, серед яких ми, враховуючи запропоновані Н. В. Стрішенець [76, с. 16] елементи каталогізації, виділяємо:

- назва та локація пам'ятника архітектури та його місцезнаходження;
- класифікація пам'ятника за типом архітектурного об'єкта (наприклад, монумент, храм, палац, фортеця, міст тощо);
- опис конструктивної структури, архітектурних деталей, стилів та характерних особливостей;
- дата зведення або роки, коли був побудований пам'ятник;
- архітектор або замовник пам'ятника;

- історичний та культурний контекст, включаючи значення та значущі події, пов'язані з об'єктом;
 - стан збереження пам'ятника та/або заходи, необхідні для його збереження;
 - матеріали, використані для зведення пам'ятника, такі як камінь, дерево, метал, цегла тощо;
 - релігійна або культова приналежність, якщо є відповідна інформація;
 - значення пам'ятника архітектури в історії або культурі та його вплив на оточуюче середовище та інші архітектурні та історичні об'єкти;
 - зображення пам'ятника для візуального представлення;
 - доступ до пам'ятника архітектури для туристів та дослідників;
 - інформація про правовий статус пам'ятника, його охорону та захист згідно з законодавством;
 - координати GPS (глобальної позиційної системи) для точного визначення місцезнаходження.
- Відповідно до вищезазначених критеріїв процес каталогізації пам'ятників має включати такі етапи:
- збір вичерпних даних про архітектурний об'єкт, такі як назва, локація, рік будівництва, архітектор або замовник, тип конструкції, стиль, матеріали, історичний контекст тощо;
 - документування, в якому міститься детальний опис пам'ятника, його характеристики та інші важливі відомості. Ці документи можуть бути у формі письмових описів, фотографій, малюнків, планів, креслень тощо;
 - класифікація та ідентифікація архітектурного об'єкта до певної класифікаційної системи, що допомагає впорядковувати і категоризувати пам'ятники;
 - організація і структурування інформації про пам'ятники, щоб забезпечити легкий доступ до неї;
 - зберігання і управління каталогами та даними про пам'ятники та їхню актуальність;

- доступ та поширення доступу до інформації про пам'ятники для дослідників, кураторів музеїв, туристів та громадськості через публічні бази даних, веб-сайти, видання тощо.

Існує кілька міжнародних стандартів каталогізації, які регулюють організацію та структурування інформації для забезпечення єдиної системи інформаційного доступу, найважливіші з яких: AACR (Anglo-American Cataloguing Rules) був розроблений спільно Великою Британією та США, щоб стандартизувати каталогізацію. Останньою версією стандарту є AACR2 (Anglo-American Cataloguing Rules, 2nd edition). RDA (Resource Description and Access) є наступником AACR2 і являє собою сучасний стандарт каталогізації, який розроблений з орієнтацією на цифровий світ і враховує різноманітні типи ресурсів, такі як електронні та мережеві ресурси. ISBD (International Standard Bibliographic Description) надає основні правила для опису різних типів бібліографічних ресурсів, таких як книги, періодичні видання, мультимедіа тощо [97; 75]. Наразі оперують двома стандартами ISBD та RDA в сфері каталогізації як новітніми та дієвими практиками в сфері описової каталогізації [103].

Каталогізація в Україні базується на принципах, закладених у «Декларації про міжнародні правила каталогізації» [16], які охоплюють бібліотеки, музеї, архіви і всі інші бібліографічні установи. Також типовою практикою каталогізації пам'ятників в Україні є створення державних або регіональних реєстрів, що відповідають за каталогізацію та документування архітектурних пам'яток. Збір інформації може включати географічне розташування, період побудови, стиль, архітектурні особливості, історію будівлі та інші важливі дані.

Ці реєстри можуть бути фрагментарними та не мати цілісного підходу до охорони культурної спадщини. Наявність окремих реєстрів на рівні регіонів без національної координації може створювати проблеми в управлінні та

охороні пам'ятників. Інша проблема — різні принципи опису пам'яток культури у базах різних міністерств та відомств. О. Л. Калашникова неодноразово наголошує на необхідності стандартизації каталогізації артефактів України [29]. О. М. Бруй підкреслює відсутність в Україні національно координованого єдиного стандарту каталогізації та розглядає перспективи створення єдиного стандарту каталогізації [95, с. 85]. В. І. Попик спонукає до «консолідації зусиль, спрямованих на формування наукового і освітнього інформаційного простору» [54, с. 4].

Ми поділяємо думку О. Л. Калашникової [28, с. 132] щодо необхідності уніфікації принципів опису та обліку об'єктів культури згідно існуючих міжнародних стандартів та створення єдиного стандарту каталогізації артефактів України з урахуванням міжнародного досвіду ведення Облікової ідентифікаційної картки предмета. В перспективі це дозволить розробити єдину систему ідентифікації культурних цінностей України для реєстрації та контролю [там само, с. 132].

Продемонструємо це на прикладі пам'ятника Тарасу Шевченку у м. Суми:

- назва та локація пам'ятника архітектури та його місцезнаходження: пам'ятник Тарасу Шевченку, сквер імені Т. Г. Шевченка, вул. Соборна, м. Суми, Україна;

- класифікація пам'ятника за типом архітектурного об'єкта: пам'ятка монументального мистецтва;

- опис конструктивної структури, архітектурних деталей, стилів та характерних особливостей: постамент вистою 4 м, фігура у повний зріст приблизно 2,5 м. Стиль — соцреалізм. Пам'ятник Тарасу Шевченку зображає видатного українського поета, художника і громадського діяча в повний зріст, у задумливій позі, зі зверненням вниз похмурим поглядом, стиснутою у кулак правою рукою, з книжкою — у лівій руці, з накинутим на плечі плащем, з непокритою головою. Зважаючи на великий внесок Кобзаря у розвиток української національної свідомості, можна припустити, що

увесь вигляд митця свідчить про його сильне занепокоєння долею українського народу і рішучість до відстоювання своїх ідей;

- дата зведення або роки, коли був побудований пам'ятник: 1957;

- архітектор або замовник пам'ятника: скульптор Я. Д. Красножон, архітектор М. П. Махонько;

- історичний та культурний контекст, включаючи значення та значущі події, пов'язані з об'єктом: Пам'ятник був зведений на місці попередньо зруйнованого пам'ятника Тарасу Шевченку скульптора І. П. Кавалерідзе, який був виконаний у стилі кубізму і виготовлений з недовговічного бетону, що і стало причинами для знесення;

- стан збереження пам'ятника та/або заходи, необхідні для його збереження: пам'ятник зовнішньо не пошкоджений, архітектурні форми не мають сколов, тріщин;

- матеріали, використані для зведення пам'ятника, такі як камінь, дерево, метал, цегла тощо: постамент — граніт, фігура — бронза;

- значення пам'ятника архітектури в історії або культурі та його вплив на навколишнє середовище та інші архітектурні та історичні об'єкти: Є символом національної гордості, культурного і літературного надбання українського народу. Він відображає шану і визнання поета, який боровся за права народу та залишив і допер великий вплив на українську ідентичність;

- зображення пам'ятника для візуального представлення: +;

- доступ до пам'ятника архітектури для туристів та дослідників: вільний доступ у будь-який час доби;

- інформація про правовий статус пам'ятника, його охорону та захист згідно з законодавством: внесений до Державного реєстру пам'яток місцевого значення, Наказ МКУ від 05.07.2011 № 511/0/16-11, Охор. № 32-См.

1.4 Меморіалізація як інструмент вшанування історичної пам'яті суспільства

Проблема меморіалізації пам'яті є однією з найважливіших у культурно-мистецькій практиці та становить коло наукових зацікавлень фахівців різних галузей. Так, одним із їх актуальних сучасних завдань є збереження культурних цінностей нації та пам'яті про них на основі яких відбувається формування суспільної свідомості. Відповідно досягнення зазначеного завдання сприятиме збереженню і розвитку ресурсів культури, а також розвитку соціокультурної галузі з орієнтацією на збереження самобутності національної культури і засвоєння культурної квінтесенції світу.

Досліджуючи дану проблематику, нам насамперед потрібно чітко з'ясувати значення поняття «меморіалізація». Цікавою є позиція экс-директорки зі стратегії Меморіального центру Голокосту «Бабин Яр» Яни Барінової яка стверджує, що «меморіалізація є глибоким бурінням. Це робота з громадською думкою, робота з нащадками тих, кого вбили, робота з іншими профільними музеями» [5].

Частково також можна погодитися з думкою директорки Ківерцівського краєзнавчого музею О. Суцук, яка вважає, що меморіалізація є певним комплексом заходів, процесом, який уособлює декілька складових: дослідження, встановлення та спорудження пам'ятного знаку, освітній процес, практику вшанування та інформування, догляд [77]. У цьому сенсі меморіалізація є подібною до комеморації — створенні спільних спогадів через вироблення ритуалів увічнення (вшанування, святкування тощо) певних осіб і подій, конструювання «місць пам'яті» [45, с. 188–192]. Але якщо до комеморації відносять різноманітні артефакти, ідеї, тексти, то предметом меморіалізації є виключно діяльність у сфері збереження пам'яті.

З метою аналізу поняття меморіалізації звернемося до основних концептів філософії публічної пам'яті. Пам'ять є

одним з найбільш цікавих культурних та політичних феноменів, який викликає ключову занепокоєність західних суспільств. Особливість пам'яті як загальнокультурного феномена полягає в тому, що суспільство має різні часові орієнтири в різні епохи. Якщо більшу частину історії людства концепти пам'яті зосереджувались на цілях виживання й орієнтації на майбутнє (present futures), але після 1980-х її фокус зсувається з майбутнього (future) до теперішнього, яке бере до уваги минуле (present pasts). Цей філософський зсув у сприйнятті реальності відбувся після визнання людством жорстокостей війн, голокосту та поширення дебатів про голокост, тоталітаризму та нацизму. Підсилення концепту відбулося після 1990-х та інформацію про події в Рунді й Боснії з порівнянням до голокосту, «гуманітарної» місії НАТО в Боснії, хвилі насилля, згвалтувань і потягів з біженцями до інших країн. Саме такий історичний та феноменологічний фокус має сприйняття пам'яті сучасної людини [101]. Музеї та пам'ятники будуються так, ніби не існує майбутнього, є лише трагічне минуле.

У випадку порівняння відчуття різних трагедій спрацює феномен глобалізації пам'яті, який характеризує парадокс глобалізації [101]. У контексті нашого дослідження увага приділяється диференціації меморіалізації на локальному, національному та глобальному рівні. Пам'ятники як об'єкти меморіалізації аналізуються з точки зору наративу, яких характеризується національною виключністю чи вбудовується в загальнолюдський наратив меморіалізації трагедій. Згідно Хюссену, якою б не була різниця в меморіалізації і виправданні злочинів у поствоєнній Німеччині чи Південній Африці, Аргентині чи Чілі, політичний аспект пам'яті завжди є національним, не глобальним. Дебати про «національну пам'ять» завжди привертають увагу в засобах масової інформації, оскільки оперують поняттями геноциду, етнічних чисток, віктимізації й відповідальності. Більше того, меморіалізація в сучасному світі балансує між травматичною пам'яттю й комерційними медіа. Так, комерціалізація

пам'ятників з метою приваблення туристів, є зразком комерціалізації та проявів масової культури.

Надзвичайно важливим в контексті аналізу пам'ятників є концепт Андре Хюссена про музеалізацію простору. «Немає жодного сумніву, що світ став музеалізованим, і ми граємо в ньому свою роль» [101]. Прикладом музеалізації нашого світосприйняття виступає успіх фільму «Титанік» зі спробою відтворити якомога більше деталей, а також цілий пласт історико-драматичного кінематографу, літератури та інших видів мистецтва.

Ми приймаємо концепцію Ребеки Бірон [93], що меморіалізація є частиною культурної індустрії, а культура є циклом продукції, циркуляції та споживання смислів.

В світлі поняття музеалізації пам'ятники виступають основними об'єктами музеалізації публічного простору України, а тому несуть надзвичайно важливу для формування й розвитку суспільства інформацію. Вони виступають інструментом структурування пам'яті й інформації.

Дослідниця Саскія Сассен додає таку функцію публічної меморіалізації, як формування «мови міста», мови місця, яка потребує політичної та громадської аналітики.

Згідно Хюссену, реальність може бути міфологізована, а міфологізація має надзвичайний вплив на реальність. Тому світ є таким захопленим меморіалізацією й побудовою пам'ятників, і деякі з них набувають гігантських розмірів.

Політичний аспект пам'яті згідно дослідженням Андре Хюссена [101], пов'язаний з «культурою пам'яті» (Erlebnisgesellschaft). Ключовими поняттями культури пам'яті виступає не тільки пам'ять як така, а її зворотній бік, забування. На противагу побудові присутності, концепт забування є надзвичайно важливим для нашого дослідження — він розкривається не тільки в присутності, а і у відсутності певних пам'ятників у публічному просторі. Приміром, там, де стоїть пам'ятник російському поету Пушкіну, не може стояти пам'ятник Л. Українці, бо місце вже зайнято в смисловому та фізичному плані. Поряд

з пам'ятником з'являється парк, місце позначається на гул-мапі, містяни призначають зустрічі біля пам'ятника Пушкіну. Таким чином, присутність пам'ятника мультиплікується, витісняючи можливі інші історичні постаті, прирікаючи їх на публічне забуття. Такий вплив на публічну пам'ять можна назвати «емоційною географією».

Іншим способом забуття є державний контроль за спорудженням пам'ятників, який спрямований на підтримку певних (наприклад, колоніальних) наративів, витісняючи національні, ті, що призначені певним історичним подіям тощо. Значним аспектом для аналізу витіснення з публічного простору, а відповідно, публічної пам'яті, є дисбаланс у репрезентації чоловіків і жінок. Дослідження проведені в США показують, що пам'ятники реальним жінкам (на відміну від алегоричних та міфологічних, таких як богиня справедливості), часто представлені одиницями в порівнянні до тисяч пам'ятників відомим чоловікам. Таке витіснення, безсумнівно, є частиною «політики забування» й несе велику загрозу в площині формування моральних принципів.

Основними характеристиками сучасної культури пам'яті є амнезія, анестезія та оніміння [101]. Надзвичайно цікавим є використання медичної термінології в цьому контексті, адже культура пам'яті покликана саме заліковувати історичні рани та втрати.

У контексті нашого дослідження розглядаємо меморіалізацію як механізм формування суспільної свідомості, процес збереження пам'яті про певну історичну подію або про певних історичних особистостей. Зокрема, означений процес може здійснюватися за допомогою використання наступних джерел інформації, а саме: книжок та фільмів про подію чи героїв, публікацій, теле і радіоефірів, творів живопису та скульптурних пам'ятників, монументів та архітектурних ансамблів тощо. У свою чергу, зазначені джерела виступають для менеджера соціокультурної діяльності інструментами, за допомогою яких вони реалізують одне із

окреслених вище професійних завдань — збереження культурних цінностей нації та пам'яті про них.

Зауважимо, що меморіалізація включає в себе процеси створення нових місць пам'яті, що передбачає вшанування загиблих. Так, серед них можна назвати: появу одиноких могил, секторів військових поховань, меморіальних кладовищ, спорудження пам'ятників, пам'ятних знаків.

Виділяють три рівні меморіалізації:

Місця пам'яті — це не лише матеріальні пам'ятки, що нагадують про певні історичні події. Кожне місце пам'яті виконує функцію консолідації українського народу довкола героїчних або трагічних сторінок історії України. Такі місця можуть мати локальне або загальнонаціональне значення.

Отже, місця пам'яті — це матеріальні маркери української ідентичності, що покликані виконувати функцію консолідації Українського народу довкола важливих подій та постатей вітчизняної історії.

Український інститут національної пам'яті пропонує трирівневу модель функціонування місць пам'яті:

- український національний пантеон;
- національний військовий меморіальний комплекс;
- сектори військових поховань, окремі могили, пам'ятники та пам'ятні знаки [85].

У контексті пам'ятників та монументального мистецтва термін «меморіалізація» вказує на процес створення або встановлення пам'ятників, монументів чи інших меморіальних споруд для вшанування конкретних подій, осіб або ідей. Це може включати створення пам'ятників для відзначення історичних подій, пам'яті загиблих військових, видатних особистостей чи інших значущих аспектів культури та історії.

Меморіалізація має важливе культурне і історичне значення, оскільки вона допомагає утримувати історію та спадщину певного народу чи спільноти. Ці пам'ятники можуть виступати не лише як символи вшанування, але і як спосіб

передачі певних значень та ідей майбутнім поколінням через культуру і архітектуру.

Прикладами меморіалізації можуть бути пам'ятники на майданах міст, меморіальні парки, стелі або будь-які інші монументальні твори, створені для відзначення історичних подій або вшанування певних осіб.

Соціокультурна ідентичність кожного конкретного суспільства демонструє багатогранний спектр культурних досягнень народу, які протягом певного періоду часу зазнали історичні трансформації і на виході сформували унікальний тип соціокультури, властивий саме цьому народу. Сукупність цих цінностей формує загальний фундамент для всіх членів суспільства, але водночас вона є неповторною для кожного окремого індивіда. На її основі формуються соціокультурні цінності суспільства, які впливають на індивідуальну ціннісну систему кожної особи [53].

Увіковічення пам'яті через пам'ятники монументального мистецтва (монументи, пам'ятники, скульптури та інші мистецькі форми) стало не тільки засобом відзначення та вшанування померлих, але й ключовим елементом культурної спадщини. Завдяки пам'ятникам монументального мистецтва ми можемо здійснити подорож у часі, розглядаючи різні історичні періоди. Ці об'єкти не лише відзначають видатних особистостей та важливі події, але й створюють глибокі символи та образи, які впливають на наше світосприйняття та розуміння життя і смерті.

Бажання людей, щоб їхню пам'ять увіковічили, є важливою складовою людської природи, своєрідним доказом, що їхнє життя було не даремним, а було наповненим смыслом. Ця потреба у вічному існує як прояв духовності і бажання залишити слід у суспільстві. Увіковічення пам'яті померлих може приймати різні форми: від пам'ятників та меморіальних споруд до внеску в культуру та науку. Це не тільки сприяє збереженню історії і спадку, але і допомагає розширювати наше розуміння світу, інспірувати майбутні покоління та виховувати цінності.

Таке прагнення до увіковічення пам'яті свідчить про важливість увіковічення пам'яті та спадку в житті людини. Важливо, щоб суспільство враховувало цю потребу та пам'ятало, що дотримання та передача спадку поколінням є ключовим чинником у збереженні нашої ідентичності та розвитку культури. Увіковічення пам'яті померлих визначає той спосіб, яким ми бачимо свій внесок у світ та які цінності нам важливі, і ця потреба залишається невід'ємною частиною нашого існування.

Так і монументальне мистецтво дає можливість меморіалізувати пам'ять в різних епохах та культурах, виражаючи їх через символіку, метафори і структурні рішення. Продемонструємо декілька прикладів.

Першим прикладом є пам'ятник який символізує вічну пам'ять тим, хто загинув під час захисту своєї країни, і відображає патріотизм. Таким чином, він відображає соціокультурний контекст, в якому він був створений. Лаконічність і простота геометрії пам'ятника передають чіткий посил: важливий не сам пам'ятник, а пам'ять про людей, на честь кого він зведений (див. рис. 1.4.1).

Рисунок 1.4.1 — «Меморіал вічної слави» у Сумах, Україна

Інший приклад — це пам'ятник жертвам Голодомору. Цей монумент відображає трагічну історію жертв радянської тоталітарної системи та їхню смерть. Він служить як нагадування про страшні події минулого і виражає важливість пам'яті та навчання з історії (див. рис. 1.4.2).

Рисунок 1.4.2 — Пам'ятник жертвам Голодомору, Суми, Україна

Третім прикладом є пам'ятник «Героям Небесної Сотні» який вшановує жертв Революції Гідності 2014 року. Він відображає велику трагедію та втрату життя внаслідок цих подій і символізує об'єднання та солідарність суспільства під час кризи (див. рис. 1.4.3).

Рисунок 1.4.3 — Пам'ятник «Героям Небесної Сотні», Хмельницький, Україна

Ще одним прикладом є пам'ятник «Стіна Пам'яті» — наймасштабніший твір українського монументального мистецтва, присвячений вічній темі життя і смерті. Цей монумент встановлений на Байковому кладовищі в Києві і вшановує пам'ять загиблих під час різних конфліктів та війн. Він включає статуї військових та громадянських жертв смерті і є символом вічної пам'яті (див. рис. 1.4.4).

Ці приклади пам'ятників демонструють різноманітні способи меморіалізації. Увіковічення пам'яті може приймати різні форми: від пам'ятників та меморіальних споруд до внеску в культуру та науку. Це не тільки сприяє збереженню історії і спадку, але і допомагає розширювати наше розуміння світу, інспірувати майбутні покоління та виховувати цінності.

Рисунок 1.4.4 — «Стіна Пам'яті», Київ, Україна

Отже, монументи сприяють утвердженню спільного культурного спадку та відтворенню спогадів про померлих. Пам'ятники монументального мистецтва стають відомими свідками соціокультурних змін і спадкоємцями поколінь, які допомагають нам розуміти, як людство сприймає і відображає феномен смерті через вікові і культурні призми. Мистецтво не лише залишає нам завдання вивчати минуле, але й надихає нас рефлексувати над нашим сучасним ставленням до цієї вічної теми.

1.5 Термінологічні дефініції понять «пам'ятка» та «пам'ятник»

Серед науковців, а особливо серед громадськості, до сьогодні немає однозначно визначеного розуміння термінології понять «пам'ятка» та «пам'ятник». Щоб розібратися в їхніх дефініціях, звернемося до історичних розвідок та етимологічних визначень, що трапляються на сторінках

наукових та популярних видань. Отже, дискусії з цього приводу розпочалися, а потім знайшли своє відображення ще в 70-х роках минулого століття на сторінках Літературної України в публікаціях В. Акуленка «Пам'ятники» чи «пам'ятки»? Про мову законодавчих актів», А. Бурячок «Пам'ятники і пам'ятки», Л. Паламарчука «Пам'ятник і пам'ятка — не завжди синоніми» та Д. Телегіна «І пам'ятка, і пам'ятник» [3; 11; 46; 81]. Поява цих публікацій була пов'язана з процесом обговорення законодавчих та нормативних актів пам'яткоохоронного спрямування та прийняттям у 1976 р. загальносоюзного Закону «Про охорону і використання пам'ятників історії та культури» [61, с. 19–25], який став основою для розробки відповідного українського законодавчого акту, що був прийнятий Верховною радою УРСР 13 липня 1978 р. як Закон Української РСР «Про охорону і використання пам'яток історії та культури» [62]. На відміну від загальносоюзного закону в законі тогочасної УРСР українські науковці відстояли пам'яткознавчу термінологію, а саме замість терміну «охорона пам'ятників історії та культури» було вказано — «охорона пам'яток історії та культури». У самому тексті закону давалося визначення, що: «Пам'ятками історії та культури є споруди, пам'ятні місця і предмети, зв'язані з історичними подіями в житті народу, розвитком суспільства і держави, твори матеріальної і духовної творчості, які становлять історичну, наукову, художню чи іншу культурну цінність» [62, ст. 1]. Цей же закон закріплював встановлений на той час поділ пам'яток на 5 видів: «історії, археології, мистецтва, містобудування і архітектури, документальні пам'ятки» [62, ст. 6].

Надалі у 1980-х роках положення Закону були деталізовані та доповнені у затверджених на загальносоюзному рівні «Положення» [59] та «Інструкція» про охорону нерухомих пам'яток історії та культури [25]. Ці законодавчі акти конкретизували питання організації виявлення, обліку, збереження, реставрації та використання об'єктів культурної спадщини і були взяті за основу практичного за-

стосування вимог пам'яткоохоронного законодавства. Як і в статтях загальносоюзного Закону зазначені документи продовжували оперувати терміном «пам'ятник».

Незважаючи на визначену в законодавстві термінологію обговорення з приводу дефініції «пам'ятник» та «пам'ятка» продовжувалися серед науковців тільки тепер на сторінках журналу Пам'ятки України. Серед публікацій цього періоду слід відзначити розвідки Д. Гринчишина та Я. Ісаєвича «Ще раз про слова «пам'ятка» і «пам'ятник», С. Кота «Пам'ятка» чи «пам'ятник»? та В. Русанівського «Усе ж таки пам'ятка» [15; 32; 63].

Нині діючий Закон України «Про охорону культурної спадщини», прийнятий ВР України у 2000 р. (з наступними змінами) оперує терміном «пам'ятка» як «пам'ятка культурної спадщини» із визначенням: «пам'ятка культурної спадщини (далі — пам'ятка) — об'єкт культурної спадщини, який занесено до Державного реєстру нерухомих пам'яток України, або об'єкт культурної спадщини, який взято на державний облік відповідно до законодавства, що діяло до набрання чинності цим Законом, до вирішення питання про включення (не включення) об'єкта культурної спадщини до Державного реєстру нерухомих пам'яток України» [60].

Отже, для з'ясування існуючої нечіткості термінології необхідно внести ясність у вживання термінів «пам'ятник» і «пам'ятка», оскільки у законодавчих актах ми зустрічаємо: «пам'ятники культури», «пам'ятки культури», «пам'ятки, пам'ятники історії і культури» тощо. Така відсутність термінологічної єдності позначилася й на довідковій та науковій літературі де взагалі немає однастайності у визначенні понять «пам'ятка» і «пам'ятник», крім цього відсутнє й розуміння який з двох термінів є ширшим. Тому простежимо, як розглядаються ці питання в енциклопедичних виданнях і словниках.

Енциклопедія історії України подає наступний опис: «Пам'ятка — предмет або сукупність предметів матеріаль-

ної і духовної культури минулого, що мають наукове, історичне, художнє та інше культурне значення. Походить від старослов'янського та давньоруського «памат» (пам'ять). Зафіксовано в українській мові в джерелах XVI–XVIII ст. в значенні пам'яті, згадки про подію або особу, офіційних писемних документів. З 1-ї пол. XIX ст. на західноукраїнських землях (Галичина) починає використовуватися в сучасному значенні («Комісія по вивченню і охороні пам'яток архітектури», «Комісія в справі охорони пам'яток історії і мистецтва», «пам'ятки мови і літератури»). З кінця XIX — поч. XX ст. набуває поширення в українській мові на всій території України як науковий та юридичний термін. Вирізняють пам'ятки рухомі та нерухомі. До рухомих зараховують пам'ятки документальні й предмети музейного значення. Нерухомі пам'ятки містять об'єкти археології (археологічні пам'ятки), історії (історичні пам'ятки), архітектури, містобудування, монументального мистецтва, садово-паркового мистецтва, ландшафтні, науки і техніки» [33]. Тоді як «пам'ятник — скульптурний чи архітектурний твір, споруджений на честь події або особи, надгробок. Давньоруське «паматникъ» уперше зафіксовано в джерелах XXIII ст. як тожне «памат» (пам'ять). З поч. XVIII ст. використовується в російській мові як відповідник латинського «monumentum» для позначення пам'ятної споруди на честь історичної особи або події, надгробка. У 1-й чв. XIX ст. починає вживатися в контексті «речей, залишків, що нагадують, свідчать про минулу славу, знаменитість, велич якого-небудь місця» («древние памятники», «памятники археологии», «памятники архитектуры», «памятники палеографии»). З XIX ст. в умовах заборони видання наукових праць українською мовою в Російській імперії даний термін запозичується нею з російської. До середини 1980-х років він також вживався як тотожний терміну «пам'ятка», що спричинило до термінологічних і юридичних непорозумінь. Унаслідок чіткого розмежування контексту цих термінів термін «пам'ятник» набув сучасного значення» [33].

Літературознавча енциклопедія визначає «пам'ятник» як — «скульптурний чи архітектурний твір, що увінчує видатну особу або важливу історичну подію. Його різновидами є монумент, надгробок [31]. Щодо визначення терміну «пам'ятка» дана енциклопедія подає його в дефініції «Пам'ятка писемності (англ. memoir, нім. Memoiren, франц. memoires) — назва писемних текстів давнього періоду української літератури. У них зафіксовані події доби, описані причетні до них особи [31].

Юридична енциклопедія подає відразу два визначення — це «пам'ятник» та похідного від латинського «монумент». Отже, «Пам'ятник — скульптурна споруда, що увічнює пам'ять про людей чи історичні події. До пам'ятника відносять статуї, бюсти, плити з орнаментом чи написом, триумфальні арки, колони, обеліски, надгробки тощо. Художньо цінні пам'ятники заносяться до Державного реєстру національного культурного надбання....» [2]. А «Монумент — (лат. monumentum — пам'ятник, від monere — нагадувати) — архітектурна або скульптурна споруда, встановлена для увічнення визначної історичної події або особи, пам'ятник... Монументи як твори культури та архітектури належать до групи пам'яток мистецтва, які заносяться до Державного реєстру пам'яток України, що перебувають під охороною держави....» [1]. Згаданий термін «монумент» у значенні пам'ятника подається і у Словнику української мови, зокрема як «Монумент (лат. monumentum «спогад; пам'ятник», від лат. monere — вселяти, нагадувати, надихати) — споруда, меморіал людини чи події, пам'ятник [69; 70].

В іншому словниковому виданні терміни «пам'ятник та «монумент» мають схожу з попереднім визначенням структуру. Читаємо: «Пам'ятник — скульптурний або архітектурний твір, який встановлюють для увічнення пам'яті видатної людини чи важливої історичної події. Різновиди пам'ятника — монумент, обеліск тощо [89]. Що

ж до «пам'ятки» то за матеріалами Вільної енциклопедії «Пам'ятка» — це предмет духовної або матеріальної культури минулого, унікальний об'єкт природи чи цивілізації, який становить наукову, пізнавальну та естетичну цінність. Сторінка також подає поширені серед наукового загалу поєднання поняття пам'ятка як то «пам'ятка природи», «пам'ятка архітектури», «пам'ятка історії», «пам'ятка археології», «пам'ятка культурної спадщини», «пам'ятка містобудування», «пам'ятка монументального мистецтва». Наприклад, «Пам'ятка історії — один із різновидів пам'яток культури, визначні місця, пов'язані з важливими історичними подіями, з життям та діяльністю відомих осіб, культурою та побутом народів: будинки, споруди, їх комплекси; окремі поховання та некрополі, місця масових поховань померлих та померлих (загиблих) військовослужбовців (у тому числі іноземців), які загинули у війнах, внаслідок депортації та політичних репресій на території України; місця бойових дій, місця загибелі бойових кораблів, морських та річкових суден, у тому числі із залишками бойової техніки, озброєння, амуніції тощо».

Отже, з проаналізованого та систематизованого тлумачення понять та їх визначень, «пам'ятку» слід розуміти та розглядати як джерело історико-культурної інформації, як скарб, гордість і надбання народу. Тоді як «пам'ятник» — це витвір мистецтва для увічнення пам'яті про подію або особу. Об'єднує ці два поняття те, що вони формують — історичну пам'ять, а саме знання та уявлення суспільства про спільне минуле, які зберігають у собі історико-культурні пам'ятки та пам'ятники.

Також існує думка, що «пам'ятники (monuments) будуть в основному не для того, щоб увіковічнити загиблих; загиблі вже померли, і їх увіковічнюють у меморіалах (memorials). В той час як пам'ятник прославляє перемогу, меморіал вшановує принесенні в жертву життя та цінності» [113]. При цьому цитуючи Артура Данто: «Ми будуємо пам'ятники, щоб завжди пам'ятати, а меморіали, щоб ні-

коли не забувати». Меморіали втілюють скорботу і втрату, формулюючи публічний наратив. Згідно Чарльзу Гривольту, вони є «засобами педагогіки, щоб інструктувати нащадків про минуле і змусити замислитись про те, що потребує відновлення». Проте, ми не приймаємо зазначений підхід в усіх аспектах. По-перше, дефініції «пам'ятник» і «меморіал» мають різні конотації в різних мовах, зокрема в українській на відміну від англійської. В українській мові ці поняття є більш синонімічним з точки зору емоційного забарвлення, оскільки обидва у своєму походженні посилаються до функції пам'яті та меморіалізації. Іншою причиною відмови від зазначеної диференціації є усвідомлення наявності великої кількості пам'ятників, які несуть в собі водночас наратив скорботи й гордості за перемогу або спробу досягнення результатів. Такий критичний аналіз представлених в науковій літературі дефініцій пам'ятників призводить до слідження до необхідності власного формулювання, яке вбачається найбільш прийнятним в ході реалізації проекту. Для порівняння, Проект Monument Lab у ході своєї роботи сформулював власну дефініцію пам'ятника як «ствердження влади й присутності в публічному просторі». Це визначення народилось після десятка тисяч обговорень, воно дозволяє поглянути на пам'ятники предметніше, ніж «бронзова статуя на мармуровому п'єдесталі», дозволяє зрозуміти, які саме цінності суспільство робить видимим.

Отже, у цьому проекті дотримуємося наступного визначення: пам'ятник є фізичний елемент присутності у публічному просторі, який несе в собі ритуалізовані коди, що розрізняються суспільством, репрезентує суспільство, форматує і переформатує суспільство завдяки конструюванню публічних соціально-політичних наративів.

1.6 Українська ідентичність як пояснювальна парадигма становлення та розвитку суспільства України

Те, що суспільство сьогодні знаходиться в процесі повсякчасних змін, не викликає ніяких сумнівів, а тому зрозуміло і з'являються нові реалії та атрибути, які вимагають їх осмислення та усвідомлення. В Україні становлення і розвиток громадянського суспільства зумовлює зростання самосвідомості особистості, розширення сфери її соціально значимих ініціатив, адже розвинене громадянське суспільство передбачає досягнення високого рівня самореалізації особистості, реально дієвого механізму захисту прав людини, її вільного самовизначення, а також захист демократичних прав і свобод. Тому, вкрай важливо, здійснити історико-філософський аналіз основних понять, які є основою для формування сучасних наративів в українському суспільстві. Розуміючи те, що наративи є м'якою силою («soft power»), але, водночас, впливають на формування суспільної думки, формування самосвідомості українців, а отже на становлення української нації, потрібно не допускати маніпуляції масовою свідомістю та підмін понять. Тому питання національної ідентичності є ключовими для українського суспільства в період війни, яке переживає складний і болючий процес пошуку національної ідентичності, формування національної свідомості. І в цих процесах ключову роль відіграє історична пам'ять — адже завдяки усвідомленню й переживанню спільного минулого, перемог і поразок, продукуванню спільних героїв, місць пам'яті тощо молоді люди (у межах первинної соціалізації), більш дорослі громадяни (у межах вторинної соціалізації) відтворюють власний історичний досвід, тим самим нація має змогу усвідомлювати свою духовну сутність.

Розмаїття тлумачень поняття «національна ідентичність» у науковому оточенні обумовлене різноманітністю у стандартній класифікації цього терміна, яку запропонували такі автори, як П. Альтер, М. Ігнат'єф та Е. Сміт.

Наприклад, у своїй роботі П. Альтер розрізняє дві форми ідентичності — культурну національну ідентичність і громадянську політичну ідентичність. Культурна ідентичність, за його визначенням, включає такі ключові аспекти, як мова, релігія, звичаї, спільна історія та територія проживання. З іншого боку, громадянська політична ідентичність об'єднує політичну свідомість та принцип рівності перед законом [66]. Отже, культурна національна ідентичність охоплює більшість цих компонентів, які дозволяють особистості ідентифікувати себе з конкретним соціумом. У представників традиційної класифікації національної ідентичності відзначається невелика відмінність у розумінні поняття «національна ідентичність». Зокрема, такі аспекти, як релігія, мова, традиції та звичаї, виявляються важливими в уявленні М. Ігнат'єфа та Е. Сміта [71].

М. Ігнат'єф, подібно до П. Альтера, розглядає культурну основу національної ідентичності, включаючи в це аспекти, такі як родинність релігії, мови, традицій, та звичаїв. Крім цього, він також враховує феномен довіри виключно до представників власного етносу [66, с. 111]. Але на відміну від Альтера, у М. Ігнат'єфа концепція культурної ідентичності охоплюється терміном «етнічна національна ідентичність». Однак дослідник також визначає громадянську національну ідентичність, вказуючи, що цей вид ідентичності більш поширений на Заході і визначається спільністю громадянських прав, відданістю політичним традиціям і цінностям [66, с. 112].

Проблематика національної ідентичності окреслюється детально в роботах Е. Сміта. Учений розкриває аспекти, пов'язані з трансформацією національної ідентичності в умовах глобалізації. Дослідник цікавиться різноманітними способами подолання національної ідентичності, надаючи значну увагу цьому питанню. Він висловлює твердження, що «чуття національної ідентичності стає потужним інструментом самовизначення та самоорієнтації особи у світі, розглядуване крізь призму колективної індивідуальності та

унікальності власної культури» [71]. Водночас Е. Сміт висловлює думку, що національна ідентичність є основною серед усіх інших видів ідентичностей, які розвивало людство. У своїх висловлюваннях він стверджує таке: «Серед усіх колективних ідентичностей, якими зараз користується людство, ймовірно, національна ідентичність є найважливішою і найбільш повною» [71, с. 149].

У відношенні до процесів трансформації національної ідентичності, Е. Сміт висловлює переконання, що в найближчий час імовірність розмиття таких утворень, як нації, є невеликими. Він вказує на те, що в сучасній епосі можливостей подолання націоналізму і націй є дуже мало, а відсилання до потужного транснаціонального впливу нових економічних, політичних і культурних сил, які зараз діють, і різноманітних глобальних взаємозалежностей, які вони створюють, просто недостатньо [71, с. 182].

Праці С. Хантінгтона також заслуговують на увагу в контексті проблематики національної ідентичності. Один з його найбільш повних роздумів на цю тему міститься в роботі «Хто ми? Виклики американській національній ідентичності» [100]. У своїх роздумах щодо проблеми американської національної ідентичності в умовах сучасної «кризи ідентичності», що виникла внаслідок глобальних змін, С. Хантінгтон визначає ідентичність, узгоджуючись, зокрема, із наявними визначеннями. Він розглядає ідентичність як самосвідомість індивіда чи групи, визначаючи її як результат самоідентифікації та розуміння того, що кожна особа чи група володіє унікальними якостями, що відрізняють одних від інших [100, с. 50].

Для вітчизняних дослідників проблема національної ідентичності є відносно новою. У цьому зв'язку звернемо увагу на таку особливість сучасних теоретичних і дослідницьких напрацювань вітчизняних науковців порівняно із зарубіжними: якщо для західних дослідників концентрація їх наукового інтересу докола етнічного / національного та етнополітичного різновидів ідентичності зумовлена пере-

дусім глобалізацією з її руйнівними наслідками для національних держав та етнічних культур, то в нас — тривалими процесами націє- та державотворення.

Українська ідентичність — це складний та багатограний концепт, цивілізаційний бренд, який визначає, хто є українці як нація і які цінності, традиції і культурні аспекти є важливими для нашого самосприйняття, світосприйняття та державної політики загалом.

Самоідентифікація лежить в основі всіх цивілізаційних систем, відтворюючи глобальні цінності та усталені навички людей, духовні й соціальні константи, традиції культурного розвитку. Для багатьох дослідників поняття ідентичності стало універсальною пояснювальною парадигмою всіх сучасних суспільних явищ і процесів [72, с. 7; 101; 105]. Це пояснюється прагненням соціуму до цілісності, передбачуваності, сталого розвитку і прозорості образу людини в суспільстві. Але саме українська ідентичність наразі потребує особливої уваги через російське повномасштабне вторгнення і загрозу знищення самобутності та національного суверенітету.

Війна стала своєрідним каталізатором для збереження і відродження національних традицій, народних звичаїв, мови та культури. Утім, війна також ставить під загрозу деякі аспекти української ідентичності: агресія з боку Росії та окупація певних територій призвели до розколу й дезінтеграції національної спільноти на цих територіях; російська пропаганда нав'язує ідею відсутності української державності, тим самим дестабілізуючи соціальну ситуацію в Україні та спонукаючи до розколу українського суспільства. У таких умовах особливо актуальним є всебічний аналіз концепту українська ідентичність задля виявлення його складної динаміки в сучасному українськомовному дискурсі.

Метою цієї наукової розвідки є синтез наявних напрацювань із цієї тематики та репрезентація нового лінгвосинергичного погляду на концепт українська ідентичність як вербалізований цивілізаційний бренд. Реалізація вказаної

мети передбачає розв'язання таких завдань: 1) критично узагальнити тлумачення концептів національна ідентичність та українська ідентичність; описати раціонально-логічний модус концепту українська ідентичність у сучасному українськомовному дискурсі та визначити особливості його вираження через експлікацію семантичних компонентів номінативних лексем концепту. Актуальність вибору теми дослідження пояснюється необхідністю дослідження інформації, закодованої в концептах та встановлення структурованого колективного знання про українську ідентичність в українському суспільстві. Актуальність також зумовлена міждисциплінарним вектором дослідження концептів, що є суголосним із новітніми загальнонауковими тенденціями інтеграції методів та понять із метою подолання редукціонізму гуманітарних і природничих наук.

Дослідження ґрунтується на когнітивно-синергетичному підході до мови, який об'єднує когнітивно-дискурсивну парадигму та діяльнісний стиль мислення (з урахуванням динамічного підходу до теорії концепту, концептуальних метафор і втіленого розуміння). Також враховується лінгвосинергетичний підхід, який охоплює сучасні аспекти мовознавства, такі як синергетика, міждисциплінарність та теорія семантичних констеляцій. Висновки про відтворення концепцій в межах цієї методології є результатом застосування різноманітних дослідницьких прийомів, які включають проведення дослідження на різних послідовних етапах [115; 79; 116; 119].

На першому етапі дослідження акцентується на моделюванні концептів, оскільки в умовах обмежених об'єктивно спостережуваних даних моделювання є ключовим способом наукового висвітлення когнітивної реальності. На цьому етапі використовується індуктивна стратегія, яка виходить із аналізу мовної емпірії та доходить до логічних висновків про її когнітивну вмотивованість. Також застосовується гіпотетико-дедуктивний підхід, який передбачає формування інтуїтивного розуміння взаємозв'язку між

лінгвістичним явищем та когніцією перед пошуком мовних фактів, які підтверджують його достовірність. Будується концептуальна модель інформації, активованої іменем концепту: семна модель лексичного значення [79].

Основою моделювання концепту є теорія лексико-семантичного поля [118], теорія концептуальної метафори [107], положення фреймової семантики [99], семантика лінгвальних мереж [21], модусне моделювання [44], міждисциплінарний метод екстраполяції базових принципів синергетики [18] та базові принципи синергетичного фрактального моделювання [109; 99].

За допомогою семної моделі лексичного значення імені концепту аналізуються його спільні та диференційні семи відповідно до словникових даних. Семний аналіз словникових дефініцій уможливує виявлення сем, які мають найбільше смислове навантаження. Компонентний аналіз спільної семи окреслює мікрополя лексико-семантичного поля концепту. Дослідження семантичного значення концептуального імені підкреслює фрактальний характер лексико-семантичного поля цього імені, що проявляється у рекурсивності. Мікрофрактали, які є лексико-семантичними варіантами, мають можливість необмеженого тематичного зростання та ускладнення (або складання). Рекурсивність виявляється на рівні змісту (повторення теми) і на рівні його відображення (повторення форми викладення інформації) [78].

Системно-функційний аналіз використовується для здійснення декомпозиції концепту на модуси. У її основу покладено методику когнітивно-дискурсивної інтерпретації, яка описує структуру концепту в термінах модусних моделей [44]. Як структурні частини концепту виокремлюються раціонально-логічний, образно-ідентифікаційний та організаційний модуси [78; 79].

Раціонально-логічний модус виявляється у компонентному аналізі лексичного значення концептуального імені і залишається у центрі уваги мовців в тих контекстах, де

концепт порівнюється з іншими концептами. Образно-ідентифікаційний модус, натомість, являє собою нераціональну концептуалізацію, яка формує конкретно-наочні та асоціативні уявлення про концепт за допомогою метафоричного перенесення. Цей модус не просто відтворює наявну сутність, але й створює цю сутність у свідомості, об'єднуючи риси реального спостереження та уявного розуміння. Для його аналізу застосовується інструментарій теорії концептуальної метафори [104; 105], за допомогою якої проаналізовано метафоричний потенціал концепту. Організаційний модус проявляється у тому, що концепт організований за принципом додавання інформації різних за змістом ознак, які відображають уявлення про норму та розширюють його асоціативно. Виявлено, що модуси концепту відповідають вимозі динамічної самоорганізованої системності: вони є параметрами порядку (рухомими чинниками, що керують функціонуванням концепту), які у своєму узгодженому існуванні тяжіють до атрактора (внутрішньої тенденції до порівняно стабільного функціонування в сучасному дискурсі) [там само].

Ця наукова розвідка є першим етапом дослідження концепту українська ідентичність, у якому компонентний аналіз лексичного значення імені концепту здійснюється з метою систематизації конститутивних ознак вербалізованого поняття. Формування логічного поняття, результатом якого є формулювання його визначення, здійснюється шляхом когнітивно-семасіологічної інтерпретації семантичних властивостей концептуального імені в абстрактних типових контекстах. Ці контексти відображають узагальнений соціокультурний досвід і мають своє відображення у словниках. Матеріалом дослідження є тлумачні словники української та англійської мови.

Поняття «ідентичності» було введено Е. Еріксоном на позначення процесу організації життєвого досвіду особистості у вигляді індивідуального «Я», відчуття цілісності й тотожності [91]. Дослідник виокремив два рівні ідентичнос-

ті: індивідуальний як сприйняття своєї тотожності й безперервності існування в часі та просторі, та соціальний як усвідомлення індивідом визнання іншими своєї тотожності й безперервності. Ці рівні мають два полюси: позитивний — те, яким індивід мусить бути з погляду соціального оточення, і негативний — те, яким індивід не мусить бути. Е. Еріксон також зауважив, що змістове окреслення ідентичності відбувається через з'ясування контекстів її застосування, виокремивши саме відчуття ідентичності та процес її формування [там само].

Е. Сміт запровадив поняття множинної ідентичності чи множинності ідентичностей: родових, регіональних, соціально-економічних, етнічних, релігійних та національних [71, с. 13–17]. Ф. Фукуяма зазначив, що ідентичність формується насамперед із різниці між внутрішнім істинним «Я» та зовнішнім світом соціальних норм і правил, який не визнає і не поважає цінності цього внутрішнього «Я». Упродовж людської історії особистості вступали в протиріччя зі своїми суспільствами, утім лише зараз склалася думка, що істинне внутрішнє «Я» є природньо цінним, а зовнішнє суспільство часто помиляється і оцінює його несправедливо. Очевидно, змінювати необхідно не внутрішнє «Я», підлаштовуючись під правила суспільства, а саме суспільство» [86, с. 78].

М. Барет виокремив у структурі ідентичності когнітивний (інформаційний) та афективний (емоційно-оцінний) компоненти [92, с. 145]. Когнітивний елемент вміщує знання про існування етнічної чи національної групи, категоризацію себе як члена цієї групи, знання про національну територію, символи, традиції та звичаї, історичні фігури та факти, віру в спільне походження членів етнічної групи, існування національних рис та етнічних стереотипів, а також уявлення про тісний зв'язок між собою та етнічною групою. Афективний складник вміщує ступінь прихильності до етнічної чи національної ідентичності, її суб'єктивну актуальність та значення, яке людина надає членству в групі;

прихильність до національної території, почуття належності, національної гордості чи провини та національну самоповагу [там само, с. 146–172].

Поступово поняття ідентичності набуло популярності в дослідженнях українських науковців, ставши предметом численних різнопланових розвідок у царині українознавства [6], лінгвістики [40], філософії [87], політичних наук [30; 41; 51], культурології [36] та інструментом дослідження конструктів національної свідомості.

Ідентичність розглядається як психологічне уявлення людини про своє «Я», суб'єктивне відчуття своєї індивідуальної цілісності, здатність упізнавати себе в різних типологічних категоріях [19, с. 104]; нерозривний зв'язок особистості зі спільнотою, ототожнення людини з певною суспільною групою, вкорінену в особистості систему ідеалів, цінностей та норм відповідної спільноти [90, с. 93]. Отже, концепт ідентичності постає результатом усвідомлення особистістю належності до певної групи, допомагаючи їй з'ясувати своє місце в соціокультурному просторі.

Вважається, що ідентифікаційний процес особистості можливий лише за умов її соціалізації в суспільстві, через яку формується та зберігається етнічна ідентичність [34, с. 61]. Завдяки останній з'являються, актуалізуються та передаються етнічні цінності, норми та стереотипи поведінки, яких людина дотримується в процесі усвідомлення себе як представника певної нації або етносу. Утім, важливо розрізняти поняття нації та етносу й, відповідно, національної та етнічної ідентичності.

Етнічність визначається географічними та генетичними чинниками. Вона є результатом процесу когнітивно-емоційного ототожнення суб'єкта зі своєю етнічною групою, актуалізованого почуттям спільності із членами цієї групи та сприйняттям її цінностей як важливих [64, с. 24]. Етнічна ідентичність солідаризує із цінностями та ідеями свого етносу, а також уможливорює розрізняння інших народів і етносоціальних груп як схожих чи відмінних від свого етносу.

Національна ідентичність — це надетнічне утворення, що передбачає самоідентифікацію індивіда з певною культурною та політичною спільнотою. Якщо етнічна група переслідує політичні цілі, вона досягає національного рівня. Отже, національна ідентичність є етнічною ідентичністю, до якої додано усвідомлення спільності політичних інтересів [там само, с. 25]. Компонентами національної ідентичності вважаються історична територія та пам'ять, спільні міфи і громадська масова культура, спільна економіка з можливістю пересування в площині національної території, а також єдині юридичні права й обов'язки всіх членів [71, с. 24].

Науковці вважають, що «Українська ідентичність не тотожна ані національній, ані етнічній. Національній — тому, що вона не обмежується кордонами держави Україна, і в певному відношенні є тотожною громадянській ідентичності як феномену політичної нації. Етнічній — оскільки, по-перше, система цінностей українського етносу, його культура, звичаї, обряди не є загальноприйнятими, а по-друге, українці — не просто етнос, один із багатьох, який мешкає на теренах України, а етнос титульний, що дає назву країні, державі та її символам. Українську ідентичність мають також представники численної діаспори — і західної, і східної. Крім того, Україна, як і всі країни, теж має свою неповторну природну та соціокультурну ідентичність, на підставі якої формується і внутрішній, і міжнародний імідж та бренд [72, с. 171].

Водночас консолідувальною засадою української ідентичності є загальнонаціональна ідентичність як ототожнення себе з певною спільнотою, її цінностями, символами, територією, історією, культурою, державними і правовими інституціями, політичними й економічними інтересами не тільки на раціональному рівні, а й на емоційному та семантичному.

Останній є найважливішим елементом розуміння української ідентичності, її значущим символом, оскільки мова

як маркер нації та своєрідна матриця досвіду віддзеркалює спогади, прагнення, бажання, здобутки, які є спільними для різних поколінь усіх представників національної спільноти. Завдяки мові здійснюється формування і розвиток національної свідомості поодиноких особистостей та нації загалом, її світоглядні орієнтири.

Починати аналіз складної динаміки раціонально-логічного модусу концепту українська ідентичність необхідно з дослідження лексичного значення імені концепту ідентичність, оскільки значення мовного вислову прирівнюється до позначуваного ним концепту. Лексичне значення імені концепту проаналізуємо з допомогою методики компонентного аналізу із царини структурної семантики на ґрунті словникових дефініцій із виокремленням ключових сем як найменших складників номінативного поля концепту.

Компонентний аналіз сигніфікативного значення лексеми ідентичність виявив, що вона не має того семантичного наповнення, яке вкладають у неї користувачі в процесі вживання з лексемою українська. До прикладу, Великий тлумачний словник сучасної української мови, виданий у 2004 році, надає таке значення слова ідентичність:

Ідентичність, ності, ж., книжн. Абстр. ім. до ідентичний; тотожність [13, с. 394].

Ідентичний, а, е, книжн. Тотожний, однаковий [там само].

У «Тлумачному словнику української мови» Анатолія Івченка маємо таке визначення:

Ідентичний, -а, -е, книжн. який не має відмінностей зробити ідентичні висновки [з фр. *Identique* «тс.».]. Син. тотожний, однаковий [26, с. 159].

Великий тлумачний словник (ВТС) онлайн розкриває цю лексему ширше:

Ідентичність, ідентифікація (від лат. *identicus* — тотожний; *facio* — роблю) — термін, що у повсякденному, науковому та філософському мовленні означає (букв.) — те саме; дію встановлення ідентичності називають ідентифі-

кацією. Існує багато різновидів ідентифікації, класифікація яких здійснюється на підставі того, як ми ідентифікуємо. Досить часто доводиться мати справу з ідентифікацією поодиноких явищ, які у філософії прийнято позначати словом «індивіди» (партикулярії). Спосіб ідентифікації індивідів значною мірою залежить від того, з якими різновидами індивідів ми маємо справу. Якщо їх класифікувати за ознакою «сталість — мінливість», то маємо поділ: а) сталі утворення, або сталості; б) події; в) процеси. До сталостей належать індивіди з більш-менш чіткими просторовими межами, які можуть мати відповідну структуру або перебувати у деякому стані. Сталими ми їх вважаємо тому, що нехтуємо тими змінами, які в них відбуваються у межах деякого часового відрізка: ці зміни не виходять поза допустимі межі, визначені у вибраному нами критерії ідентичності. Спосіб ідентифікації індивідів залежить також від їх поділу на види буття — тобто від прийнятої онтологічної концепції, на основі якої ми класифікуємо об'єкти (див. онтологія). Окрім індивідуальної ідентичності та відповідної ідентифікації часто доводиться вдаватися до видової ідентифікації, тобто встановлювати належність даного індивіда до множини чи «сімейства» індивідів. У повсякденному мовленні видову ідентифікацію, як правило, здійснюють з допомогою висловів типу: «це таке (-а, -ий) саме (-а, -ий)». Будь-яка повсякденна мова містить у собі цілий набір різноманітних засобів для індивідуальної та видової ідентифікації: таку роль, напр., виконують власні імена (людей, країн, націй, місцевостей, установ, подій, історичних періодів тощо), вказівні займенники (як правило, у супроводі жестів або — як у випадку слова «таке, -а, -ий» — у супроводі деяких зразків), загальні імена (поняття) — разом з відповідними засобами співвіднесення цих імен з індивідами (напр., фраза «це — дерево» у супроводі жесту) тощо. У філософії способи ідентифікації пов'язані з онтологічними та методологічними концепціями. У сучасній філософії розуміння способів ідентифі-

кації поєднують, як правило, з підходами, які позначають термінами «концептуалізм» та «операціоналізм». Критерії ідентичності та техніки ідентифікації у різних галузях людської діяльності мають між собою мало спільного — їх окремо встановлюють у кожній галузі. Напр., для того, щоб сказати, що щось залишається тим самим» або є «таким самим», ми повинні співвідносити свої концепти і критерії з тим, як окремі люди, людські колективи та установи ідентифікують самі себе [12].

Утім, навіть із широким тлумаченням, лексико-семантичний аналіз виявив, що єдиною ключовою семою лексеми ідентичність є тотожність або однаковість.

Наведені приклади спричинили думку, що лексема ідентичність використовується в українському дискурсі як аналогія до англійської лексеми *identity*:

1) (countable, uncountable) someone's identity is their name or who they are: (злічуване, незлічуване) ім'я особи або ким він/вона є (тут і надалі переклад наш, Н.Т.): The identity of the killer is still unknown: Особа вбивці поки невідома;

2) (uncountable) the qualities and attitudes that a person or group of people have, that make them different from other people: (незлічуване) якості та позиції людини чи групи людей, які відрізняють їх від інших людей: Children need continuity, security, and a sense of identity: Дітям потрібна спадкоємність, безпека та почуття ідентичності. Travelling alone can lead to a loss of identity: Подорож наодинці може призвести до втрати особистості; national/cultural/social etc identity: національна/культурна/соціальна тощо самосвідомість (=a strong feeling of belonging to a particular group, race etc: сильне відчуття приналежності до певної групи, раси тощо): Our strong sense of national identity has been shaped by our history: Наше сильне почуття національної самосвідомості було сформовано нашою історією; identity crisis/crisis of identity: криза особистості (=a feeling of uncertainty about who you really are and what your purpose is: відчуття невпевненості щодо того, ким ви є насправді і яка ваша мета): My father experienced an

identity crisis in middle age: Мій батько пережив кризу особистості в середньому віці.

3) (uncountable) formal exact similarity between two things: (незлічуване) формальна точна подібність між двома речами [108].

Як бачимо, лише третє значення лексеми *identity* пов'язане з тотожністю чи подібністю. У другому значенні, пов'язаному з якостями й позиціями людей, які відрізняють їх від інших людей, надаються словосполучення *national/cultural/social etc identity*: національна/культурна/соціальна тощо самосвідомість, які означають сильне відчуття приналежності до певної групи, раси тощо. В українському дискурсі лексемою на позначення розуміння належності та ролі людини в суспільстві є слово самосвідомість. Тим самим ми вважаємо, що те, що вкладається в семантику концепту українська ідентичність, вичерпніше передається словосполученням українська національна самосвідомість. Проаналізуємо визначення лексем самосвідомість, національний та український.

Компонентний аналіз сигніфікативного значення вищевказаних лексем дозволяє проаналізувати семи у їхніх словникових дефініціях (семи підкреслені):

Самосвідомість, мості, ж. Ясне розуміння своєї суті, своїх особливостей, своєї ролі у житті, в суспільстві [13, с. 1101].

«Тлумачний словник української мови» визначає цю лексему майже ідентично:

Самосвідомість, мості, ж. Ясне розуміння своєї сутності, своїх характерних властивостей, ролі в житті й суспільстві [26, с. 426].

У Великому тлумачному словнику сучасної української мови маємо таке визначення слова національний:

Національний, а, е. 1. Стос. до нації, національності, пов'язаний з їхньою суспільно-політичною діяльністю. 2. Власт. певній нації, національності; який відображає їхні характер, особливості. // у знач. ім. національне, ного, с. Те, що виражає характерні особливості якої-небудь нації.

3. Державний, який належить даній країні або стосується її народу... 4. Стос. до окремої, нечисленної національності. Національна область [13, с. 588].

Національність, -ності, ж. 1. Те саме, що нація. 2. Належність до якої-небудь нації [там само].

Нація, ї, жін. 1. Конкретно-історична форма спільності людей, об'єднаних єдиною мовою і територією, глибокими внутрішніми економічними зв'язками, певними рисами культури і характеру. 2. Держава, країна. 3. Перен. ірон. Про яку-небудь групу людей [там само].

Нація, ї, жін. Людська спільнота, яка проживає на певній території (найчастіше держави), розмовляє однією мовою, має спільну історію, культуру й національну свідомість, а також спільну економіку й політику [з лат. *patio* «народ»] [26, с. 274].

Український, -а, -е. Прикм. до українці та Україна [13, с. 1292].

Українці, -ів, мн. (одн. українець, -нця, ч.; українка, -и, ж.). Нація, основне населення України; представники цієї нації, країни [там само].

За результатами аналізу дефініцій виокремлюємо спільну та диференційні семи значення лексем самосвідомість, національний та український.

Спільна сема (наявна у всіх дефініціях):

«люди»: «суспільство» / «нація» / «національність» / «країна» / «народ» / «держава» / «спільність людей» / «людська спільнота» / «основне населення», «українка», «українець», «представники нації».

Рекурсивність спільної семи свідчить про фрактальну розмірність концепту українська ідентичність (українська національна самосвідомість), яка є внутрішньою характеристикою його лексико-семантичної моделі, оскільки конфігурації елементів цієї моделі постійно повторюються в різних контекстах.

Диференційні семи:

«спільні ознаки»: «мова», «територія», «історія», «куль-

тура», «характер», «економіка», «внутрішні економічні зв'язки», «політика», «національна свідомість», «конкретно-історична форма»;

«розуміння»: «суть», «характер», «особливості», «характерні властивості», «характерні особливості», «роль»;

«спосіб буття»: «життя», «суспільно-політична діяльність».

Так, на рис. 1.6.1 проілюстровано спільну та диференційні семи лексико-семантичного поля словосполучення українська національна самосвідомість.

Повернімося до лексеми ідентичність, яка означає тотожність. Тотожність, ності, жін. Цілковита схожість чогонебудь, подібність одного до одного за своєю суттю й зовнішніми ознаками та виявом [13, с. 1259].

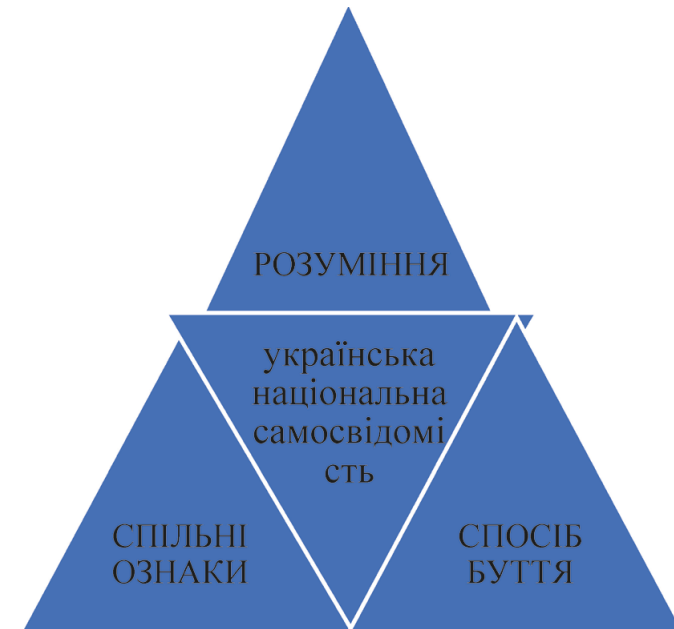

Рисунок 1.6.1 — Лексико-семантичне поле словосполучення «українська національна самосвідомість»

Компонентний аналіз сигніфікативного значення лексеми тотожність виявив, що її семи (підкреслені) є синонімічними диференційним семам словосполучення українська національна самосвідомість. Якщо до лексеми тотожність/ідентичність додати лексему українська, то маємо два концепти, лексико-семантичні поля яких мають властивості фрактальної подібності. Проілюструємо це в таблиці 1.6.1.

Таблиця 1.6.1 — Лексико-семантичне поле імені концепту українська ідентичність

українська національна самосвідомість	«люди»: «суспільство» / «нація» / «національність» / «країна» / «народ» / «держав» / «спільність людей» / «людська спільнота» / «основне населення», «українка», «українець», «представники нації»
	«спільні ознаки»: «мова», «територія», «історія», «культура», «характер», «економіка», «внутрішні економічні зв'язки», «політика», «національна свідомість», «конкретно-історична форма»
	«розуміння»: «суть», «характер», «особливості», «характерні властивості», «характерні особливості», «роль»
	«спосіб буття»: «життя», «суспільно-політична діяльність»
українська ідентичність	«люди»: нація, основне населення України; представники цієї нації, країни
	«схожість», «подібність», «зовнішні ознаки» = «спільні ознаки»
	«суть» = «розуміння»
	«вияв» = «спосіб буття»

На рис. 1.6.2 проілюстровано семи лексико-семантичного поля словосполучення українська ідентичність.

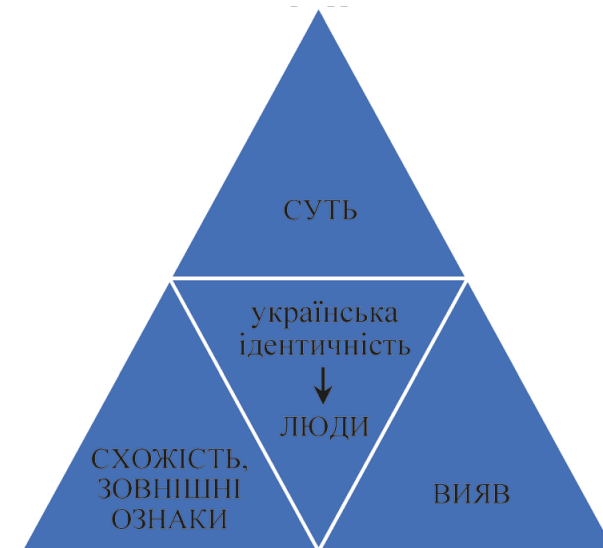

Рисунок 1.6.2 — Лексико-семантичне поле словосполучення «українська ідентичність»

Фрактальна розмірність концепту українська ідентичність виявляється в тому, що елементи та семантичні складники словосполучення українська ідентичність відтворюють ключові семи словосполучення українська національна самосвідомість на різних рівнях, створюючи «семантичний фрактал», семи якого повторюються і розгортаються в різних контекстах і аспектах, зберігаючи загальний смисл концепту. Диференційні семи вказують на різне семантичне розгортання: українська національна самосвідомість має більший акцент на політичну й суспільну діяльність, позаяк українська ідентичність загалом підкреслює поняття подібності українців, маючи у своєму складі більш абстрактну лексему ідентичність. Утім, обидва словосполучення відтворюють концепт загалом, заповнюючи його семантичний простір. Іншими словами, семи концепту (мікрофрактали) «проростають» одна в одну, ідентифікуючи його смисл і маючи у своїй семантиці ознаки інших мікрофракталів цього концепту.

У процесі свого функціонування семи концепту українська ідентичність мають можливість необмежено тематично організовано зростати й ускладнюватись або, навпаки, згортатись. Водночас властивість самоподібності, забезпечуючи виконання закону єдності в різноманітності, породжує цілісне сприйняття концепту.

За результатами здійсненого аналізу пропонуємо таке визначення поняття українська ідентичність: ясне розуміння сутності української нації, державності, її характеру та особливостей, ототожнення себе зі спільнотою українців, об'єднаних спільною мовою, територією, історією, культурою, економікою та національною свідомістю, усвідомлення своєї ролі та суспільно-політичної діяльності в житті українського суспільства. Таким чином, смисловий алгоритм концепту українська ідентичність притягує низку асоціацій із синонімічними або контрастними значеннями, що відображають функціонування концепту в дискурсі. Ці асоціації складають образно-ідентифікаційний модус.

2 СТАТИСТИЧНА ВИБІРКА ПАМ'ЯТНИКІВ ІЗ НАЦІОНАЛЬНОГО ТА МІСЦЕВОГО РЕЄСТРІВ ПАМ'ЯТОК

Державний реєстр нерухомих пам'яток України (далі Реєстр) — банк даних, сформованих за єдиними ознаками та принципами, що містить відомості про пам'ятки культурної спадщини [58]. Був утворений відповідно до Закону України «Про охорону культурної спадщини» від 8 червня 2000 р., і, з деякими змінами, лишається чинним на поточний момент [60].

У Державному реєстрі нерухомих пам'яток України пам'ятки поділяються на дві охоронні категорії: національного значення та місцевого значення. Що це означає? Згідно з «Порядком визначення категорій пам'яток» пункт 3 та 4 визначає параметри, за якими здійснюється занесення пам'ятки до національного чи місцевого реєстру. Зокрема, «Об'єкти культурної спадщини, які пропонуються для внесення до Реєстру за категорією національного значення, повинні зберегти свою автентичність (пам'ятка повинна значною мірою зберегти свою форму та матеріально-технічну структуру, історичні культурні нашарування) та мати одну або більше з таких ознак:

- мали значний вплив на розвиток культури країни;
- безпосередньо пов'язані з історичними подіями, віруваннями, життям і діяльністю людей, які зробили значний внесок у розвиток національної культури;
- репрезентують шедевр творчого генія, є етапними творами видатних архітекторів чи інших митців;
- є витворами зниклої цивілізації чи мистецького стилю.

Об'єкти культурної спадщини, які пропонуються для внесення до Реєстру за категорією місцевого значення, повинні зберегти свою автентичність (пам'ятка повинна значною мірою зберегти свою форму та матеріально-технічну структуру, історичні культурні нашарування) та мати одну або більше з таких ознак:

- мали вплив на розвиток культури певного населеного пункту чи регіону;
- пов'язані з історичними подіями, віруваннями, життям і діяльністю людей, які зробили значний внесок у розвиток культури певного населеного пункту чи регіону;
- є культурною спадщиною національної меншини чи регіональної етнічної групи» [57].

Пам'ятки національного значення заносяться до Реєстру постановою Кабінету Міністрів України за поданням Міністерства культури, місцевого значення за рішенням Міністерства культури. Категорію пам'яток визначає експертна комісія при Міністерстві культури на основі облікової документації об'єкта культурної спадщини. Занесення об'єкта культурної спадщини до Реєстру без облікової документації не допускається. Об'єкт набуває статусу пам'ятки з моменту занесення до Реєстру, про що власнику видається свідоцтво. Подання на занесення об'єкта культурної спадщини до Реєстру мають право зробити місцеві органи охорони культурної спадщини або громадські організації, до статутних завдань яких належать питання охорони культурної спадщини [14].

Отже, Державний реєстр нерухомих пам'яток України містить перелік об'єктів культурної спадщини, які держава офіційно бере під охорону. Після внесення до реєстру об'єкти культурної спадщини набувають статусу пам'яток.

Реєстр має встановлену форму ведення, що передбачає занесення до нього інформації про кожен пам'ятку за: назвою, датуванням, місцезнаходженням, видом (археологічні, історичні, монументального мистецтва, архітектури, містобудування, садово-паркового мистецтва, ландшафтні, науки і техніки), датою і номером розпорядчого документа про занесення до Реєстру, охоронним номером (у момент державної реєстрації кожна пам'ятка отримує унікальний охоронний номер).

Частково оновлення Реєстрів вже відбувалося раніше в ході політики «ленінопаду» та «декомунізації». Протягом

1990–2013 рр. в Україні було демонтовано понад 3 200 радянських скульптур Леніна, які символізували СРСР та тоталітарну ідеологію.

З 2015 р. в Україні на законодавчому рівні були засуджені тоталітарні режими комуністичного СРСР та нацистської Німеччини. Пропаганда цих режимів та публічне використання їхньої символіки були заборонені та визнані законом наругою над пам'яттю мільйонів їхніх жертв. Водночас, більшість наявних сьогодні в населених пунктах України пам'яток, які стосуються російської історії та культури, не підпадають під обмеження, що визначені Законом України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки» [55]. З початком повномасштабної російської війни у 2022 р. радикально змінився культурно-історичний контекст, що окреслив значення й суспільні функції перш за все військових пам'яток радянської доби. Істотна зміна культурно-історичного контексту (зокрема щодо меморіалізації Другої світової війни) зумовлює і необхідність змін у статусі відповідних пам'яток.

На сьогодні в правовому полі України діє низка нормативно-правових актів, які регулюють правові, організаційні, соціальні та економічні відносини у сфері охорони культурної спадщини з метою її збереження, використання об'єктів культурної спадщини у суспільному житті, захисту традиційного характеру середовища в інтересах нинішнього і майбутніх поколінь, а саме Закон України «Про охорону культурної спадщини», Порядок визначення категорій пам'яток, Порядок обліку об'єктів культурної спадщини, а також Закон України «Про увічнення перемоги над нацизмом у Другій світовій війні 1939–1945 років». А прийнятий 2023 р. Закон «Про засудження та заборону пропаганди російської імперської політики в Україні і деколонізацію топонімії» створив правові підстави для вилучення радянських монументів з Державного реєстру нерухомих

пам'яток України та майбутнього їхнього демонтажу [56]. У Законі виписано значення терміна «пропаганда російської імперської політики», та визначена відповідальність за порушення законодавства про заборону виготовлення, поширення, а також публічного використання символіки російської імперської політики:

- закон торкається сфер публічного простору, топоніміки, назв юридичних осіб, пам'ятників і пам'ятних знаків і знаків для товарів і послуг;
- визнає злочинною та засуджує російську імперську політику;
- забороняє пропаганду символіки російської імперської політики (крім прописаних у законі винятків), визначає порядок ліквідації такої символіки з публічного простору.
- забороняє присвоєння назв, які глорифікують, увічнюють, пропагують або містять символіку російської імперської політики та сучасної РФ як держави-агресорки, географічним об'єктам, юридичним особам та об'єктам права власності.

Отже, в сучасних військових умовах особливого значення набуває подолання наслідків російської імперської та радянської тоталітарної політики, у тому числі — очищення публічного простору від їх символів.

Проект 2022.01/0073 «Діджитальна архівація пам'ятників як об'єктів публічної меморіалізації задля збереження культурної спадщини України» передбачає здійснення вибірки пам'ятників з Державного реєстру нерухомих пам'яток України національного та місцевого значення та їх змістово-нарративний аналіз з метою виявлення кількісних та якісних показників репрезентації в публічному просторі різних соціально-політичних нарративів, балансу і дисбалансу представлення національних та зарубіжних осіб, певного гендеру, національності, соціального статусу тощо.

Детальний аналіз місць розташування пам'ятників показав, що публічний простір не є гомогенним і складається з місць та територій різного публічного статусу і рівня до-

ступу. Так, наприклад, існує низка меморіальних плит та пам'ятників, які знаходяться на території підприємств з обмеженим доступом. Певні кладовища відрізняються за рівнем публічного доступу та контексту, віддаленістю, закритістю для щоденного доступу та наявністю пам'ятників, які мають змішані контексти — особистий, сімейний, публічний. Крім того, кладовища є, як правило, територіально обмеженим публічним простором, тобто мають інші публічні характеристики, які відрізняються від парків, площ, вулиць. З урахування особливостей об'єктів, представлених на територіях кладовищ, у процесі дослідження прийнято рішення не включати до списку досліджуваних пам'ятників об'єкти, меморіальні комплекси та знаки, які розташовані на цвинтарях чи кладовищах (як такі, що мають інший публічний статус).

Перший етап дослідження передбачав прикладне наукове дослідження джерелознавчої оцінки пам'ятників на території України. До розгляду було взято Державний реєстр нерухомих пам'яток України по 4-м областям — Київській, Сумській, Полтавській та Чернігівській станом на серпень 2023 р.

Вибірка пам'ятників з переліку Реєстру пам'яток, була здійснена на основі понятійно-термінологічного апарату, де пам'ятка історії розуміється як місце, споруда та предмети, пов'язані з важливими історичними подіями та життям видатних осіб. А пам'ятник — це культурна споруда, призначена для увічнення пам'яті людей, подій, об'єктів, іноді тварин. Особливою характеристикою пам'яток історії є те, що вони є свідками подій; створені у давнину; не завжди є твором мистецтва; не завжди викликають почуття. А характерною особливістю пам'ятників є те, що вони увіковічують певну подію; створені сучасниками; сам пам'ятник є окремою пам'яткою історії; є твором мистецтва; викликають почуття пошани.

У окресленому дослідженні були вибрані до розгляду такі види пам'ятників: скульптурна група; тріумфальна арка; колона; статуя; бюст, пам'ятний знак.

Таким чином, з аналізу здійсненої вибірки на сьогодні до Державного реєстру нерухомих пам'яток України по областях України занесено значну кількість об'єктів, пов'язаних з російською та радянською історією та культурою. Бо одним зі способів встановлення влади імперії над територією було насадження єдиного культурного простору, в тому числі шляхом встановлення пам'ятників та пам'ятних знаків відповідної символіки (російської та радянської), меморіалізації простору через розміщення поховань, зокрема в публічних місцях. Тому зараз ми маємо, на жаль, в містах та селах України пам'ятки імперського та радянського минулого, які сьогодні використовуються, серед іншого, як «аргументи» для заперечення існування української нації і держави, проштовхуючи тезу про «один народ», та просування «руського мира» як ідеології путінської росії у війні проти України. Це є неприпустимо, особливо сьогодні, коли Україна захищає від російського вторгнення право на власну ідентичність.

Структура Реєстрів по областях України свідчить, що їх формування відбувалося спонтанно й ситуативно. А здійснена по ним вибірка показує, що кількість пам'яток у різних регіонах відчутно коливається. Так, Полтавщина та Сумщина містять кілька тисяч пам'яток кожна, тоді як на Київщині та Чернігівщині охоронний статус зафіксовано лише для кількох десятків об'єктів (причому реальна насиченість цих регіонів пам'ятками безумовно, має бути значнішою). Також трапляються й перехилення в характері пам'яток. Наприклад, на Полтавщині безальтернативно домінують меморіальні об'єкти та пам'ятні знаки на вшанування воїнів-дносельчан. У деяких регіонах переважають меморіальні об'єкти на вшанування пам'яті подій Другої світової війни. А в інших, як-от на Сумщині, охоронним статусом позначено значну кількість меморіалів радянським військовим, що воювали у 80-ті р. ХХ ст. в Афганістані.

Очевидно або можливо, що такий стан речей виник унаслідок недостатньо чітких критеріїв визначення пам'ятки

місцевого значення. Зазвичай вибір міг диктуватись політичними вподобаннями, особистим досвідом або спеціалізацією відповідальних осіб. Залишався значний простір для довільного трактування того, які пам'ятні об'єкти заслуговують на охоронний статус, а які ні. Наявний принцип формування Реєстру мав на меті відобразити регіональні особливості культурного ландшафту й місцевої історичної пам'яті. Однак їх фіксація за допомогою наявних методів призвела до нерівноважної структури Реєстрів та ускладнює можливості їх корекції. Це не сприяє формуванню консолідованої політики пам'яті, яка б об'єднувала різні регіони України.

Ситуацію ускладнює те, що значна кількість пам'яток, пов'язаних з радянським військовим минулим, зберігають принцип недоторканності меморіалів, що не сприяє науковим та світовим тенденціям меморіалізації подій Другої світової війни. Як результат є спотворення пам'яті про полеглих, знецінення їхніх жертв. На часі потрібно робити перегляд Реєстрів — як от диференціювання меморіальних об'єктів за принципом їхньої відповідності державній політиці пам'яті, а отже, зміна статусу тих, які цьому принципові не відповідають. У правовому полі України на сьогодні вже є важелі для проведення потрібних змін. Доцільною може виявитись і корекція низки положень, що регулюють наповнення Реєстру та його ведення.

Враховуючи попередньо зазначені тенденції, до розгляду були взяті пам'ятники, що розміщені в полі громадського публічного простору, до аналізу не були включені пам'ятки, розташовані на кладовищах, як місцях індивідуалізованої пам'яті.

Сумська область. Державний реєстр нерухомих пам'яток культурної спадщини національного значення Сумської області <https://mcip.gov.ua/wp-content/uploads/2023/10/sumskaobl-1.pdf> складає 7 одиниць, які були проаналізовані у процесі дослідження (2 пам'ятки в місті Суми, 1 пам'ятка

в селі Піски, 1 пам'ятка в місті Конотоп, 1 пам'ятка в селі Кулішівка, 1 пам'ятка в місті Путивль, 1 пам'ятка в місті Ромни). Характерним для Сумської області є надзвичайно велика кількість пам'яток місцевого значення Переліку <https://drive.google.com/file/d/19bXDA8KURenef8f1t2JCzhaz89ryXRlx/view>, яка налічує 2459 позицій. З них були проаналізовані лише пам'ятки, що розміщені в полі громадського публічного простору, загальною кількістю 839 одиниць. Серед них пам'ятки у містах Суми, Глухів, Конотоп, Лебедин, Охтирка, Ромни, Шостка та в таких районах як Білопільський, Буринський, Великописарівський, Глухівський, Конотопський, Краснопільський, Кролевецький, Лебединський, Липоводолинський, Недригайлівський, Охтирський, Путивльський, Роменський, Сумський, Середино-Будський, Тростянецький, Шосткинський і Ямпільський.

Полтавська область. Із загальної кількості внесених 35 пам'яток до Державного реєстру нерухомих пам'яток України національного значення https://mcip.gov.ua/files/pdf/Nacional_znachenia/Полтавська%20обл..pdf нами було взято до аналізу 14, з них 8 пам'яток в Полтаві, 2 пам'ятки в Миргородському районі, по 1 пам'ятці в Гребінківському, Лохвицькому, Хорольському та Шацькому районах (адміністративно-територіальні назви та поділ збережено виходячи з першоджерела — Реєстру). У інших районах області представлені пам'ятки не відповідали предмету дослідження проєкту. Щодо Державного реєстру нерухомих пам'яток України місцевого значення <https://drive.google.com/file/d/1NSCTDX2NRgCGfQjXwjXNAzTVjf1eJ-h9/view>, то із загальної кількості 1 312 пам'яток було взято до аналізу 911 пам'ятки із 25 районів Полтавської області, що вказані в Реєстрі (адміністративно-територіальні назви та поділ збережено виходячи з Реєстру), які на зараз відповідають 4-м районам та 60-ти територіальним громадам Полтавської області. Зокрема, Полтавський район утворено з 10 районів:

Полтавського, Карлівського, Машівського, Новосанжарського, Кобеляцького, Решетилівського, Диканського, Зіньківського, Чутівського та Котелевського. Кременчуцький район утворено з 4 районів: Кременчуцького, Козельщинського, Глобинського та Семенівського. Миргородський утворено з Миргородського, Великобагачанського, Шишацького, Лохвицького та Гадяцького районів. Лубенський район утворено з 6 районів: Лубенського, Хорольського, Оржицького, Гребінківського, Чорнухинського та Пирятинського.

Київська область. Державний реєстр нерухомих пам'яток України національного значення м. Києва https://mcip.gov.ua/wp-content/uploads/2023/09/m._kyuiv_nacziionalnogo_znachennya_1.pdf налічує 192 пам'ятки культурної спадщини. Згідно зазначеним вище критеріям відбору, нами було проаналізовано 19 пам'яток й складено їхні облікові картки. Щодо нерухомих пам'яток України місцевого значення столиці https://mcip.gov.ua/wp-content/uploads/2023/10/m.-kyuiv-stanom-na-13.10.2023_compressed.pdf, то із загальної кількості 996 об'єктів культурної спадщини, до розгляду було взято й проаналізовано 40 пам'яток. До державного реєстру нерухомих пам'яток України національного значення Київської області https://mcip.gov.ua/files/pdf/Nacional_znachenia/Kyivska%20обл..pdf занесено 38 пам'яток. Під час відбору відповідних критеріям пам'яток, було виявлено й проаналізовано 5 об'єктів культурної спадщини, встановлених у Вишгородському, Фастівському, Яготинському районах Київської області, а також у м. Переяслав-Хмельницький. У інших районах Київської області представлені пам'ятки не відповідали специфіці проєкту. Щодо державного реєстру нерухомих пам'яток України місцевого значення Київської області https://mcip.gov.ua/wp-content/uploads/2023/10/kyuivska_oblast_stanom_na_22.09.2023_compressed.pdf, то із загальної кількості 198 пам'яток було взято до аналізу 19 пам'яток із 8 районів області (Бориспільський, Бро-

варський, Васильківський, Вишгородський, Кагарлицький, Сквирський, Фастівський, Яготинський).

Чернігівська область. Аналізуючи перелік пам'яток культурної спадщини Національного значення Чернігівської області https://mcip.gov.ua/files/pdf/Nacional_znachenia/Чернігівська%20обл..pdf, занесених до Державного реєстру нерухомих пам'яток України було розглянуто 92 позиції з яких складається Перелік. Але вибірка склала 6 позицій, тому що метою цього проєкту є розгляд саме пам'ятників, які знаходяться у відкритому публічному просторі. Це 2 пам'ятки в м. Чернігові, 1 в Бахмацькому районі, смт. Батурин, 1 в Ічнянському районі с. Качанівка, в м. Ніжин 1 та 1 пам'ятка в Срібнянському районі. Перелік пам'яток культурної спадщини місцевого значення Чернігівської області, занесених до Державного реєстру нерухомих пам'яток України https://mcip.gov.ua/files/pdf/Miscevogo_znachennia/Чернігівська%20%20обл..pdf складає 458 пункт. Здійснивши вибірку відповідно поставленій меті проєкту розглянуто було 8 пам'яток, які знаходяться в Бахмацькому районі (4 пам'ятки) та по одній в кожному з зазначених районів: Ічнянський, Ніжинський, Новгород-Сіверський, Прилуцький.

Івано-Франківська область. У Державному реєстрі нерухомих пам'яток України національного значення Івано-Франківської області, доступному за посиланням https://mcip.gov.ua/files/pdf/Nacional_znachenia/Івано-Франківська%20обл..pdf, зареєстровано 31 об'єкт культурної спадщини. Згідно з наведеними критеріями відбору, було проаналізовано 3 пам'ятки, розташовані в Снятинському районі та м. Івано-Франківськ. Інші пам'ятки в області не відповідали специфіці проєкту. Щодо нерухомих пам'яток місцевого значення Івано-Франківської області, з 47 об'єктів культурної спадщини для аналізу було відібрано 5 пам'яток із двох районів — Галицького та Снятинського.

Одеська область. Із загальної кількості внесених 27 пам'яток до Державного реєстру нерухомих пам'яток України національного значення нами було взято до аналізу 5, з них 4 пам'ятки в Одесі та 1 пам'ятка в Ізмаїлі (адміністративно-територіальні назви та поділ збережено виходячи з першоджерела — Реєстру). У інших районах області представлені пам'ятки не відповідали предмету дослідження проєкту. Щодо Державного реєстру нерухомих пам'яток України місцевого значення, то із загальної кількості 1090 пам'яток було взято до аналізу 31 пам'ятка із них 20 розташовані в Одесі, решта в Березівському, Кодимському, Савранському, Березівському та Котовському районах Одеської області (адміністративно-територіальні назви та поділ збережено виходячи з Реєстру).

Рівненська область. Зі списку 17 пам'яток культурної спадщини національного значення Рівненської області для аналізу було обрано лише один пам'ятник, розташований в Радивилівському районі. Зауважимо, що пам'ятки інших районів, внесених в реєстр, не відповідали предмету дослідження. Щодо Державного реєстру нерухомих пам'яток України місцевого значення, з 10 об'єктів для аналізу було відібрано 3 пам'ятники: одна у м. Рівне, одна у Млинівському районі та одна у Сарненському районі. Аналіз зазначених пам'яток було проведено з урахуванням їхнього розташування у публічному просторі, а також відповідності критеріям дослідження.

Закарпатська область. Державний реєстр нерухомих пам'яток України національного значення Закарпатської області https://mcip.gov.ua/wp-content/uploads/2024/01/zakarpatska_obl._stanom_na_17.01.2024.pdf налічує 54 пам'ятки культурної спадщини. Згідно з зазначеними вище критеріями відбору, нами було проаналізовано 3 пам'ятники й складено їхні облікові картки. Один із пам'ятників (пам'ятник «Україна — визволителям», м. Ужгород) було де-

монтовано в рамках декомунізації у 2022 році. Щодо нерухомих пам'яток України місцевого значення області https://mcp.gov.ua/wp-content/uploads/2024/04/zakarpatska_obl.stanom-na-15.04.24.pdf, то із загальної кількості 44 об'єктів культурної спадщини, до розгляду було взято й проаналізовано 1 пам'ятник. Інші нерухомі пам'ятки України, представлені в реєстрі місцевого значення Закарпатської області, не відповідали специфіці проєкту.

Тернопільська область. Під час аналізу переліку пам'яток культурної спадщини Тернопільської області, внесених до Державного реєстру нерухомих пам'яток України національного та місцевого значення, було розглянуто 243 об'єкти, серед яких 5 мають національне значення, а 238 — місцеве. Тим не менш, для дослідження відібрано усього 2 об'єкти з національного реєстру та 81 — з місцевого. Це пам'ятники, розташовані в публічному просторі, які відповідають встановленим критеріям дослідження. Зауважимо, що пам'ятники національного значення нашої вибірки знаходяться в Заліщицькому районі (1 об'єкт) та Кременецькому районі (1 об'єкт). У свою чергу, найбільша кількість пам'яток місцевого значення зосереджена в Бережанському (8 об'єктів), Збаразькому (11 об'єктів), Зборівському (7 об'єктів), Підгаєцькому (13 об'єктів), Терехівському (16 об'єктів) та Тернопільському (14 об'єктів) районах. Менша кількість пам'яток знаходиться в селах Борщівського, Лановецького та Шумського районів.

Житомирська область. Аналізуючи перелік пам'яток культурної спадщини національного значення Житомирської області, внесених до Державного реєстру нерухомих пам'яток України, було розглянуто 16 об'єктів. Однак для дослідження було відібрано лише 2 пам'ятники, оскільки метою проєкту є аналіз саме тих пам'яток, що знаходяться у відкритому публічному просторі. Це 1 пам'ятник в місті Житомирі та 1 у Житомирському районі, с. Кодня. Щодо

пам'яток культурної спадщини місцевого значення Житомирської області, до реєстру включено 65 об'єктів. Відповідно до мети проєкту було відібрано 9 пам'ятників: 4 у м. Житомирі та по одній у Бердичівському, Ємільчинському, Народицькому, Романівському та Чуднівському районах.

Волинська область. Реєстр пам'яток культурної спадщини національного значення Волинської області, занесених до Державного реєстру нерухомих пам'яток України налічує 5 пам'ятників, а саме 2 пам'ятники в м. Луцьк, 1 пам'ятник у м. Володимир-Волинський, один — близ с. Піски та один у с. Кортеліси. Реєстр пам'яток місцевого значення налічує 4 пам'ятники (с. Колодяжне, с. Бахів, с. Кисилин, с. Прохід, 1942, 2015).

Львівська область. Державний реєстр нерухомих пам'яток України національного значення у Львівській області включає 31 пам'ятку культурної спадщини. Відповідно до зазначених критеріїв відбору, нами було проаналізовано лише 3 пам'ятники, для яких складено облікові картки. Щодо пам'яток місцевого значення, з 1972 об'єктів культурної спадщини області до дослідження було відібрано та проаналізовано лише 7 пам'ятників, розташованих у Буському, Дрогобицькому, Жидачівському, Жовківському, Золочівському, Мостицькому та Турківському районах. Решта пам'яток місцевого значення Львівської області, представлених у реєстрі, не відповідали специфіці проєкту.

Кіровоградська область. Досліджуючи Державний реєстр нерухомих пам'яток України, а саме перелік пам'яток культурної спадщини національного значення Кіровоградської області, встановлено, що із проаналізованих 6 об'єктів переліку жоден не відповідав критеріям нашої вибірки. Відповідно для подальшого аналізу пам'ятки національного значення Кіровоградської області не були відібрані. Натомість увагу було зосереджено на пам'ятках місцевого зна-

чення. Так, із 70 об'єктів, представлених у Державному реєстрі нерухомих пам'яток України місцевого значення, нами було опрацьовано лише 4 пам'ятника — 1 Гайворонського району, 1 Новоукраїнського району, 1 Устинівського району та 1 в місті Олександрія.

Хмельницька область. Під час аналізу переліку пам'яток культурної спадщини національного значення Хмельницької області, внесених до Державного реєстру нерухомих пам'яток України, було розглянуто 22 об'єкти. Однак для вибірки було відібрано лише 4 пам'ятки: 2 у Летичівському районі та 2 у Старосинявському районі. Що стосується пам'яток культурної спадщини місцевого значення Хмельницької області, їх перелік у Державному реєстрі налічує 170 об'єктів. Відповідно до мети проєкту, для аналізу було відібрано 35 пам'ятників, серед яких: 4 у місті Хмельницький, 4 у Білогірському районі, 5 у Віньковецькому, 6 у Волочиському, 1 у Городоцькому, 5 в Ізяславському, 8 у Летичівському районах та 2 у місті Шепетівка.

Черкаська область. Аналізуючи перелік пам'яток культурної спадщини Черкаської області, внесених до Державного реєстру нерухомих пам'яток України національного та місцевого значення було розглянуто 101 об'єкт, з них національного значення — 41 об'єкт, місцевого — 60. Однак для дослідження було відібрано лише 7 — національного реєстру, 22 — місцевого реєстру. Це пам'ятники, які знаходяться в публічному просторі та відповідають встановленим критеріям даного дослідження. Так, пам'ятники національного значення знаходяться в м. Черкаси — 1 об'єкт, м. Канів — 2 об'єкти та по одному об'єкту в селах таких районів як Канівський, Городищенський, Корсунь-Шевченківський та Чигиринський. Найбільше пам'ятників місцевого значення знаходиться в м. Чигирин — 7 об'єктів, м. Умань — 3 об'єкти, м. Канів — 2 об'єкти, Звенигородський район — 4 об'єкти, та незначна кількість в селах інших районів.

Таким чином, проведена вибірка свідчить, що Реєстри потрібно переглянути, особливо на місцевому рівні, з метою вироблення та поширення національних українських наративів. Адже для згуртування нації та виховання патріотизму визначальну роль де-факто відіграють уже інші пам'ятки — ті, що пов'язані з національним історико-культурним минулим та сьогоденням, а саме зі спротивом українців російській агресії починаючи з 2014 р. А громадянсько-національні ритуали вшанування військової звитяги переорієнтовують на новітні пам'ятки, пов'язані з визвольною боротьбою українського народу, релігійними святинями, персоналіями, подіями тощо.

3 УНІВЕРСАЛЬНА ОБЛІКОВА КАРТКА ПАМ'ЯТНИКА ЯК ІДЕНТИФІКАЦІЙНИЙ ДОКУМЕНТ ТА ЕЛЕМЕНТ ДІДЖИТАЛЬНОГО АРХІВУВАННЯ

Кожен пам'ятник у публічному просторі є не тільки знаком меморіалізації, а ще й філософським інструментом побудови історичних наративів, інклюзивність та ексклюзивність певних осіб, подій та епох. Наявність пам'ятника не тільки формулює баланс концептів пам'яті й забуття, а може також присутністю одного меседжу витіснити інший, не лишаючи простору для альтернативної історії. Дане дослідження ставить за мету першу наукову ревізію пам'ятників та їхніх наративів в Україні. Основним інструментом цього дослідження виступає облікова картка пам'ятників, розроблена за сучасними підходами та відповідно до розробленої категоризації й вимог діджитального архівування.

Актуальність розробки облікової картки пам'ятників як об'єктів публічної меморіалізації в Україні зумовлена кількома факторами: відсутністю сучасного підходу до системного наукового опису пам'ятників, зміною вимог до опису у зв'язку з діджиталізацією та цифровою архівацією реєстрів, необхідністю аналізу простору публічної меморіалізації з урахуванням кардинально нових соціально-політичних реалій у країні.

Аналіз проєктів з усебічної оцінки пам'ятників показав, що найвагоміших результатів досягнуто в країнах, які мають тяжку історію з дискримінацією певних національностей, колоніалізму, рабства, геноциду, залучення до тяжких військових конфліктів, зміну політичних систем тощо. Це такі проєкти, як Monument Lab (США), ініціатива Artifacts Canada (Канада), Research Laboratory for Historical Monuments (Франція), Monument(al) Challenges (Європейський Союз), Shaping the Past: Monument Lab in Berlin (США — Німеччина) та багато інших.

Наукові розвідки щодо розробки сучасної облікової картки пам'ятника спричинили кардинальний перегляд розуміння пам'ятника як такого. Багатобічність підходів до аналізу пам'ятників вимагає їх оцінки не тільки з точки зору фізичних об'єктів, а також з точки зору наративів, часу встановлення, мети встановлення і соціального впливу.

Подібні підходи, ознакою яких є всебічність і цілісність вже почали застосовуватись у зарубіжних проєктах з інвентаризації пам'ятників. Так, проєкт Monument Lab у ході своєї роботи сформулював власну дефініцію пам'ятника як «ствердження влади й присутності в публічному просторі». Це визначення народилось після десятка тисяч обговорень, воно дозволяє поглянути на пам'ятники предметніше, ніж «бронзова статуя на мармуровому п'єдесталі», дозволяє зрозуміти, які саме цінності суспільство робить видимим. Проєкт Monument(al) Challenges розглядає пам'ятники як інструменти навчання і освіти, UNESCO називає пам'ятники значущою частиною культурної спадщини. Тому у представленому проєкті фокус дослідження переміщено з фізичної класифікації об'єктів публічного мистецтва (яка лишається важливою) на змістовий компонент об'єктів меморіалізації.

Згідно дослідження музейних перспектив опису колекцій, представленого Х. Данн, одним з найважливіших питань опису є термінологічний апарат, який дозволить зрозуміти описаний об'єкт як загальній публіці, так і фахівцям. Дослідник зазначає, що «музеї, які вводять дані до бази Artifacts Canada, не використовують загальний термінологічний апарат; велика кількість музеїв взагалі не застосовує стандартів. Насправді, не існує лексичних стандартів, які б відповідали потребам всіх музеїв». Автор зазначає, що до назви об'єкту деякі музеї в Канаді додають дані класифікаційної системи «Оновлена номенклатура музейної каталогізації» (Revised Nomenclature for Museum Cataloging). Ця система передбачає виокремлення загального терміна, а в його межах уточнювальних категорій. В описі також заді-

яний вільний текст невеликого обсягу, який акцентує увагу на окремих якостях об'єктів.

Х. Данн також звертає увагу на важливість термінології з точки зору цифрового пошуку матеріалів. У нашому дослідженні необхідно представити пам'ятники так, щоб вони були досяжні при пошуковому запиті синонімічних категорій, таких як монумент, меморіал тощо. Необхідним є також виокремлення описових категорій, які надавали б можливість Інтернет пошуку за різними критеріями, як, наприклад, «пам'ятники радянської доби», «пам'ятники епохи української незалежності» тощо. Для цього необхідні формулювання, які можуть описати загальний клас кожного з об'єктів.

З метою визначення критеріїв аналізу, які виступають показниками в новій обліковій картці пам'ятників, було проаналізовано наукові звіти проєктів з якісної ревізії об'єктів монументального мистецтва. Зокрема, дослідження американського проєкту Monument Lab (Лабораторія дослідження пам'ятників), яке представлено в доповіді National Monument Audit (Національний аудит пам'ятників) показав системний дисбаланс у публічному мистецтві США, що виявився у неочікуваних результатах дослідження:

1. Пам'ятники завжди мінялися й міняються.

2. Монументальний ландшафт складається переважно з пам'ятників особам чоловічої статі білого кольору шкіри.

3. Найбільш розповсюдженими ідеями американських пам'ятників є концепти війни й завоювання.

4. Історія країни, розказана через пам'ятники, дає хибне уявлення про історію й невірно відображає факти.

Вказане дослідження показало значні результати якісного аналізу завдяки розробленим критеріям аналізу пам'ятників. Серед них зокрема:

- матеріал виготовлення (камінь, сталь, бетон, бетон, дерево, інноваційні сучасні матеріали);

- вплив особи, якій присвячено пам'ятник на суспільство (зокрема негативний вплив — рабовласництво, порушення законів тощо);

- кількісний аналіз репрезентації через пам'ятники осіб різних національностей та статей;

- окремий кількісний аналіз представлення жінок у пам'ятниках;

- порівняльний кількісний аналіз абстрактних пам'ятників або фантастичних істот до кількості політичних лідерів (конгресменів);

- порівняльний кількісний аналіз пам'ятників представникам всіх соціальних категорій — за доходами, політичним впливом, національністю, статтю тощо;

- тематичний якісно-кількісний аналіз (нарратив) щодо репрезентації ідей війни, миру, військових перемог, поразок, які саме військові події найбільш представлені, національних трагедій, розвитку суспільства, спортивних досягнень та ін.);

- кількісний аналіз персоналій, що дозволив сформувавши топ-50 національних пам'ятників та осіб, що найбільш впливають на ідентичність;

- кількісний аналіз пам'ятників, які протягом свого існування були скинуті, зруйновані, перенесені, відновлені, реконструйовані тощо).

Список критеріїв опису пам'ятників з державних вебсайтів США (таких як <https://www.nps.gov/wamo/index.htm>) включає ім'я особи, опис пам'ятника як фізичного об'єкта (обеліск, колона, погруддя тощо), висота, матеріал виготовлення, місце розташування. Окремою вкладкою подається історія пам'ятника.

Враховуючи описані вище підходи до формування облікової картки та її доступності в діджиталізованому просторі, ми враховували цільову аудиторію, якій буде корисним архів пам'ятників. Це представники освітнього та наукового середовища (історики, викладачі, студенти), органи влади та місцевого самоврядування, представники творчих професій (архітектори, дизайнери, художники, скульптори), представники культурних інституцій (музеїв, фондів, реставраційних проєктів тощо), загальна публіка.

Тому термінологічний апарат, присутній в обліковій картці передбачає високий ступінь теоретичного обґрунтування разом із доступністю для розуміння споживачу без фахової освіти.

Отже, в розробці нової облікової картки пам'ятника оптимальними складовими опису визначено такі:

- місце розташування;
- назва пам'ятника;
- рік встановлення;
- автор(и);
- фізична класифікація об'єкту;
- наявність тексту (та мова тексту);
- змістова класифікація об'єкту (нарратив);
- статистична інформація;
- стан збереження пам'ятника на момент проведення дослідження;
- текстовий коментар дослідника щодо особливостей об'єкту.

Розглянемо складники облікової картки та їх значення для проведення дослідження.

Місце розташування пам'ятника є одним з основних показників для діджитального пошуку об'єкта і включає в себе назву області, району, населеного пункту, а також (за наявності) повну адресу. Аналіз кількості пам'ятників щодо їхнього географічного розташування дозволяє провести порівняльний аналіз кількісної характеристики публічного простору та інвестицій у публічну меморіалізацію як у різних областях України, так і порівняти райони й населені пункти за цією ознакою.

Назва пам'ятника є основним його ідентифікатором як для пошуку, так і для інтерпретації, оскільки саме назва є частиною закладеного нарративу. У рамках представленого дослідження науковий інтерес викликає як повна офіційна назва пам'ятника, так і (за наявності) коротка розмовна назва, прийнята в неофіційному спілкуванні. Прикладами таких назв є Меморіальний комп-

лекс вічної слави (місто Суми), який жителі називають «Альоша» за відомою радянською піснею про загиблого бійця. Надзвичайно важливим є формулювання подій у назвах пам'ятників, як наприклад, Велика вітчизняна війна чи Друга світова війна, а також історія перейменовань деяких пам'ятників відповідно до зміни соціально-політичних нарративів.

Рік (роки) встановлення пам'ятника, разом з ідентифікацією надає дані для порівняльного аналізу щодо інтенсивності насичення публічного простору монументальним мистецтвом у різні періоди існування й розвитку країни, розміру інвестицій в меморіалізацію за період колонізації, боротьби за незалежність в Україні та епоху незалежності.

Рік встановлення надає інформацію щодо часу за історичною епохою встановлення пам'ятника. У ході дослідження було сформульовано таку узагальнену періодизацію:

- стародавній період — до кінця XVII ст.;
- імперський період XVIII ст. — 1918 р.;
- період української революції та боротьби за збереження української державності 1917–1921;
- радянський період 1922–1991 рр.;
- Україна в умовах незалежності з 1991 р.;
- період російської агресії з 2014 р.

Авторство пам'ятника відноситься до даних ідентифікації поряд з назвою. Інтерес дослідження полягає також у виявленні наявності інформації про авторів та втратою інформації про авторів деяких пам'ятників, а також біографічної інформації про авторів (чи були вони представниками українського суспільства, чи запрошеними для виконання пам'ятника та ін.).

Фізична класифікація об'єкту включає в себе розмір (розміри основних об'єктів), що свідчить про масштаб та вибір авторами й замовниками методу візуального впливу; матеріал (камінь, дерево, бетон, метал) та мистецький підхід, що також говорить про вибір візуальної

мови на рівні символізму й розмір інвестицій у розробку й встановлення пам'ятника.

Наявність тексту є одним з найважливіших показників опису пам'ятника. Основні типи текстів на пам'ятниках (за наявності) — це такі, які повторюють офіційну назву та надають інформацію про рік створення й авторів, такі, що надають додаткову інформацію (як списки імен загиблих та опис подій), а також ті, які надають емоційного забарвлення без точної історичної інформації (слова пісні, вірша тощо).

Мова тексту підлягає аналізу щодо частоти застосування української та російської мови. Серед мов аналізу також було виділено англійську мову як мову міжнародного спілкування та засіб підвищення туристичної привабливості визначних та історичних місць України.

Змістова класифікація об'єкту розкривається через загальний наратив об'єкта публічної меморіалізації. Зокрема, було виділено такі узагальнені наративи:

- український національний спротив в Литовсько-Польську добу (звеличення осіб і подій включно з козацькими й селянськими виступами й повстаннями XV–XVII ст.);

- українську державність (звеличення української державності, осіб і подій, які сприяли незалежності, сучасні історико-культурних наративів України);

- імперську добу (період у складі Російської та Австрійської імперії);

- боротьбу за українську державність 1917–1921 рр. (періоди боротьби за державність та її утримання, особи, події тощо);

- популяризацію радянської тоталітарної системи (держави, способу життя, досягнень, лідерів, представників культурної та наукової інтелігенції — прикладами є погруддя В. Леніна, абстрактні зображення колгоспниць, космонавтів тощо);

- вшанування культури війни та пам'ять про загиблих (включно з I та II світовими війнами, інші військові конфлікти);

- вшанування пам'яті національних героїв (героїв УПА, Небесної сотні, учасників АТО, Майдану, загиблим у 2014 та ін.);

- захист та відновлення української ідентичності від лютого 2022.

До статистичної інформації про пам'ятник віднесено такі ідентифікатори осіб, які увіковічені: гендер, національність, соціальний статус. Предметом наукового інтересу виступає порівняльний аналіз з метою виявлення гендерного та національного балансу (дисбалансу) в публічній репрезентації. У ході дослідження оцінка національної приналежності до нації здійснювалась лише у разі зазначення в офіційній назві пам'ятника (наприклад, монумент загиблим польським воїнам). Соціальний статус оцінювався за належністю зображеної особи до таких груп: інтелігенція, робітничий клас, управлінська еліта, особи війни.

Стан збереження пам'ятника на момент проведення дослідження надає інформацію щодо фізичної наявності та потреби в реставрації (негайних дій щодо реконструкції, демонтажу тощо). У рамках цього дослідження не проводилось фахової оцінки стану фізичного збереження пам'ятників. Дані щодо стану здійснювались через аналіз публічних повідомлень щодо стану об'єктів. Облікова картка передбачає зазначення організації відповідальної за утримання пам'ятника зі збереженням посилання на сайт або контакти цієї організації. Інформація про стан збереження надає дані про демонтаж пам'ятників з застарілими наративами, інформацію про значні руйнування під час військових дій тощо. Дані щодо збереження пам'ятників можуть бути використані для аналізу змін у публічному мистецтві України, розробці рекомендацій щодо таких змін, інформування внутрішніх та міжнародних організацій про потребу у ресурсах для збереження чи демонтажу пам'ятників.

До облікової картки також включено текстовий коментар дослідника щодо особливостей об'єкту. Текстовий коментар надає додаткову інформацію про пам'ятник, яка є валідною для інтерпретації даних.

Таким чином, у процесі дослідження було сформовано таку облікову картку, яка є робочою гіпотезою ефективності опису пам'ятників в публічному просторі України (див. табл. 3.1).

Таблиця 3.1 — Структура й наповнення облікової картки пам'ятника

Основна інформаційна категорія	Класифікація	Уточнення
Назва пам'ятника	Повна офіційна назва	Коротка або неофіційна назва (за наявності). Попередні назви (в разі існування).
Статус	пам'ятка історії місцевого / національного значення	
Адреса	Область, район, населений пункт, адреса (за наявності)	
Рік (роки) встановлення, дата (за наявності інформації)	Класифікація часу за історичною епохою встановлення пам'ятника : <ul style="list-style-type: none"> ● стародавній період до кінця XVII ст.; ● імперський період XVIII ст. — 1918 р.; ● період української революції та боротьби за збереження; ● української державності 1917–1921; ● радянський період 1922–1991 рр.; ● Україна в умовах незалежності з 1991 р.; ● період російської агресії з 2014 р. 	
Автор (автори)	Повне ім'я (імена) або прізвище та ініціали	Скульптор, архітектор, художник, звання, додаткова історична інформація (в разі наявності)

Статистична класифікація об'єкту	Особа / подія / об'єкт, яким присвячений пам'ят-ник	Історична та статистична інформація про особу чи подію (реальна особа/подія, міфологізована особа/подія, абстрактна особа/подія, об'єкт)	гендер, національність, соціальний статус
Фізична класифікація об'єкту	Розмір		Перелік компонентів
	Матеріал		
	Тип композиції		Одноосібна фігура (статуя, погруддя, рельєф), багатофігурна композиція (скульптурна група), архітектурний об'єкт, технічно-промисловий об'єкт, комплекс.
	Мистецький підхід		Фігуративне мистецтво; Абстрактне мистецтво; Синтез
Наявність тексту Так / Ні			Основний текст, додатковий (за наявності) Мова (мови) тексту

Наративна класифікація об'єкту	<p>Наратив, що увіковічено:</p> <ul style="list-style-type: none"> український національний спротив в Литовсько-Польську добу (звеличення осіб і подій включно з козацькими й селянськими виступами й повстаннями XV–XVII ст.); українську державність (звеличення української державності, осіб і подій, які сприяли незалежності, сучасні історико-культурних наративів України); імперську добу (період у складі Російської та Австрійської імперії); боротьбу за українську державність 1917–1921 рр. (періоди боротьби за державність та її утримання, особи, події); популяризацію радянської тоталітарної системи (держави, способу життя, досягнень, лідерів, представників культурної та наукової інтелігенції — прикладами є погруддя В. Леніна, абстрактні зображення колгоспниць, космонавтів тощо); вшанування культури війни та пам'яті про загиблих (включно з I та II світовими війнами, інші військові конфлікти) вшанування пам'яті національних героїв (героїв УПА, Небесної сотні, учасників АТО, Майдану, загиблим у 2014 та ін.) захист та відновлення української ідентичності від лютого 2022. 	
Стан збереження пам'ятника на момент проведення дослідження	Стан: наявний, зруйнований, демонтований, відновлений/реконструйований, дані відсутні	
	Організація, відповідальна за утримання та реставрацію	Веб-сайт організації або контактні дані
Текст	Вільний текст, який містить валідні для інтерпретації дані	
Картку складено:	Прізвище та ініціали дослідника (для внутрішнього використання)	

Цифрова репрезентація картки, представлена на веб-ресурсі проекту структурована за розділами: основна інформаційна категорія (див. рис. 3.1), статистична категорія (див. рис. 3.2), фізична та наративна категорії (див. рис. 3.3). Заповнення картки передбачає внесення інформації українською та англійською мовою. Ілюстративний матеріал (рис. 3.1–3.3) представляє вигляд облікової картки, доступний для заповнення науковців.

Основна інформаційна категорія

Назва пам'ятника Повна офіційна назва	The name of the monument Full official name
Коротка або неофіційна назва	Short or informal name
Оберіть регіон Київська обл.	
Адреса пам'ятника Поштова адреса	Address of the monument Postal address
Статус/Status ☒ Пам'ятка національного значення ☐ Пам'ятка місцевого значення	
Рік (роки) встановлення дата (за наявності інформації)	
Класифікація часу за історичною епохою встановлення пам'ятника ☒ стародавній період - до кінця XVII ст. ☐ імперський період XVIII ст. - 1918 р. ☐ період української революції та боротьби за збереження української державності (1917-1921) ☐ радянський період (1922-1991 рр.) ☐ Україна в умовах незалежності з 1991 р. ☐ період російської агресії з 2014 р.	
Автор (автори) Прізвище, ініціали	Author(s) Surname, initials
скульптор, архітектор, художник, авання, додаткова історична інформація (якщо наявна)	sculptor, architect, artist, rank, additional historical information (if available)

Рисунок 3.1 — Основна інформаційна категорія облікової картки пам'ятника.

Основна інформаційна категорія включає назву пам'ятника, регіон (область), адресу, статус (національного чи місцевого значення згідно реєстрів), рік (роки) встановлення пам'ятника та історична характеристика епохи, автори (художники, скульптори, інженери), які розробляли пам'ятник.

Основна інформація виступає основною ідентифікаційною характеристикою об'єкта, але також надає дані для аналітики.

Статистична категорія (характеристика) об'єкту виступає джерелом основних даних для аналізу специфіки особи чи події, яким присвячено пам'ятник, гендеру, національності та соціального статусу. Саме ця категорія виступає критичною для аналізу дисбалансу та соціального приховування присутності представників певної статі, національності чи статусу в публічному просторі України в різні історичні періоди.

Основна інформаційна категорія

Назва пам'ятника Повна офіційна назва	The name of the monument Full official name
Коротка або неофіційна назва	Short or informal name
Оберіть регіон Київська обл.	
Адреса пам'ятника Поштова адреса	Address of the monument Postal address
Статус/Status	
☒ Пам'ятка національного значення ☐ Пам'ятка місцевого значення	
Рік (роки) встановлення дата (за наявності інформації)	
Класифікація часу за історичною епохою встановлення пам'ятника	
☒ стародавній період - до кінця XVIII ст. ☐ імперський період XVIII ст. - 1918 р. ☐ період української революції та боротьби за збереження української державності (1917-1921) ☐ радянський період (1922-1991 рр.) ☐ Україна в умовах незалежності з 1991 р. ☐ період російської агресії з 2014 р.	
Автор (автори) Прізвище, ініціали	Author(s) Surname, initials
скульптор, архітектор, художник, авання, додаткова історична інформація (в разі наявності)	sculptor, architect, artist, rank, additional historical information (if available)

Рисунок 3.2 — Статистична категорія облікової картки пам'ятника.

Фізична класифікація об'єкта не є основною характеристикою в межах нашого дослідження, але є необхідною для опису пам'ятника з метою отримання максимально повної характеристики. Проте, навіть такі характеристи-

ки, як розмір пам'ятника й матеріал виготовлення можуть надавати інформацію про розміри інвестицій у репрезентацію певних осіб/подій і дисбаланс у фінансуванні інших. Категорія надає дані про розмір, матеріал, тип композиції, мистецьке рішення, наявність тексту і мова тексту.

Мова тексту виступає значним аналітичним індикатором щодо представлення й доступності інформації для різних національностей. Зокрема, дослідження було зосереджено на виявленні пропорції українських текстів у порівнянні з кількістю текстів російською мовою в різні історичні епохи, а також наявності текстів іншими мовами, зокрема англійською. Наявність текстів мовами національних меншин є одним з основним інтересів цього дослідження.

У процесі проведення наукової роботи було прийнято рішення представляти тексти в англійському варіанті картки без перекладу англійською для уникнення спотворення інформації (за виключенням випадків, коли мова тексту початково була англійською). Категорія для заповнення має можливість множинності варіантів для текстів, які представлені кількома мовами на пам'ятниках.

Вигляд облікової картки для відвідувачів (споживачів) веб-ресурси представлено на рисунку 3.4. Веб-сайт дослідження дозволяє доступ до облікової картки двома мовами — українською та англійською.

Заповнення цифрової картки включає в себе пошук і репрезентацію візуального матеріалу. Таким матеріалом виступають світлини, зроблені фотографом проекту та світлини, отримані з веб-ресурсів за ліцензією вільного використання в некомерційних цілях Creative Commons. Розмір файлів, які ілюструють представлені пам'ятники, дорівнюється 1–2 Мб.

Заповнення цифрової картки включає в себе пошук і репрезентацію візуального матеріалу. Таким матеріалом виступають світлини, зроблені фотографом проекту та світлини, отримані з веб-ресурсів за ліцензією вільного використання в некомерційних цілях Creative Commons. Роз-

мір файлів, які ілюструють представлені пам'ятники, дорівнюється 1–2 Мб.

Фізична класифікація об'єкту

Розмір (за наявності) Size (if available)

Перелік компонентів List of components

Матеріал

камінь

метал (стал, бронза тощо)

бетон

дерево

сучасні та інноваційні матеріали

змішані матеріали

Типи композиції

однофігурна композиція

багатофігурна композиція

архітектурний об'єкт

технічно-промисловий об'єкт

комплекс

Мистецький підхід

фігуративне мистецтво

абстрактне мистецтво

синтез

Наявність тексту

Так

Ні

Дані відсутні

Основний текст, додатковий (за наявності) Main text, additional (if available)

Мова (мови) тексту

Українська

Російська

Англійська

Інші

Наративна класифікація об'єкту

Наратив , що універсально:

Український національний спротив в Литовсько-Польську добу

Українську державність

Імперську добу

Боротьбу за українську державність 1917-1921 рр.

Популяризацію радянської тоталітарної системи

Вшанування культури війни та пам'яті про загиблих

Вшанування пам'яті національних героїв

Захист та відновлення української ідентичності від лютого 2022

Рисунок 3.3 — Фізична класифікація об'єкта

Memorial sign of the 337th Rifle Division, which liberated the city from Nazi invaders

Full name of the monument : Memorial sign of the 337th Rifle Division, which liberated the city from Nazi invaders

Region : Poltava region

Address of the monument : Lubny, Yaroslav the Wise Street

Status : Historical monument of local

Monument installation year (s) (if available) : 1974

Time classification according to the installation epoch : Soviet period (1922-1991)

Person/event, object the monument is dedicated to : real person(s)

Gender : mixed group

Social status : persons of war

Components of the monument : Pedestal, stone stele, bronze star (Order of the Great Patriotic War) with sickle and hammer. The star is dismantled.

Material : mixed materials

Type of art composition : one-figure composition

Artistic approach : figurative art

Main text, additional text (if available) : Yes

Language(s) of the text : Ukrainian

Narrative commemorates : Honoring the culture of war victims, including memorialization

The preservation state of the monument at the time of the research : renewed/reconstructed

Institution responsible for maintenance : Lubny City Council

Institution's website : <https://lubnyrada.gov.ua/> (<https://lubnyrada.gov.ua/>)

Free text that contains data valid for interpretation : Memorial to the soldiers of the 337th Rifle Division who liberated the city of Lubny from the German-fascist invaders on September 18, 1943 in the city of Lubny, Poltava region. The monument was erected on the occasion of the 30th anniversary of the liberation of Lubny. The star (Order of the Great Patriotic War) with Soviet symbols was removed from the monument in 2022.

(./img/115/L.jpg)

Рисунок 3.4 — Облікова картка пам'ятного знаку воїнам 337 стрілецькій дивізії, що звільнили місто від нацистських загарбників (англійською мовою)

Цифрові картки, представлені на веб-сайті проєкту, організовано з метою автоматичної аналітики даних, а саме, автоматичного підсумку кількості пам'ятників за кожною з досліджуваних категорій та можливості пошуку пам'ятників за основними показниками (тип, область розташування, назва тощо).

Таким чином, у ході виконання наукового проєкту розроблено шаблон сучасної наукової облікової картки пам'ятника (ідентифікаційної картки пам'ятника), впроваджено картку в аналітичну роботу проєкту, створено діджитальні картки пам'ятників та представлено їх на веб-сайті проєкту.

На універсальну облікову картку пам'ятників було отримано авторське право. Вихідні дані: Таценко Н. В., Бойко О. П., Отрощенко Л. С., Миленкова Р. В., Зякун А. І., Повалий Т. Л., Молгамова Л. О., Жиленко О. В. Науковий твір «Універсальна облікова картка пам'ятників». Свідоцтво про реєстрацію авторського права на твір №128116 Україна; авторські майнові права — Сумський державний університет; дата реєстрації 08.07.2024 [81].

4 ДВОМОВНИЙ САЙТ ПРОЄКТУ НА ПЛАТФОРМІ СУМДУ З ВІЗУАЛЬНОЮ ТА ТЕКСТОВОЮ ІНФОРМАЦІЄЮ ПРО ПАМ'ЯТНИКИ УКРАЇНИ

Здійснення діджитальної архівації пам'ятників як об'єктів публічної меморіалізації задля збереження культурної спадщини України базується на дотриманні умов прозорості результатів дослідження та доступу до бази даних всіх зацікавлених аудиторій — науковців, політиків, представників українських та міжнародних організацій, широкої аудиторії.

Мета презентації наукової бази та результатів дослідження полягає у:

- створенні легкої для користування бази пам'ятників, внесених до реєстрів національного та місцевого значення;
- висвітлення правдивої об'єктивної інформації про баланс та дисбаланс репрезентації різних історичних епох, визначних особистостей та подій в українському публічному просторі;
- надання інформації для аналізу та рекомендацій щодо вдосконалення національної політики в галузі культури стосовно кількості, стану збереження, наративів та статистичних даних щодо об'єктів меморіалізації в Україні;
- створення бази пам'ятників, які потребують підтримки міжнародних організацій в напрямку поновлення, реставрації, демонтажу тощо.

З метою оприлюднення бази пам'ятників та аналітичних даних дослідження було створено веб-ресурс двома мовами (українською та англійською) для надання доступу до інформації як на національному, так і на глобальному рівні.

Створений інтернет-ресурс є веб-сайтом проєкту (<http://uamonuments.sumdu.edu.ua/ua/index.html>) і репрезентує:

- основну інформацію про проєкт, його мету, етапи виконання, організації залучені до виконання та підтримки

проєкту, пояснення основних термінів та наукових підходів тощо;

- групу дослідників з короткою біографічною інформацією та функціями, які виконуються у проєкті;
- цифрову базу, яка складається з діджитальних облікових карток об'єктів публічної меморіалізації в Україні;
- інформацію про оприлюднення результатів проєкту (посилення на наукові статті, популярні публікації, конференції, події тощо);
- стислу дані про найважливіші результати дослідження;
- актуальні новини.

Розроблення веб-ресурсу передбачало виконання автоматичних аналітичних операцій, а саме пошук та представлення кількості об'єктів за такими параметрами:

- назва пам'ятника;
- статус пам'ятника (національного чи місцевого значення)
- рік встановлення та класифікація часової епохи;
- інформація про особу / подію / об'єкт, які увіковічені пам'ятником, а саме: гендер, національність та соціальний статус;
- мова (мови) тексту на пам'ятнику;
- соціально-політичний наратив пам'ятника;
- фізичний стан збереження (наявності) пам'ятника.

Такі інформаційні категорії, як статус пам'ятника, фізична наявність та стан збереження та інша інформація була представлена згідно інформації на день початку проєкту та дату проведення інвентаризації пам'ятника. Списки описаних об'єктів можуть не співпадати з реєстрами національного та місцевого значення, якщо демонтаж пам'ятника, виключення або включення його до реєстрів відбулося після початку реалізації наукового проєкту.

Веб-ресурс є структурною частиною веб-сайту Сумського державного університету і був розроблений учасниками представленого наукового проєкту. Всі обліко-

ві (ідентифікаційні) картки пам'ятників представлені виключно в діджитальному виді з відкритим безкоштовним доступом на веб-ресурсі.

4.1 Змістово-аналітичний розгляд пам'ятників Сумської області

Пам'ятки історії та культури — це унікальні свідки нашого минулого, важливе джерело історичного досвіду попередніх поколінь. Вони віддзеркалюють пройдений народом історичний шлях, рівень соціально-економічного та культурного розвитку. Протягом останніх років історико-культурна спадщина Сумщини зазнає непоправних втрат. Немало нерухомих пам'яток Сумської області перебувають на межі повного руйнування або зруйновані, або знаходяться в критичному стані.

Під час наукового дослідження ми виявили, що на території Сумської області знаходяться різні види пам'яток історії та культури, серед яких пам'ятки історії (визначні місця, будинки, пов'язані з життям і діяльністю видатних земляків, братські і одиночні поховання, пам'ятки виробництва, встановлені на постаментах, пам'ятні знаки землякам).

В області збереглися місця пам'яті, пов'язані з подіями Національно-визвольної війни сер. XVII ст. під проводом Б. Хмельницького, Конотопської битви, Північної і вітчизняної війни 1812 р. Події Української революції 1917–1921 рр., громадянської, Першої і Другої світових війн зберігаються в сотнях поховань учасників цих подій, воїнів, мирних громадян і партизанів, які загинули при обороні і визволенні Сумщини від німецько-нацистських загарбників.

Сумщина — це партизанський край, пов'язаний з іменами відомих партизанських командирів — Ковпака С. А., Руднева С. М., Наумова М. І. Місцем концентрації партизанських сил був Спідшанський ліс, де у лютому 1942 р.

об'єднались Путивльський, Глухівський, Шалигинський, Крелевецький і Конотопський загоони. В області увіковічені пам'ятні місця та об'єкти, пов'язані з формуванням в краї партизанських з'єднань і загонів, їх бойовими діями.

В області збереглися:

- пам'ятки історії виробництва і техніки. Це переважно будівлі промислових підприємств (цукрових, спиртових, машинобудівних заводів), млинів і вітряків, залізничних станцій, торгових закладів, меморіальні будинки, де жили визначні підприємці-меценати, могили. Вони належать переважно до другої половини XIX — поч. XX ст.;

- пам'ятки монументального мистецтва (пам'ятники видатним особистостям). Сумщина по праву пишається іменами багатьох своїх славних уродженців, видатних вчених, письменників, художників, артистів, музикантів, діяльність яких була пов'язана із Сумщиною і пам'ять про яких увіковічено в монументальних композиціях;

- пам'ятки архітектури, серед яких є такі шедеври архітектурного мистецтва як Михайлівський кадетський корпус та церква Іоана Предтечі в Сумах, Успенський собор в Межиріччі, дерев'яна церква в Чуйківці. Значна частина об'єктів архітектурної спадщини (палаці, храми, лікарні, навчальні заклади й громадські будівлі тощо) постали коштом і особистими зусиллями видатних українських меценатів другої пол. XIX — поч. 20 ст. — родин Терещенків, Харитоненків, Ліщинських, Суханових та інших. Збереглися або частково уцілили монастирські ансамблі — Мовчанський, Софроніївський, Глинський, Гамаліївський, Глухівсько-Петропавлівський, Охтирський Троїцький — поодинокі кладовища, цінні в історичному і мистецькому плані.

Першочергово звернемо увагу на загальну характеристику пам'яток по області. Так, аналізуючи Сумську область, було охоплено 839 пам'яток культурної спадщини, занесених до Державного реєстру нерухомих пам'яток України, із них: 7 — національного реєстру, 832 — міс-

цевого реєстру. У поле нашого дослідження не увійшли лише ті пам'ятки, які розміщуються на кладовищах (див. обґрунтування вибірки у розділі 2). Також зауважимо, що проаналізовані об'єкти відносяться до таких видів, зокрема: пам'ятки архітектури — 4 (1%), пам'ятки історії — 759 (90%), пам'ятки монументального мистецтва — 75 (8%), пам'ятки науки і техніки — 1 (1%) (див. рис. 4.1.1).

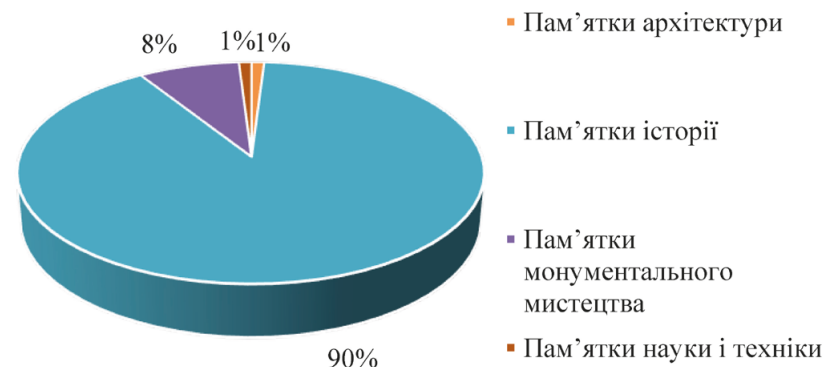

Рисунок 4.1.1 — Види об'єктів Сумської області

Наступним етапом нашого дослідження є змістово-аналітичний розгляд пам'яток культурної спадщини Сумської області за встановленими нами та окресленими вище параметрами. Так, розглядаючи перший параметр, а саме класифікацію часу за історичною епохою встановлення пам'ятника, варто подати перелік виділених нами періодів, до яких віднесли (більш детальну характеристику зазначених періодів дивіться у розділі 3):

- стародавній період — до кінця XVII ст.;
- імперський період XVIII ст. — 1918 р.;
- період української революції та боротьби за збереження української державності (1917–1921);
- радянський період (1922–1991 рр.);

- Україна в умовах незалежності з 1991 р.;
- період російської агресії з 2014 р.

Проаналізувавши отриману інформацію було встановлено, що найбільше пам'ятників (94%) було встановлено в радянський період (1922–1991 рр). Значно менший результат встановлення пам'ятників — 6% — спостерігаємо в інші періоди: стародавній період — до кінця XVII ст. — 1%; імперський період XVIII ст. — 1918 р — 2%; період української революції та боротьби за збереження української державності (1917–1921) — 1%; Україна в умовах незалежності з 1991 р. — 1%; період російської агресії з 2014 р. — 1%. Зведені дані щодо цього параметру представлено на рисунку 4.1.2.

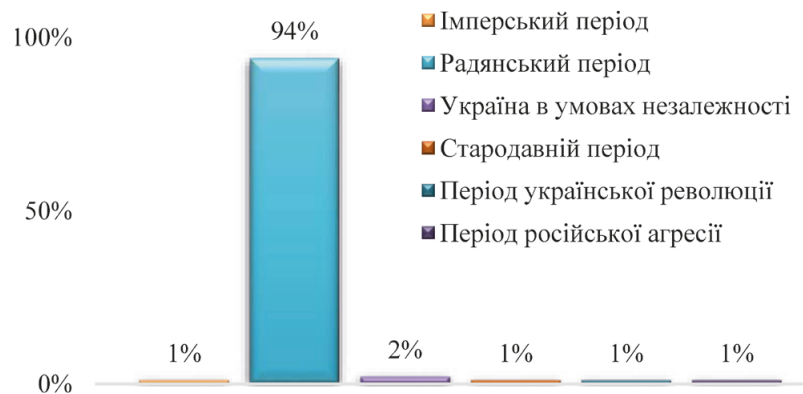

Рисунок 4.1.2 — Класифікація часу за історичною епохою встановлення пам'ятників Сумської області

Другий параметр, за яким ми аналізували отримані дані, — особа/подія, об'єкт, яким присвячений пам'ятник. На рис. 4.1.3 приведені підсумки за основними критеріями зазначеного параметру: реальна особа (96%), абстрактна особа (1%) та об'єкт (3%).

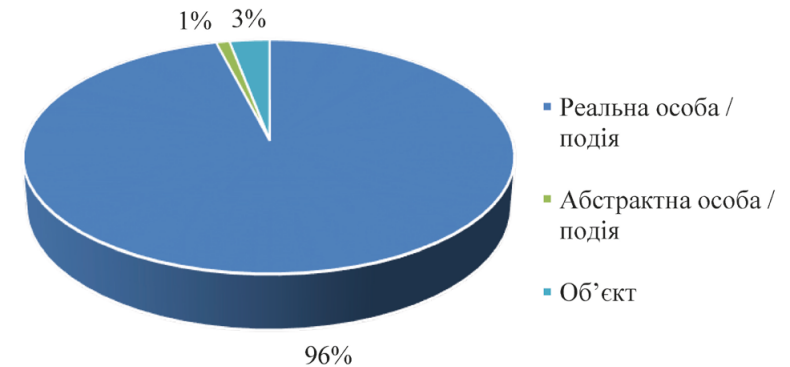

Рисунок 4.1.3 — Особа/подія, об'єкт, яким присвячені пам'ятники Сумської області

Третім параметром ми виділили гендер (чоловічий, жіночий, інший, змішана група, не застосовується), оскільки вважаємо, що загальна мета включення гендерного параметру в класифікацію пам'ятників полягає в тому, щоб забезпечити більш повне і комплексне розуміння історії, визнати внесок обох гендерів у суспільний розвиток та визначити спільні цінності, які важливі для всіх членів суспільства. Слід зазначити, що в Сумській області, керуючись нашою вибіркою, більшість пам'яток представлено по змішаній групі гендеру — 80% — до яких увійшли переважно братські могили періоду Другої світової війни. Також представлені об'єкти (5%) до яких гендер не застосовується, зокрема до таких як: вітряки, авто, трактори тощо. До чоловічої групи (14%) і жіночої групи (1%) увійшли пам'ятники монументально-мистецтва на честь чоловіків і жінок відповідно. Загальна динаміка по області щодо зазначеного параметру наведена на рисунку 4.1.4.

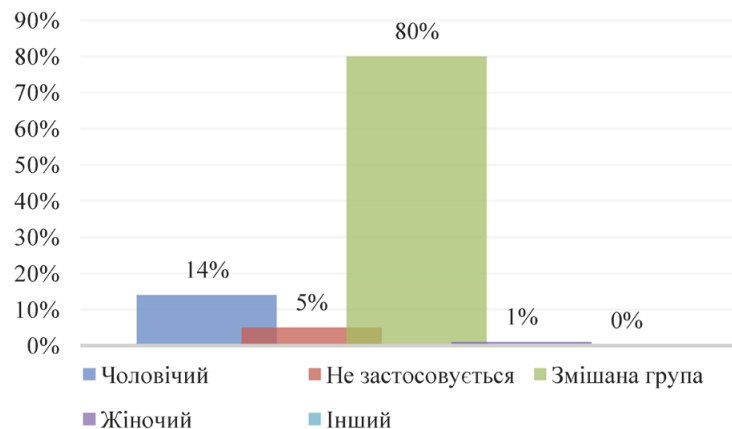

Рисунок 4.1.4 — Гендер

Маємо такі показники щодо параметра соціальний статус, в основу якого поклали наступний поділ особистостей увіковічених в пам'ятках культури: інтелігенція, робітничий клас, управлінська еліта та особи війни (див. рис. 4.1.5). Окреме місце посідають пам'ятки до яких соціальний статус не застосовується, наприклад: вітряк, трактор «Універсал» та ін. (більш детально про соціальний статус у розділі 3).

Так, результати показали, що: показник «особи війни» представлено найбільше — 89%, суттєво менше «інтелігенція» — 6% і «не застосовується» 3% і майже зовсім не представлено об'єктів за показниками «робітничий клас» (1%) та «управлінська еліта» (1%).

Останнім показником, за яким ми проаналізували пам'ятки культурної спадщини Сумської області є наратив, що увіковічено. Зведені дані щодо зазначеного параметру представлено на рисунку 4.1.6.

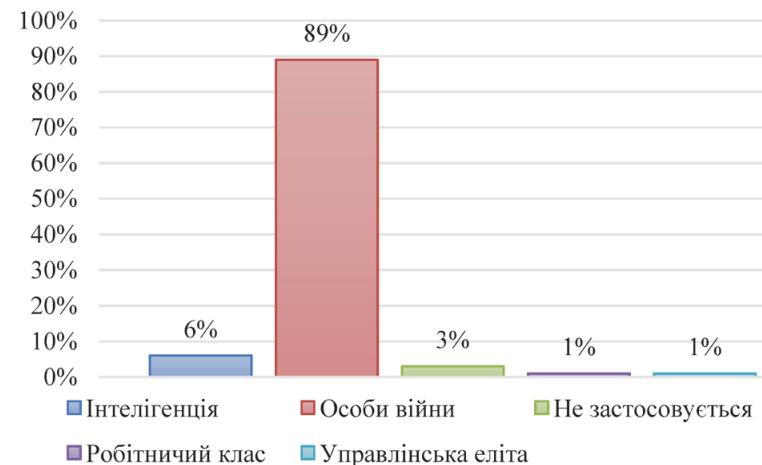

Рисунок 4.1.5 — Соціальний статус

Рисунок 4.1.6 — Наратив, що увіковічено в пам'ятках Сумської області

У процесі аналізу виявлено, що в Сумській області в пам'ятках культурної спадщини увіковічено такі наративи як: вшанування культури війни та пам'ять про загиблих (90%), популяризація радянської тоталітарної системи (2%), імперська доба (1%), українська державність (4%), український національний спротив в Литовсько-Польську добу (1%), боротьба за українську державність 1917–1921 рр. (1%), вшанування пам'яті національних героїв (1%). Такий параметр як захист та відновлення української ідентичності від лютого 2022 представлений не був.

Отже, Сумська область переважно представлена пам'ятками історії змішаної гендерної групи, які встановлені в радянський період на честь реальних осіб та подій воєнних періодів і вшановують культуру війни та пам'ять про загиблих.

4.2 Змістово-аналітичний розгляд пам'ятників Полтавської області

Серед багатьох проблем, яким намагається дати раду сучасне українське суспільство — це подолання постколоніального досвіду, який до сьогодні тяжіє над Україною. Цей процес розвивався досить мляво, і за роки незалежності в Україні так і не сформувались повноцінні національні наративи. Однак, сучасна війна, має прискорити процес їх формувань, а перед громадами українських міст, стоїть зараз не просте завдання — позбавитись від імперських маркерів. Полтавщина не є виключенням, звернемо увагу на загальну характеристику пам'яток по області. Так, аналізуючи Полтавську область було охоплено 911 пам'яток культурної спадщини занесених до Державного реєстру нерухомих пам'яток України, із них: 14 — національного реєстру, 897 — місцевого реєстру. У поле нашого дослідження не увійшли

пам'ятки, розміщені на кладовищах (див. обґрунтування вибірки у розділі 2). Також зауважимо, що з проаналізованих пам'яток більшість 800 (88%) — становлять пам'ятки історії, а 111 пам'яток (12%) — є пам'ятками монументального мистецтва (див. рис. 4.2.1).

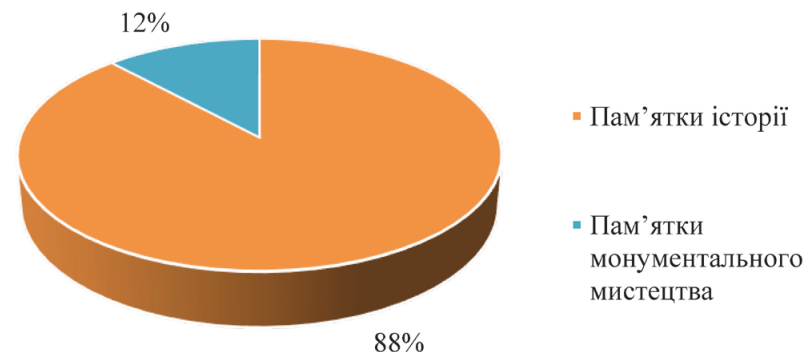

Рисунок 4.2.1 — Види об'єктів Полтавської області

Наступна логіка нашого дослідження потребує змістово-аналітичного розгляду пам'яток культурної спадщини Полтавської області за встановленими та окресленими вище параметрами. Так, розглядаючи параметр, «класифікацію часу за історичною епохою встановлення пам'ятника», було проаналізовано 6 періодів (детальна характеристика зазначених періодів у розділі 3).

Отримана інформація свідчить, що найбільше пам'ятників (97%) було встановлено в радянський період (1922–1991 рр.). В імперський (XVIII ст. — 1918 р.) період частка встановлення пам'ятників сягає 2%. Найнижчий показник має період встановлення пам'яток, що відносяться до періоду української революції й боротьби за збереження української державності — 1%. Можемо спостерігати, що, періоди України в часи незалежності, російської агресії (з 2014 р.) та стародавній (до кінця

XVII ст.) зовсім не представлені в наших результатах, що вказує на відсутність встановлення пам'ятників в цей час, а отже внесення їх в Національний та Місцевий реєстри. Це говорить про незмінність існуючих реєстрів протягом останніх десятиліть. Зведені дані щодо цього параметру представлено на рисунку 4.2.2.

Рисунок 4.2.2 — Класифікація часу за історичною епохою встановлення пам'ятників Полтавської області

Другий параметр, за яким ми аналізували отримані дані — особа/подія, об'єкт, яким присвячений пам'ятник. На рис. 4.2.3 приведені підсумки за основними критеріями зазначеного параметру: реальна особа/подія (97%), міфологізована особа/подія (0%), абстрактна особа/подія (1%) та об'єкт (2%).

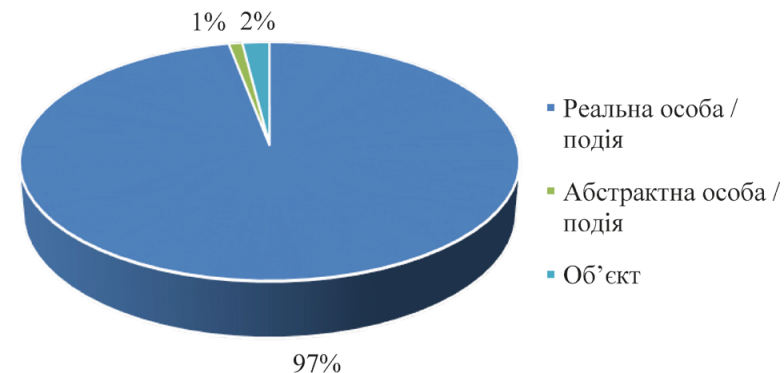

Рисунок 4.2.3 — Особа/подія, об'єкт, яким присвячені пам'ятники Полтавської області

Більшість пам'ятників присвячені реальним особам / подіям, а саме це пам'ятні знаки, братські могили та меморіальні комплекси воїнам-односельчанам, героям Радянського союзу, окремим представникам російської та української інтелігенції. Щодо категорії абстрактна особа/подія, то це пам'ятники які уособлюють «трудовий подвиг», як то «Пам'ятник трудової Слави-Героїня колгоспних ланів», «Пам'ятник трудової Слави — Господарі колгоспних ланів (Механізатор і Ланкова)», «Пам'ятник трудової Слави — скульптура агронома і ланкової» тощо. В категорії об'єкти пам'ятники також символізують трудову славу це — різні моделі тракторів (14 таких пам'ятників) та по одному пам'ятнику Катюші й танку Т-34.

Третім параметром ми виділили гендер (чоловічий, жіночий, інший, змішана група, не застосовується). Загальна динаміка по області щодо зазначеного параметру наведена на рисунку 4.2.4.

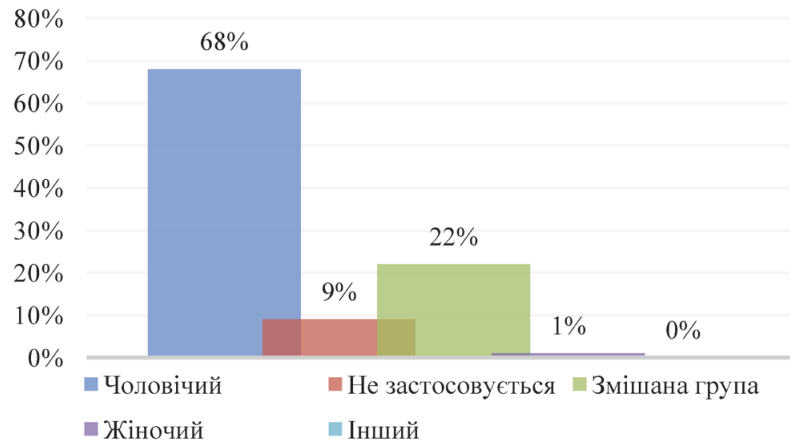

Рисунок 4.2.4 — Гендер

Слід зазначити, що в Полтавській області, керуючись нашою вибіркою, більшість пам'яток представлено по чоловічому гендеру — 68% — до яких увійшли скульптури у вигляді чоловіків, могили зі скульптурами та пам'ятники відомих особистостей чоловічої статі. Суттєво менше представлено пам'яток по жіночому гендеру — 1%. Також представлені об'єкти (9%) до яких гендер не застосовується, зокрема до таких як: пам'ятник трудової Слави — трактор «Т-38», пам'ятник-танк Т-34, пам'ятний знак і криниця Петра Першого, пам'ятник легендарній «Катюші» та ін. До змішаної групи (22%) увійшли Меморіальні комплекси, Братські могили, пам'ятні знаки в пам'ять жертв нацизму тощо.

Маємо цікаві показники щодо такого параметра, як соціальний статус, в основу якого поклали такий поділ особистостей увіковчених в пам'ятках культури: інтелігенція, робітничий клас, управлінська еліта та особи війни (див. рис. 4.2.5).

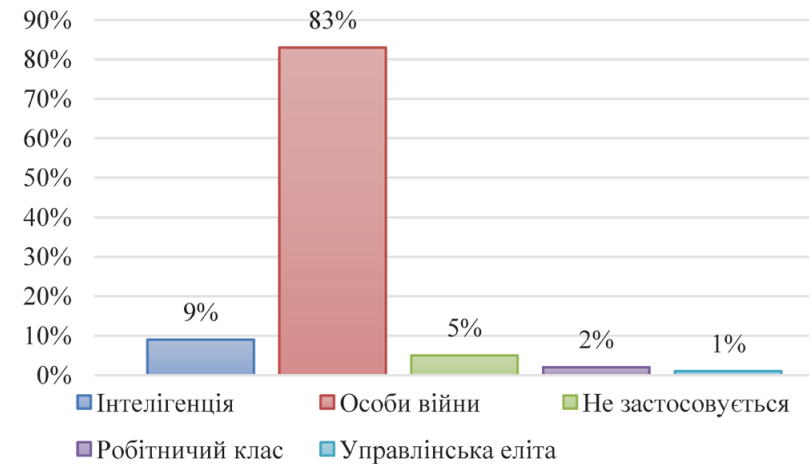

Рисунок 4.2.5 — Соціальний статус

Так, результати показали, що показник «особи війни» представлено найбільше — 83%, значно менше «інтелігенція» — 9%, і зовсім мало представлено за показниками «робітничий клас» (2%) та «управлінська еліта» (1%). Окреме місце посідають пам'ятки, до яких соціальний статус не застосовувався (5%), наприклад: пам'ятник трудової Слави — трактор «Універсал», пам'ятний знак в пам'ять спаленому селу та ін. (більш детально про соціальний статус у розділі 3).

Останнім показником, за яким ми проаналізували пам'ятки культурної спадщини Полтавської області, є наратив, тобто яку змістову характеристику він увіковічує. Зведені дані щодо зазначеного параметру представлено на рисунку 4.2.6.

Рисунок 4.2.6 — Наратив, що увіковічено в пам'ятках Полтавської області

У процесі аналізу виявлено, що в пам'ятках Полтавської області домінує наратив вшанування культури війни та пам'ять про загиблих (87%) Другої світової війни. Посилює цей наратив популяризація тоталітарної системи, що становить 4% та шанування імперської доби — 3%. Пам'ятники, що несуть українську національну наративність, представлені малими відсотками і становлять — 1% вшанування пам'яті національних героїв та 5% вшанування української державності, при цьому цей наратив представлений пам'ятниками видатних українців як то Шевченко — 28 об'єктів, Гоголь — 10 пам'ятників, Котляревський — 5 пам'ятників. Інші ж показники наративу — український національний спротив в Литовсько-Польську добу, боротьба за українську державність 1917–1921 рр., захист та відновлення української ідентичності від лютого 2022 р. — представлені не були.

Час встановлення пам'ятників по Полтавській області також вказує, що майже всі вони були розміщені в проміжку між

1950-ми — 1970-ми роками ХХ ст., тобто в часи активного розвитку тоталітарної командно-партійної системи в УРСР та мали виконувати функції консолідації народів СРСР, формувати ідентичність радянської людини та радянський патріотизм.

Отже, по Полтавській області спостерігаємо домінування радянсько-імперських маркерів минулого, особливо тих, які вшановували військову перемогу посилюючи присутність ідеологічних возвеличень радянського та імперського минулого. Про це свідчать наявність в реєстрах пам'ятників, Чкалову, Горькому, відомим і невідомим партизанам тощо. На ділі це виглядає як збереження місцевою владою існуючих реєстрів пам'яток, не зважаючи на рекомендації експертної ради Міністерства культури та інформаційної політики з питань подолання наслідків русифікації та тоталітаризму, розглянути питання щодо подальшого існування в публічному просторі пам'ятників, що несуть імперсько-радянсько-російські наративи. Зокрема, Полтавській обласній військовій адміністрації та Полтавській міській раді рекомендувалося розглянути питання про подальше існування Монумента Слави, Пам'ятника на місці відпочинку Петра I, Пам'ятника коменданту фортеці Олексію Келіну та інших, які є воєнними імперськими символами, що меморіалізують перемогу Росії над Україною та Швецією. Ці пам'ятники, які на даний час не демонтовані, були покликані підкреслювати залежний стан України, уславлювати російську армію, і продовжують закріплювати російське бачення української історії. Прийнятий 2023 р. Закон «Про засудження та заборону пропаганди російської імперської політики в Україні і деколонізацію топонімії» створив правові підстави для вилучення радянських монументів з Державного реєстру нерухомих пам'яток України та майбутнього їхнього демонтажу. Дотримуючись його в Полтаві протягом літа 2023 р. було демонтовано постаменти пам'ятників Зигіну, Ватутіну та Пушкіну, а 17 листопада 2023 р. на сесії Полтавської міської ради було розглянуто

питання про передачу демонтованих постаментів Ватутіна та Пушкіна Державному історико-культурному заповіднику «Парку радянського періоду» у Путивлі, що на Сумщині, у якому зберігаються пам'ятки, пов'язані з радянським періодом.

На сьогодні в Полтавській області знаходиться 179 об'єктів культурної спадщини, які мають російську та імперську символіку. Їх Мінкульт рекомендує виключити зі списку культурної спадщини. Серед них пам'ятники, меморіальні дошки та написи, присвячені російським та імперським воєначальникам, науковцям, письменникам.

4.3 Змістово-аналітичний розгляд пам'ятників Чернігівської області

Першочергово звернемо увагу на загальну характеристику пам'яток по області. Так, аналізуючи Чернігівську область, було охоплено 14 пам'яток культурної спадщини, занесених до Державного реєстру нерухомих пам'яток України, із них: 6 — національного реєстру, 8 — місцевого реєстру. У поле нашого дослідження не увійшли лише ті пам'ятки, які розміщуються на кладовищах (див. обґрунтування вибірки у розділі 2). Також зауважимо, що проаналізовані об'єкти відносяться до наступних видів, зокрема: пам'ятки архітектури — 4 (28%), пам'ятки історії — 8 (57%), пам'ятки монументального мистецтва — 2 (15%) (див. рис. 4.3.1).

Наступна логіка нашого дослідження потребує змістово-аналітичного розгляду пам'яток культурної спадщини Чернігівської області за встановленими нами та окресленими вище параметрами. Так, розглядаючи перший параметр, а саме класифікацію часу за історичною епохою встановлення пам'ятника, варто подати перелік виділених нами періодів.

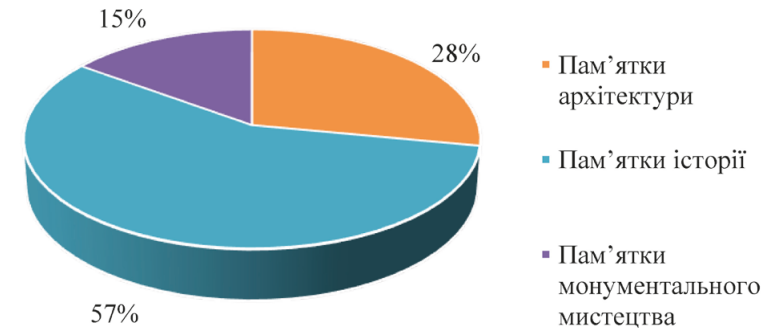

Рисунок 4.3.1 — Види об'єктів Чернігівської області

Проаналізувавши отриману інформацію, було встановлено, що найбільше пам'ятників (50%) було встановлено в імперський період (XVIII ст. — 1918 р). Не на багато менший результат встановлення пам'ятників — 43% — спостерігаємо в радянський період (1922–1991 рр.). Значно нижчий показник (7%) отримали в період, коли Україна отримала незалежність (з 1991 р.). Можемо спостерігати, що інші періоди зовсім не представлені в наших результатах. На це могло вплинути декілька факторів: 1) відсоток встановлення пам'ятників у ті періоди був невеликий (прямує до нуля); 2) до нашої вибірки пам'ятників не увійшли ті, які були встановлені у відсутні періоди. Виходячи із вищезазначених результатів зауважимо, що вплив імперсько-тоталітарних наративів на свідомість українців через культуру, меморалізацію, не зважаючи на проголошення в 1991 році незалежності України, залишається. Зведені дані щодо цього параметру представлено на рисунку 4.3.2.

Рисунок 4.3.2 — Класифікація часу за історичною епохою встановлення пам'ятників Чернігівської області

Другий параметр, за яким ми аналізували отримані дані — особа/подія, об'єкт, яким присвячений пам'ятник. На рис. 4.3.3 приведені підсумки за основними критеріями зазначеного параметру: реальна особа (72%), міфологізована особа (0%), абстрактна особа (7%) та об'єкт (21%).

Третім параметром ми виділили гендер (чоловічий, жіночий, інший, змішана група, не застосовується). Слід зазначити, що в Чернігівській області, керуючись нашої вибіркою, більшість пам'яток представлено по чоловічому гендеру — 64% — до яких увійшли скульптури у вигляді чоловіків, могили зі скульптурами та пам'ятники відомих особистостей чоловічої статі. Також представлені об'єкти (21%) до яких гендер не застосовується, зокрема до таких як: паровий млин, скульптурна композиція «Геральдичні Леви» та Триумфальна арка. До змішаної групи (15%) увійшли Курган Слави в пам'ять загиблих та Пам'ятник жертвам Батуринської трагедії. Загальна динаміка по області щодо зазначеного параметру наведена на рисунку 4.3.4.

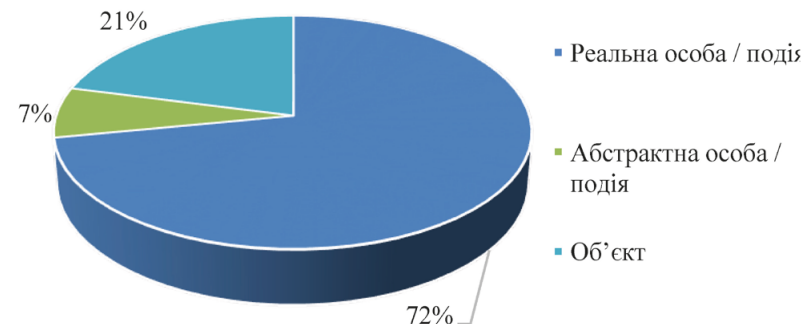

Рисунок 4.3.3 — Особа/подія, об'єкт, яким присвячені пам'ятники Чернігівської області

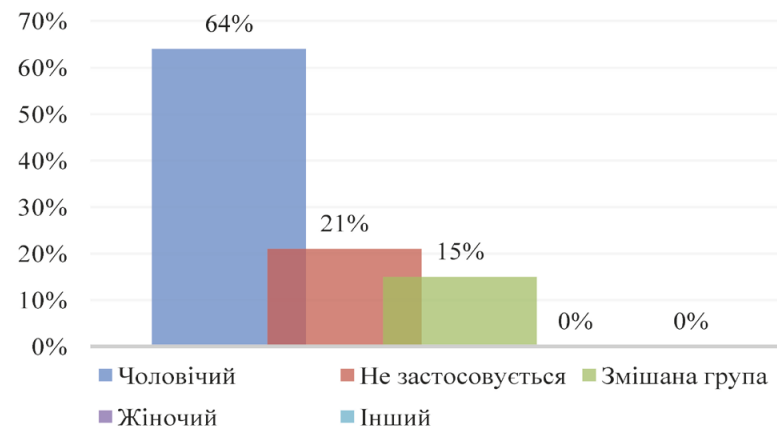

Рисунок 4.3.4 — Гендер

Маємо цікаві показники щодо такого параметра, як соціальний статус, в основу якого поклали такий поділ особистостей, увіковічених в пам'ятках культури: інтелігенція, робітничий клас, управлінська еліта та особи війни (див.

рис. 4.3.5). Окреме місце посідають пам'ятки до яких соціальний статус не застосовується, наприклад: паровий млин, скульптура «Зима» та ін. (більш детально про соціальний статус у розділі 3).

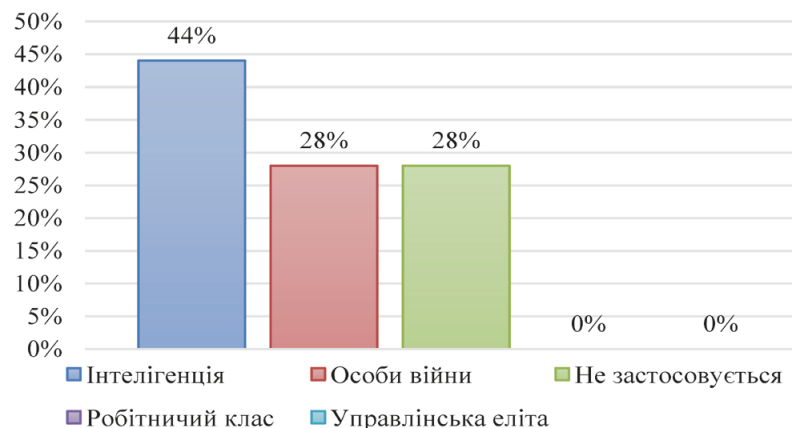

Рисунок 4.3.5 — Соціальний статус

Так, результати показали, що: показник «інтелігенція» представлено найбільше — 43%, трішки менше «особи війни» — 28%, і зовсім не представлено об'єктів за показниками «робітничий клас» (0%) та «управлінська еліта» (0%).

Останнім показником, за яким ми проаналізували пам'ятки культурної спадщини Чернігівської області є наратив, що увіковічено. Зведені дані щодо зазначеного параметру представлено на рисунку 4.3.6.

У процесі аналізу виявлено, що в Чернігівській області в пам'ятках культурної спадщини увіковічено такі наративи як: вшанування культури війни та пам'ять про загиблих (21%), популяризація радянської тоталітарної системи (15%), імперська доба (28%) та українська державність (36%). Тобто, в Чернігівській області майже рівнозначна кількість пам'ятників, які представляють популяризацію радянської тоталітарної системи й імперську добу — 43%

та українську державність (36%). Але наративи українського національного спротиву в Литовсько-Польську добу, боротьба за українську державність 1917–1921 рр., вшанування пам'яті національних героїв, захист та відновлення української ідентичності від лютого 2022 представлені не були. Тому, можна зазначити, що постійно прослідковується вплив у насадженні меншовартості українського народу та його історії через пам'ятники як об'єкти публічної меморіалізації, що використовувалися як елемент ідеологічного тиску на українське суспільство. А отже, важливо переосмислити наративи здійснюючи аналіз пам'ятників задля відродження національної пам'яті та патріотичних концептів сучасних українців, на що і направлений даний проєкт. Саме таке представлення пам'яток публічної меморіалізації показує про необхідність переосмислення культурних домінант суспільства, трансформації та формуванню нових об'єктів культурної спадщини України.

Також, слід зазначити, що наратив, який розуміється складовим елементом системи стратегічних комунікацій, тривалий час проголошував ідеї розбудови і піднесення Радянського Союзу, що чітко прослідковується при аналізі пам'яток, що занесені в Перелік, як національного значення, так і місцевого. Наратив, який будується коли роль і значення певної події або результати тих чи інших аналітичних досліджень, пояснюються відповідно до контексту цілей розвитку соціальної системи, певного проєкту або людським виміром життя, сьогодні в Україні набуває нового змісту. А саме, ми спостерігаємо формування нового наративу, що відбиває українські інтереси, українську ідентичність та державність. Приклад цьому встановлення у м. Ніжин пам'ятника Герою України Олександрю Мацієвському, якого окупанти розстріляли після слів «Слава Україні».

Рисунок 4.3.6. — Наратив, що увіковічено в пам'ятках Чернігівської області

Отже, оскільки проект полягає в прикладному науковому дослідженні пам'ятників як об'єктів публічної меморіалізації, що впливають на формування національної пам'яті сучасних українців, враховуючи попередній історичний розвиток і виклики сьогодення, здійснено аналіз існуючих пам'ятників відповідно зазначеним індикаторам — ідеологічний, соціальний, гендерний, соціально-політичний та національно-патріотичний.

4.4 Змістово-аналітичний розгляд пам'ятників Київської області

Пам'ятки історії, культури та монументального мистецтва відіграють важливу роль у збереженні спадщини минулих епох і відображенні історії та культурного розвитку нації. Київська область, як і сама столиця України — Київ, насичена різноманітними пам'ятками істо-

рико-культурного надбання й духовної культури нашого народу. Першочергово звернемо увагу на загальну характеристику пам'яток по області. Крім столиці країни Києва, у межах Київської області є вісім історичних населених місць — м. Біла Церква (1032 рік), м. Богуслав (1195 рік), м. Васильків (988 рік), м. Вишгород (946 рік), м. Переяслав (907 рік), м. Ржищів (XI-XII століття), м. Фастів (1390 рік), м. Яготин (1552 рік).

У межах регіону налічується 3 961 пам'ятка культурної спадщини. З них лише 38 об'єктів культурної спадщини національного значення і 197 об'єктів культурної спадщини місцевого значення занесені до Державного реєстру нерухомих пам'яток України. Аналізуючи Київську область, було охоплено 83 пам'ятки культурної спадщини занесених до Державного реєстру нерухомих пам'яток України, із них: 24 — національного реєстру, 59 — місцевого реєстру. Зауважимо, що проаналізовані об'єкти відносяться до наступних видів, зокрема: пам'ятки архітектури та містобудування — 1 (1%), пам'ятки історії — 54 (65%), пам'ятки монументального мистецтва — 27 (33%), пам'ятки науки і техніки — 1 (1%) (див. рис. 4.4.1).

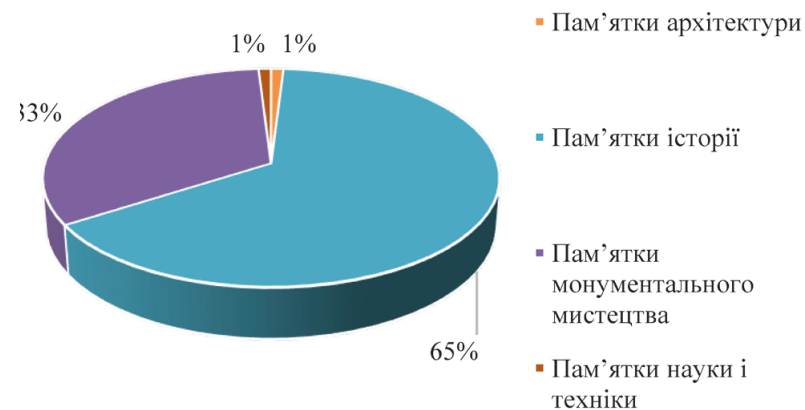

Рисунок 4.4.1 — Види об'єктів Київської області

Подальший етап нашого дослідження потребує змістовно-аналітичного розгляду пам'яток культурної спадщини Київської області за встановленими нами та окресленими вище параметрами. Так, розглядаючи перший параметр, а саме класифікацію часу за історичною епохою встановлення пам'ятника як рефлексії минулого, варто представити результати.

Проаналізувавши отриману інформацію було встановлено, що найбільше пам'ятників (51%) було встановлено в радянський час (1922–1991 рр.). Дещо менший результат встановлення пам'ятників — 36% спостерігаємо в умовах незалежної Української держави. Значно нижчий показник (11%) отримали в імперський період (XVIII ст. — 1918 р.). Найнижчий показник має період встановлення пам'яток, що відносяться до російської агресії з 2014 р. — 2%. Зведені дані щодо цього параметру представлено на рисунку 4.4.2.

Рисунок 4.4.2 — Класифікація часу за історичною епохою встановлення пам'ятників Київської області

Наступний параметр за яким ми аналізували отримані дані — особа/подія, об'єкт, яким присвячений пам'ятник.

На рис. 4.4.3 приведені підсумки за основними критеріями зазначеного параметру. Переважну більшість пам'яток складають пам'ятники, присвячені реальним особам/подіям (95%), незначна кількість присвячена міфологізованим особам (3%), абстрактним особам та об'єктам присвячено по 1%.

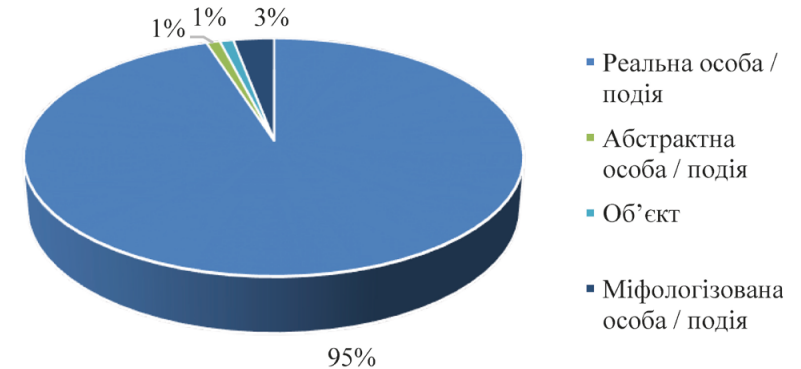

Рисунок 4.4.3 — Особа/подія, об'єкт, яким присвячені пам'ятники Київської області

Ще за одним параметром ми виділили гендер (чоловічий, жіночий, інший, змішана група, не застосовується), оскільки ми хотіли звернути увагу на суттєвий дисбаланс в цьому параметрі й недорепрезентованість жінок в символічному просторі. Слід зазначити, що в Київській області, керуючись нашою вибіркою, найчисельніша група пам'яток представлена по чоловічому гендеру — 67% — до яких увійшли скульптури у виглядів чоловіків, могили зі скульптурами та пам'ятники відомих особистостей чоловічої статі. Жінкам присвячено лише 7% від загальної кількості пам'ятників. Також представлені об'єкти (5%), до яких гендер не застосовується, зокрема такі як: пам'ятне місце, де відбулася Переяславська рада, місце бойових дій та масової загибелі громадян в районі вул. Грушевського у м. Києві під час ак-

цій протесту у лютому 2014 року та монумент на честь надання м. Києву Магдебурзького права. До змішаної групи (21%) увійшли братські могили радянських воїнів, меморіальні комплекси, місця поховання жертв Другої світової війни, пам'ятник комсомольцям — учасникам Трипільського походу, мозаїчне панно «Квітучі сади» («Україна молода»), комплекс пам'яток на місці масового знищення мирного населення та військовополонених в урочищі Бабин Яр під час гітлерівської окупації, пам'ятник екіпажу бронепоезда «Тарашанец». Загальна динаміка по області щодо зазначеного параметру наведена на рисунку 4.4.4.

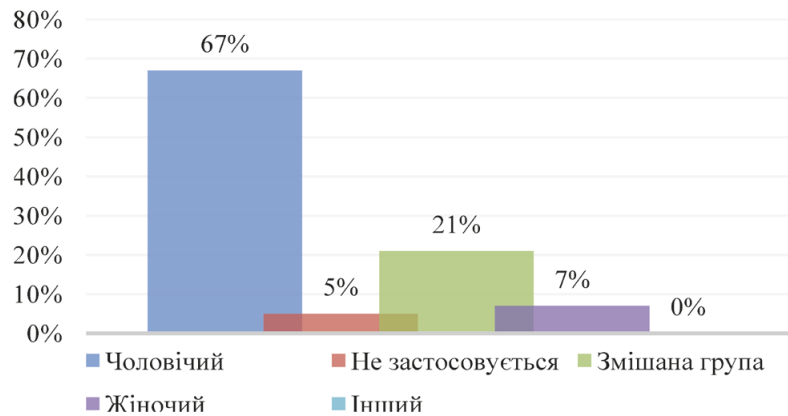

Рисунок 4.4.4 — Гендер

Представляючи такий параметр як соціальний статус (див. рис. 4.4.5), в основу якого закладено такі соціальні групи як інтелігенція, робітничий клас, управлінська еліта та особи війни, хотілось би відмітити майже рівний відсоток репрезентованості в символічному просторі таких соціальних груп як робітничий клас (30%), інтелігенція (28%) та особи війни (25%). Соціальна група «управлінська еліта» представлена 10%. Окреме місце (7%) посідають пам'ятки до яких соціальний статус не

застосовується, наприклад: пам'ятне місце, де відбулася Переяславська рада, місце бойових дій та масової загибелі громадян в районі вул. Грушевського у м. Києві під час акцій протесту у лютому 2014 року, монумент на честь надання м. Києву Магдебурзького права, мозаїчне панно «Квітучі сади».

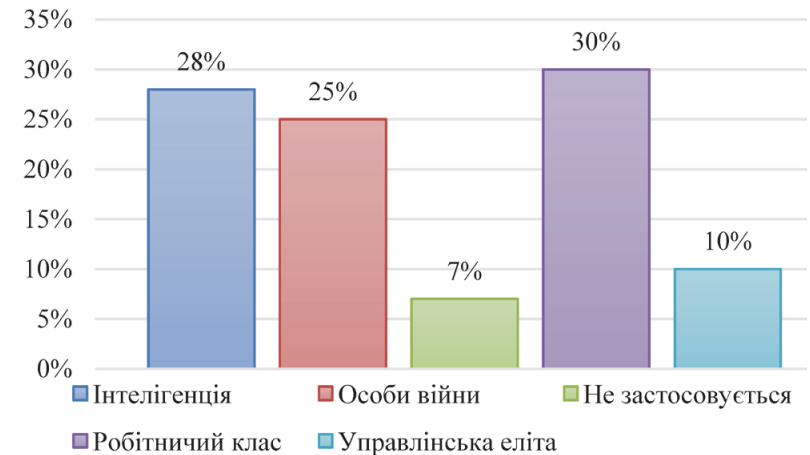

Рисунок 4.4.5 — Соціальний статус

Останнім показником, за яким ми проаналізували пам'ятки культурної спадщини Київської області є наратив, що увіковічено. На користь цього показника говорить беззаперечна теза про те, що пам'ятки монументального мистецтва є важливим першоджерелом вивчення історії та культури країни. Вони відображають риси конкретної історичної доби, рівень культурного розвитку суспільства, світосприйняття й вірування людей. Зведені дані щодо зазначеного параметру представлено на рисунку 4.4.6.

У процесі аналізу виявлено, що в Київській області в пам'ятках культурної спадщини увіковічено такі наративи як: вшанування культури війни та пам'ять про загиблих (23%), популяризація радянської тоталітарної систе-

ми (13%), імперська доба (7%) та українська державність (4%), український національний спротив в Литовсько-Польську добу (7%), боротьба за українську державність 1917–1921 рр. (1%), вшанування пам'яті національних героїв (45%). Такий параметр як захист та відновлення української ідентичності від лютого 2022 не представлено у символічному просторі Київської області.

Рисунок 4.4.6 — Наратив, що увіковічено в пам'ятках Київської області

Отже, проаналізувавши столичний регіон, можна зробити висновок, що Київщина — край, багатий на культурну спадщину успадковану від попередніх поколінь. Пам'ятки історії та монументального мистецтва, створені на теренах області, впродовж її багатовікової історії, засвідчують цінність культурного надбання для вивчення нашого минулого, примноження традицій національної культури й позбавлення від російських наративів. Присвячення пам'ятників реальним особам/подіям (95%) є свідченням визнання їхнього внеску в суспільство та відображенням цінностей та досягнень, які мають значення для певного часу та культури. Наявність хоч і невеликої

кількості (2%) пам'яток, що відносяться до періоду російської агресії свідчить про поступове відродження монументальних пам'яток, що символізують боротьбу за незалежну державність сучасної України. Позбавлення статусу об'єктів культурної спадщини й подальший демонтаж пам'яток, пов'язаних із культурою та історією росії та СРСР (пам'ятник поету О. С. Пушкіну в м. Київ, пам'ятник радянському генералу Миколі Ватутіну в м. Київ, монумент на відзначення 300-річчя воз'єднання України з Росією у м. Переяслав — Хмельницький) засвідчує послідовний процес інформаційної деокупації країни. Водночас потрібно зауважити про необхідність пришвидшення процесу декомунізації символічного простору нашої країни, адже дослідження показало домінування пам'яток радянського періоду (51%) в регіоні.

Слід також звернути увагу на непропорційно малу кількість жіночих пам'ятників в Київській області (7%). Для порівняння кількість чоловічих пам'ятників складає 67%. Слід зазначити, що недорепрезентованість жінок в символічному просторі Київського регіону є характерною для всієї країни.

4.5 Змістово-аналітичний розгляд пам'ятників Івано-Франківської області

Для України, що впродовж тривалого періоду не мала власної державності, а її культурно-історична спадщина зазнавала цілеспрямованого винищення, питання її збереження та використання є надзвичайно актуальним. Так, в Івано-Франківській області на державному обліку перебуває 3 903 пам'ятки. Переважна більшість пам'яток це пам'ятки архітектури, містобудування, пам'ятки житлового і громадського будівництва, зосередженого, в основному, в історичних містах.

Відповідно поставленим завданням даного проєкту, аналіз культурної спадщини Івано-Франківської області, а саме пам'яток, які увійшли у Державний реєстр національного і місцевого значення, було охоплено 8 пам'яток культурної спадщини, занесених до Державного реєстру нерухомих пам'яток України, із них: 3 об'єкти національного значення та 5 об'єктів місцевого значення.

У поле нашого дослідження не увійшли ті пам'ятки, які розміщуються на кладовищах (див. обґрунтування вибірки у розділі 2). Також зауважимо, що проаналізовані об'єкти відносяться до пам'яток історії — 5 об'єктів (63%) та пам'ятки монументального мистецтва — 3 об'єкти (37%) (див. рис. 4.5.1).

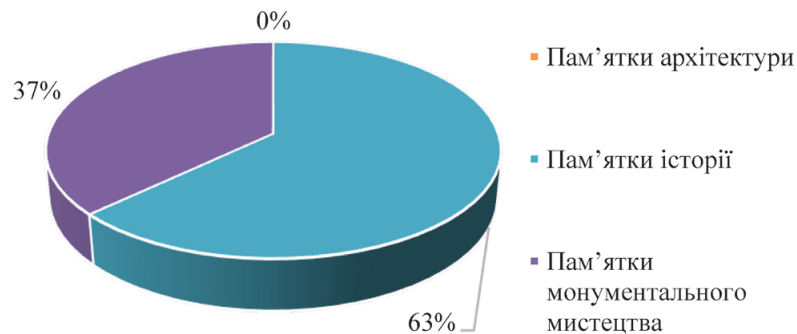

Рисунок 4.5.1 — Види об'єктів

Наступна логіка нашого дослідження потребує змістово-аналітичного розгляду пам'яток культурної спадщини Івано-Франківської області за встановленими нами та окресленими вище параметрами. Так, розглядаючи перший параметр, а саме класифікацію часу за історичною епохою встановлення пам'ятника, варто подати перелік виділених нами періодів.

Проаналізувавши отриману інформацію, було встановлено, що в період, коли Україна отримала незалежність

(з 1991 р.) було встановлено 37% пам'ятників і така ж кількість — 37% в радянський період. Також однакова кількість по 13% пам'ятників було встановлено в імперський період та в період української революції. Інші періоди зовсім не представлені в наших результатах.

Виходячи із вищезазначених результатів зауважимо, що вплив імперсько-тоталітарних наративів на свідомість українців через культуру, меморалізацію в Івано-Франківській області залишається — 50% пам'яток культурної спадщини рекламують імперську та радянську добу (див. рис. 4.5.2).

Рисунок 4.5.2 — Класифікація часу за історичною епохою встановлення пам'ятника

Другий параметр, за яким ми аналізували отримані дані — особа/подія, об'єкт, яким присвячений пам'ятник. На рис. 4.5.3 приведені підсумки за основними критеріями зазначеного параметру: реальна особа/подія (74%), абстрактна особа (13%), об'єкт (13%).

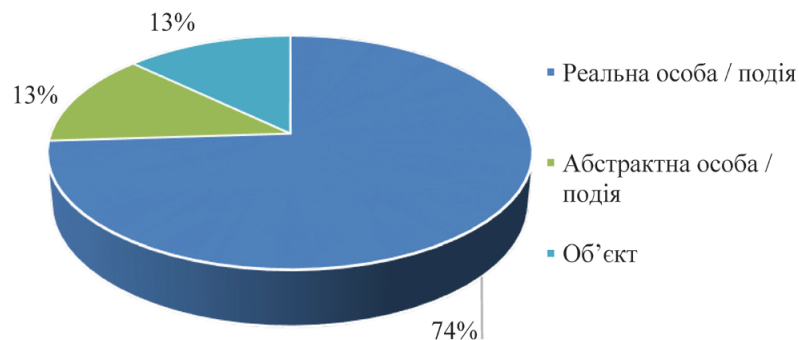

Рисунок 4.5.3 — Особа/подія, об'єкт, яким присвячений пам'ятник

Третім параметром ми виділили гендер (чоловічий, жіночий, інший, змішана група, не застосовується). Слід зазначити, що в Івано-Франківській області, керуючись нашою вибіркою, більшість пам'яток представлено по чоловічому гендеру — 50% — до яких увійшли скульптури у виглядів чоловіків, могили зі скульптурами та пам'ятники відомих особистостей чоловічої статі, наприклад «Пам'ятник Т. Шевченку», «Пам'ятник Данилу Галицькому», «Пам'ятник поету Адаму Міцкевичу» тощо. Загальна динаміка по області щодо зазначеного параметру наведена на рисунку 4.5.4.

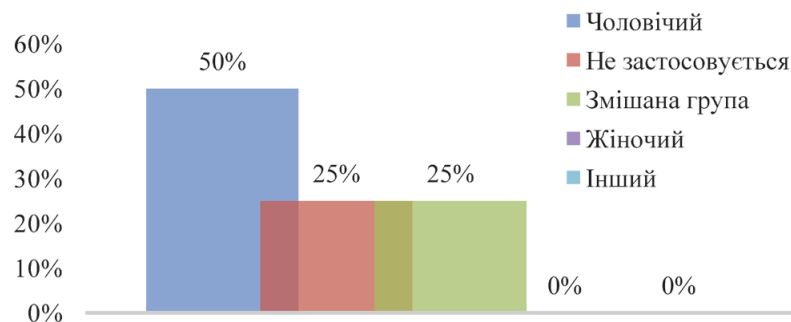

Рисунок 4.5.4 — Гендер

Також представлені об'єкти змішаної групи (25%), зокрема до таких як «Пам'ятник Галичанам — жертвам концтабору Талергоф» та об'єкти до яких гендер не застосовується, наприклад «Криниця князя» (25%). А от жінки не представленні зовсім.

Маємо цікаві показники щодо такого параметра, як соціальний статус, в основу якого поклали такий поділ особистостей, увіковічених в пам'ятках культури: інтелігенція, робітничий клас, управлінська еліта та особи війни (див. рис. 4.5.5). Окреме місце посідають пам'ятки до яких соціальний статус не застосовується (більш детально про соціальний статус у розділі 3).

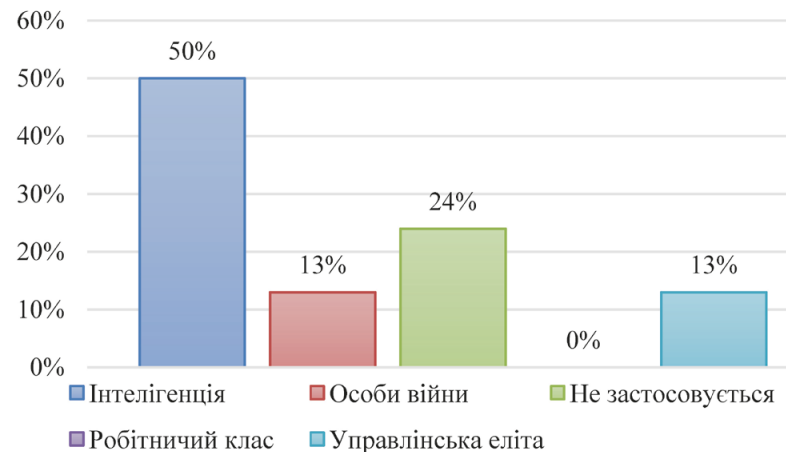

Рисунок 4.5.5 — Соціальний статус

Так, результати показали, що основна частина пам'яток представлена таким показником як «інтелігенція» — 50%, інша велика частина представлена показником «не застосовується» — 24%, «управлінська еліта» — 13% та «особи війни» — 13%.

Отже, слід відмітити, що на відміну від інших областей, Івано-Франківська область, в частині формування суспіль-

ної свідомості, приділяє увагу ролі видатних людей (митців, літераторів, історичних діячів). Це підтверджує певна кількість (63%) пам'яток культурної спадщини представлених в Державному реєстрі.

Останнім показником, за яким ми проаналізували пам'ятки культурної спадщини Івано-Франківській області є наратив, що увіковічено. Зведені дані представлено на рисунку 4.5.6. У процесі аналізу виявлено, що в Івано-Франківській області в пам'ятках культурної спадщини увіковічено такі наративи як: вшанування культури війни та пам'ять про загиблих (13%), імперська доба (37%), наративи української державності (50%).

Рисунок 4.5.6 — Наратив, що увіковічено в пам'ятках Івано-Франківській області

Тобто, в Івано-Франківській області майже рівнозначна кількість пам'ятників, які представляють популяризацію імперської доби — 50%, тому що до цього наративу також можна віднести і відсоток вшанування культури війни та пам'ять про загиблих («Пам'ятник Галичанам —

жертвам концтабору Талергоф»)), де постраждали мешканці Галичини, яких вважали русофобам. Але це питання спірне, потребує окремого дискурсу, що не входить в рамки цього аналізу. Так, і наратив української державності теж представлений пам'ятками культурної спадщини, що складає 50%.

Тому, можна зазначити, що якщо безпосередньо і не прослідковується вплив у насадженні меншовартості українського народу та його історії через пам'ятники як об'єкти публічної меморіалізації, що використовувалися як елемент ідеологічного тиску на українське суспільство, але й відсутня популяризація українського духу, величі тощо.

Але, при цьому, хочеться відмітити, що пам'ятки культурної спадщини Івано-Франківщини мають ознаку носіїв історичної та культурної інформації, що підтверджується такими пам'ятниками, як «Пам'ятник Данилу Галицькому», «Пам'ятник Т. Шевченку», «Меморіальний сквер, де поховані відомі культурні і громадські діячі», «Пам'ятник поету Адаму Міцкевичу», що є важливим у формуванні національної ідентичності.

4.6 Змістово-аналітичний розгляд пам'ятників Одеської області

Південь України багатий історико-культурними регіонами, і серед них особливе місце займає Одещина. У сучасних умовах війни черговий раз загострилися дискусії про належність регіону до російського та українського впливу. Отже, Одеса — місто з багатою тисячолітньою історією та власною неповторною культурою. Як би не хотілося росіянам, які стверджують, що саме вони вплинули на заснування міста, історія доводить інше — що українські козацькі поселення тут були задовго до заснування Одеси в 1794 р. На місці завойованої за допомогою

козаків у 1789 р. татарської фортеці Хаджибей Російська імперія, в особі Катерини II, розпочала колонізацію території поширюючи ідею, що до приходу російської влади тут нічого не було. Російські архіви не зберегли документів про перейменування Хаджибея в Одесу. І це теж має своє пояснення, бо назва «Одеса» не було присвоєно місту офіційно. Розмову про назву міста, завели на одному з балів, придворні Катерини II. Хтось згадав грецький порт-колонію Одессос і цариця висловила побажання називати нове місто за назвою стародавнього поселення, але в жіночому роді — Одеса. Так у документах Російської імперії через рік після заснування міста, з 1795 р. згадується вже — Одеса.

За тривалу історію Одещина мала потужний інтернаціональний вплив українців, росіян, німців, євреїв, греків, сербів та інших народів, що і позначається сьогодні в назві вулиць, визначних місць, але найбільше залишилося імперських маркерів минулого, які на зараз Одещина позбавляється.

Звернемо увагу на загальну характеристику пам'яток по області. Так, аналізуючи Одеську область було охоплено 36 пам'яток культурної спадщини занесених до Державного реєстру нерухомих пам'яток України, із них: 5 — національного реєстру, 31 — місцевого реєстру. У поле нашого дослідження не увійшли пам'ятки розміщені на кладовищах (див. обґрунтування вибірки у розділі 2). Також зауважимо, що з проаналізованих пам'яток більшість 25 (70%) — становлять пам'ятки монументального мистецтва історії, а 11 пам'яток (30%) — є пам'ятками історії (див. рис. 4.6.1).

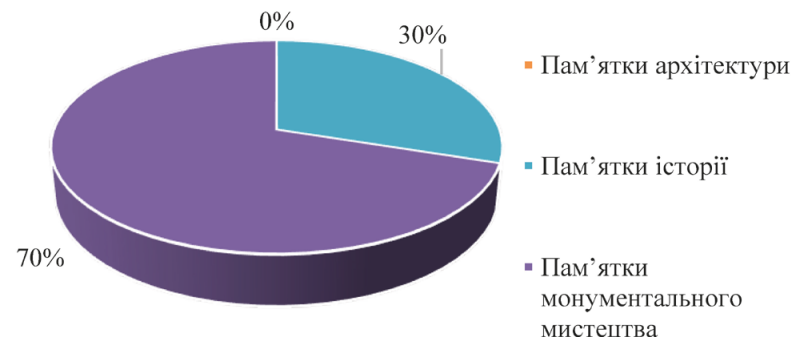

Рисунок 4.6.1 — Види об'єктів

Завдання дослідження потребує змістовно-аналітичного розгляду пам'яток культурної спадщини Одеської області за встановленими та окресленими вище параметрами. Так, розглядаючи параметр, «класифікацію часу за історичною епохою встановлення пам'ятника», було проаналізовано 6 періодів, а саме:

- стародавній період — до кінця XVII ст.;
- імперський період XVIII ст. — 1918 р.;
- період української революції та боротьби за збереження української державності (1917–1921);
- радянський період (1922–1991 рр.);
- Україна в умовах незалежності з 1991 р.;
- період російської агресії з 2014 р. (детальна характеристика зазначених періодів у розділі 3).

Отримана інформація свідчить, що найбільше пам'ятників (51%) було встановлено в радянський період (1922–1991 рр.) та в імперський (XVIII ст. — 1918 р.) період частка встановлення пам'ятників сягає 43%, що вказує на політику колоніального тиску на цей регіон та зросійщення. Найнижчий показник мають періоди, що відносяться до періоду України в умовах незалежності з 1991 р. та стародавній період — до кінця XVII ст. — по 3%. Можемо спо-

стерігати, що, період української революції й боротьби за збереження української державності та російської агресії (з 2014 р.) зовсім не представлені в наших результатах, що вказує на відсутність встановлення пам'ятників в цей час, а отже внесення їх в Національний та Місцевий реєстри. Це говорить про незмінність існуючих реєстрів протягом останніх десятиліть. Зведені дані щодо цього параметру представлено на рисунку 4.6.2.

Рисунок 4.6.2 — Класифікація часу за історичною епохою встановлення пам'ятника

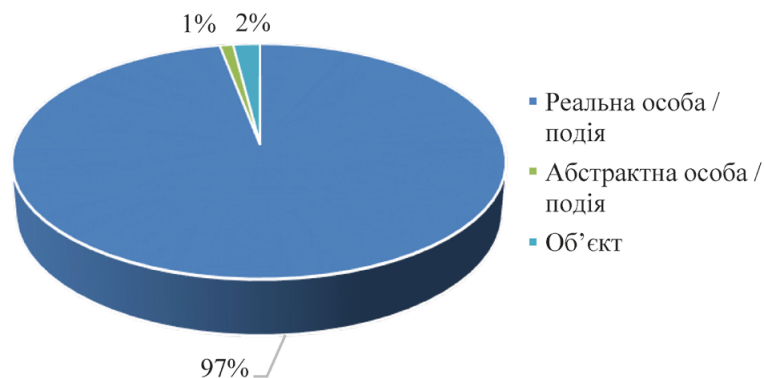

Рисунок 4.6.3 — Особа/подія, об'єкт, яким присвячений пам'ятник

Наступний параметр за яким ми аналізували отримані дані — особа/подія, об'єкт, яким присвячений пам'ятник. На рис. 4.6.3 приведені підсумки за основними критеріями зазначеного параметру: реальна особа/подія (97%), міфологізована особа/подія (0%), абстрактна особа/подія (1%) та об'єкт (2%).

Встановлено, що більшість пам'ятників присвячені реальним особам / подіям, а саме це пам'ятні знаки, братські могили та меморіальні комплекси воїнам другої світової війни, героям Радянського союзу, окремим представникам російської та української інтелігенції. Щодо категорії абстрактна особа/подія, то це пам'ятники які уособлюють «військовий подвиг», як то Підводний човен «Щ-212», Ескадрений міноносець «Лейтенант Зацарений», Гармата з фрегату «Тигр», та давню античну історію регіону — Торгівельний античний вітрильник «Зміїний-Патрокл», Дерев'яне вітрильне судно, Скульптурна група «Лаокоон». По 5% припадає на абстрактну та міфологізовану подію/особу.

Третім параметром ми виділили гендер (чоловічий, жіночий, інший, змішана група, не застосовується). Слід зазначити, що в Одеській області, керуючись нашою вибіркою, більшість пам'яток представлено по чоловічому гендеру — 50% — до яких увійшли скульптури у вигляді чоловіків, могили зі скульптурами та пам'ятники відомих особистостей чоловічої статі. Зовсім відсутні пам'ятки по жіночому гендеру — 0%. Також представлені об'єкти (38%) до яких гендер не застосовується, зокрема до таких як: Скульптура «Лев», Скульптура «Левиця», Гармата з фрегату «Тигр», Скульптурна група «Лаокоон» та ін. До змішаної групи (12%) увійшли Меморіальні комплекси, Братські могили, пам'ятні знаки в пам'ять жертв нацизму тощо. Загальна динаміка по області щодо зазначеного параметру наведена на рисунку 4.6.4.

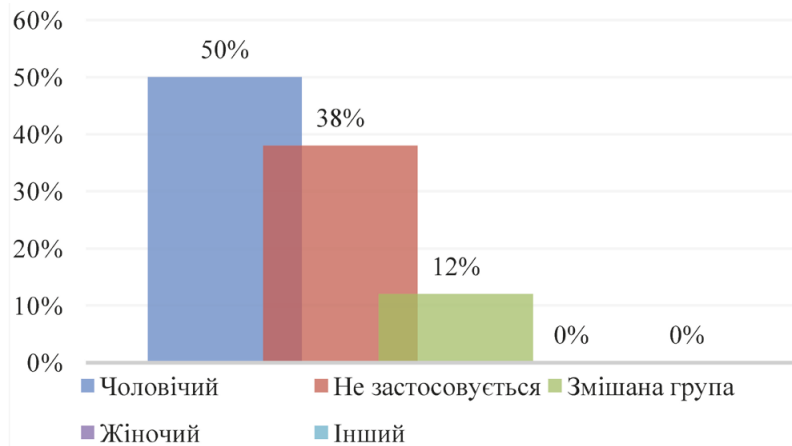

Рисунок 4.6.4 — Гендер

Маємо цікаві показники щодо такого параметра як соціальний статус, в основу якого поклали наступний поділ особистостей увіковчених в пам'ятках культури: інтелігенція, робітничий клас, управлінська еліта та особи війни (див. рис. 4.6.5).

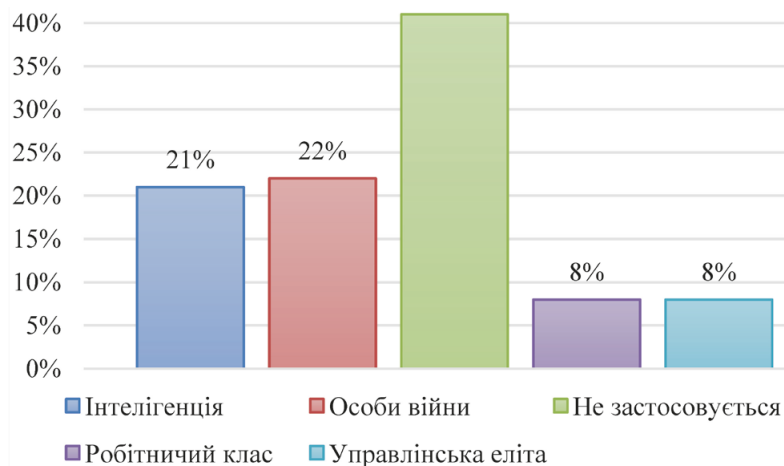

Рисунок 4.6.5 — Соціальний статус

Так, результати показали, що показник «особи війни» та «інтелігенція» представлено майже в однакових долях — «інтелігенція» — 21%, і 22% «особи війни». Зовсім мало представлено за показниками «робітничий клас» (8%) та «управлінська еліта» (8%). Окреме місце посідають пам'ятки до яких соціальний статус не застосовувався (41%), наприклад: Скульптура «Лев», Скульптура «Левиця», Гармата з фрегату «Тигр», Скульптурна група «Лаокоон» та ін.

Останнім показником, за яким ми проаналізували пам'ятки культурної спадщини Одеської області є наратив, тобто яку змістовну характеристику він увіковічує. Зведені дані щодо зазначеного параметру представлено на рисунку 4.6.6.

У процесі аналізу виявлено, що в пам'ятках Одеської області домінує наратив вшанування «імперської доби» (50%). Посилює цей наратив популяризація тоталітарної системи, що становить 24% та шанування культури війни та пам'ять про загиблих (21%) Другої світової війни. Пам'ятники, що несуть українську національну наративність представлені малими відсотками і становлять — 5% вшанування української державності. Інші ж показники наративу — український національний спротив в Литовсько-Польську добу, боротьба за українську державність 1917–1921 рр., вшанування пам'яті національних героїв, захист та відновлення української ідентичності від лютого 2022 р. — представлені не були.

Час встановлення пам'ятників по Одеській області також вказує, що вони були розміщені в імперській або радянський час між 1950-ми — 1970-ми роками ХХ ст., та мали виконувати функції консолідації народів імперії, формувати ідентичність радянської людини та радянський патріотизм.

Рисунок 4.6.6 — Наратив, що увіковічено

Отже, по Одеській області спостерігаємо залишки домінування радянсько-імперських маркерів минулого, особливо тих, які вшановували військову перемогу посилюючи присутність ідеологічних возвеличень імперського та радянського минулого. Про це свідчать наявність пам'ятників князю М. С. Воронцову, О. В. Суворову, генерал-губернатору А. Е. Ришельє тощо. На ділі це виглядає як збереження місцевою владою існуючих пам'яток, не зважаючи на рекомендації експертної ради Міністерства культури та інформаційної політики з питань подолання наслідків русифікації та тоталітаризму, розглянути питання щодо подальшого існування в публічному просторі пам'ятників, що несуть імперсько-радянсько-російські наративи. Прибирання пам'ятників, що мають відношення до російської імперії та перейменування вулиць пожвавилися в Одесі після повномасштабного вторгнення російської федерації в Україну. У кінці грудня 2022 р. було демонтовано пам'ятник імператриці Катерині II та її сподвижникам: Йосипа Дерибаса, Франца де Волана, Григорія Потьомкіна та Платона Зубова,

який офіційно має назву «Пам'ятник засновникам Одеси». На початку 2023 р. пам'ятник Катерині II, прийняв на збереження Одеський художній музей. Також в Одесі 29 грудня 2022 р. демонтували «Пам'ятник російському полководцю Олександрі Суворову», який теж зберігається в художньому музеї поки не буде вирішено питання про їх подальше збереження.

Прийнятий 2023 р. Закон «Про засудження та заборону пропаганди російської імперської політики в Україні і деколонізацію топонімії» створив правові підстави для вилучення радянських монументів з Державного реєстру нерухомих пам'яток України та майбутнього їхнього демонтажу. Дотримуючись його в Одесі пройшла вибіркова деколонізація — деякі пам'ятники знесені, а на кількох прибрано назву «російський». Зокрема, в листопаді 2023 р. Кабінет міністрів України виключив з Державного реєстру нерухомих пам'яток культурної спадщини національного значення пам'ятники поету Олександрі Пушкіну та князю Воронцову в Одесі, полководцю Суворову в Ізмаїлі. Але Історико-топонімічна комісія при виконавчому комітеті Одеської міської ради рекомендувала залишити на місцях пам'ятники поетові О. Пушкіну та князю М. Воронцову. Щодо пам'ятника поетові, то його рекомендовано залишити на місці, через те, що він розташований на Приморському бульварі, на території об'єкта Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО тож є об'єктом всесвітньої спадщини й не підпадає під закон «Про засудження та заборону пропаганди російської імперської політики в Україні й деколонізацію топонімії». Щодо пам'ятника Воронцову то комісія рекомендувала залишити його на Соборній площі через виняткову мистецьку цінність. Утім члени комісії вважають, що для Державного реєстру слід трохи змінити назву пам'ятника, прибравши з неї слово «князю», та залишити «Пам'ятник М. С. Воронцову». Комісія надала рекомендації з приводу ще кількох пам'ятників: пам'ятник російському вченому-фізику О. С. Попову рекомендувала залишити у

Державному реєстрі нерухомих пам'яток, але змінити в реєстрі його назву — «Пам'ятник вченому-фізику О. Попову»; пам'ятник Толстому Л. М. — російському письменнику запропонували прибрати з публічного простору перенесенням до музейного простору минулого, який буде створено, а до перенесення пам'ятника розглянути можливість укрити його в захисний короб; пам'ятник «Олександрівська колона» комісія рекомендувала залишити на місці, прибрати декоративні елементи імперської символіки та змінити назву в Державному реєстрі на «Пам'ятна колона на честь закладення парку»; монумент на честь повстання матросів на броненосці «Потьомкін» комісія рекомендувала залишити на місці, у сквері на Митній площі, та унормувати написи на ньому; пам'ятник Ляпунову О. М. — математику, механіку, академіку Петербурзької академії наук залишити із назвою «Пам'ятник Ляпунову О. М. — математику і механіку»; бюст Павлову І. П. — російському фізіологу також залишено в Держреєстрі зі зміною назви на «Бюст Павлова І. П. — фізіолога».

На сьогодні Одеська область повністю ще не позбулася об'єктів історико-культурної спадщини, які мають імперську російську символіку. Їх Мінкульт рекомендує виключати зі списків культурної спадщини. Серед них пам'ятники, меморіальні дошки та написи, присвячені російським та імперським воєначальникам, науковцям, письменникам.

4.7 Змістово-аналітичний розгляд пам'ятників Рівненської області

Рівненська область по праву може претендувати на визнання одного з найоригінальніших регіонів України. Рівненщина — глибоко історична земля, що повниться численними пам'ятками природи, архітектури, культури та унікальними об'єктами, аналогів яким немає в інших регіонах. Але, ана-

лізуючи Рівненську область, було охоплено лише 3 пам'ятки культурної спадщини, які занесені до Державного реєстру нерухомих пам'яток України, із них: 1 об'єкт національного значення, 2 об'єкти місцевого значення. Також зауважимо, що проаналізовані об'єкти всі відносяться до пам'яток історії — 3 об'єкти (100 %), (див. рис. 4.7.1).

Наступна логіка нашого дослідження потребує змістово-аналітичного розгляду пам'яток культурної спадщини Рівненської області за встановленими нами та окресленими вище параметрами. Так, розглядаючи перший параметр, а саме класифікацію часу за історичною епохою встановлення пам'ятника, варто подати перелік виділених нами періодів.

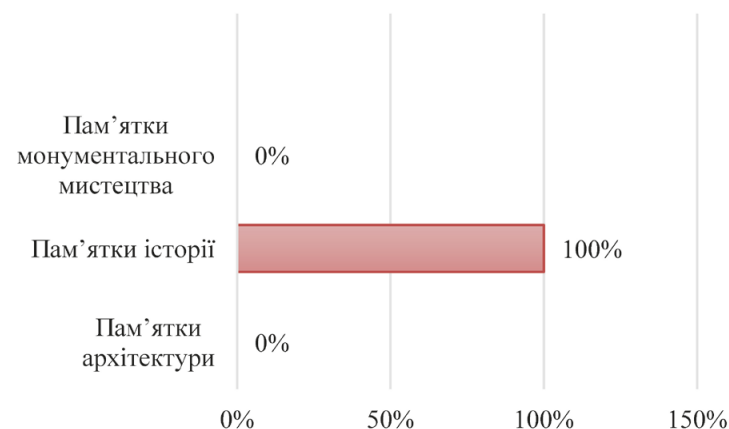

Рисунок 4.7.1 — Види об'єктів

Проаналізувавши отриману інформацію, було встановлено, що найбільше пам'ятників (67%) було встановлено в період, коли Україна отримала незалежність (з 1991 р.) — це 2 пам'ятника — «Меморіал на місці масових поховань жертв Голокосту» та «Козацька могила» та 33% в радянський період — «Могила діяча громадянської війни О. Дун-

дича». Зведені дані щодо цього параметру представлено на рисунку 4.7.2.

Можемо спостерігати, що інші періоди зовсім не представлені і не занесені до Державного реєстру культурної спадщини. Виходячи із вищезазначених результатів зауважимо, що вплив імперсько-тоталітарних наративів на свідомість українців через культуру, меморалізацію в Рівненській області зводиться до мінімуму. І це підтверджується тим, що 5.03.2024 року Наказом Міністерства культури та інформаційної політики щодо вилучення пам'яток культурної спадщини з Державного реєстру нерухомих пам'яток України було прийнято вилучити з Державного реєстру нерухомих пам'яток України пам'ятку історії місцевого значення «Могила діяча громадянської війни О. Дундича» по вул. Дубенській (меморіальне кладовище) у м. Рівне.

Рисунок 4.7.2 — Класифікація часу за історичною епохою встановлення пам'ятника

Другий параметр, за яким ми аналізували отримані дані — особа/подія, об'єкт, яким присвячений пам'ятник.

На рис. 4.7.3 приведені підсумки за основними критеріями зазначеного параметру: реальна особа/подія (100%).

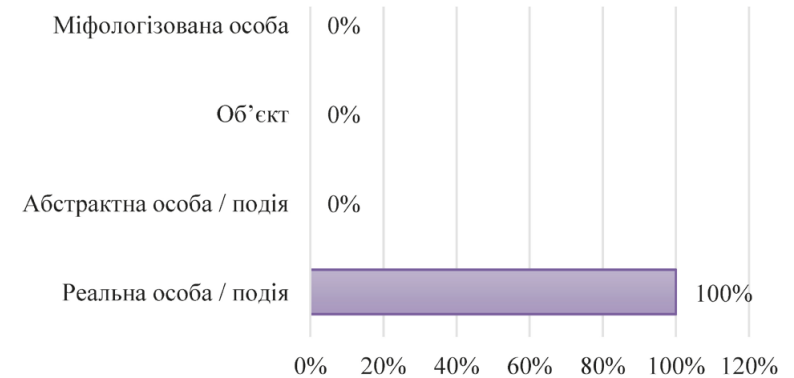

Рисунок 4.7.3 — Особа/подія, об'єкт, яким присвячений пам'ятник

Третім параметром ми виділили гендер (чоловічий, жіночий, інший, змішана група, не застосовується). Слід зазначити, що в Рівненській області, керуючись нашою вибіркою, більшість пам'яток представлено по чоловічому гендеру — 67% — діяч громадянської війни О. Дундич та вшанування пам'яті та героїзму українських козаків.

Також представлені об'єкти змішаної групи (33%) до яких гендер не застосовується, зокрема «Меморіал на місці масових поховань жертв Голокосту». Загальна динаміка по області щодо зазначеного параметру наведена на рисунку 4.7.4.

Не здивував і аналіз такого показника як «соціальний статус», в основу якого поклали такий поділ особистостей, увіковчених в пам'ятках культури: інтелігенція, робітничий клас, управлінська еліта та особи війни (див. рис. 4.7.5). Окреме місце посідають пам'ятки до яких соціальний статус не застосовується (більш детально про соціальний статус у розділі 3). Так, результати показали, що основна частина пам'яток представлена таким показником як «особи

війни» — 67 %, а інша частина показником «не застосовується» — 33%. Інші показники не представлені.

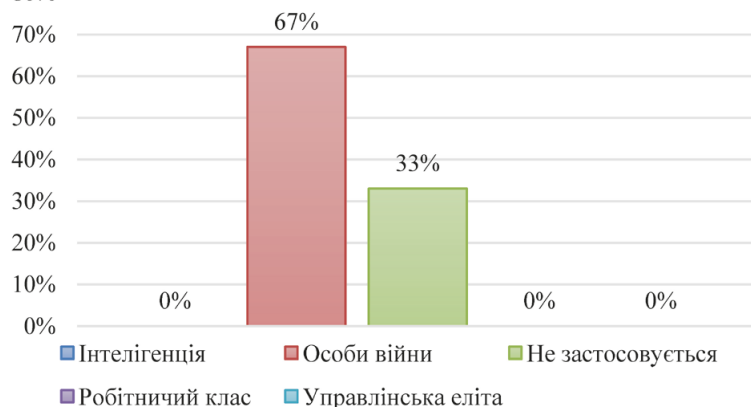

Рисунок 4.7.4 — Гендер

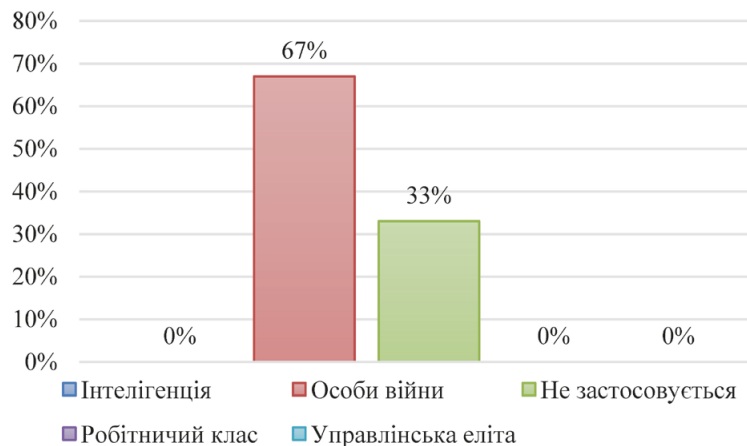

Рисунок 4.7.5 — Соціальний статус

Останнім показником, за яким ми проаналізували пам'ятки культурної спадщини Рівненської області є наратив, що увіковічено. Зведені дані щодо зазначеного параметру представлено на рисунку 4.7.6.

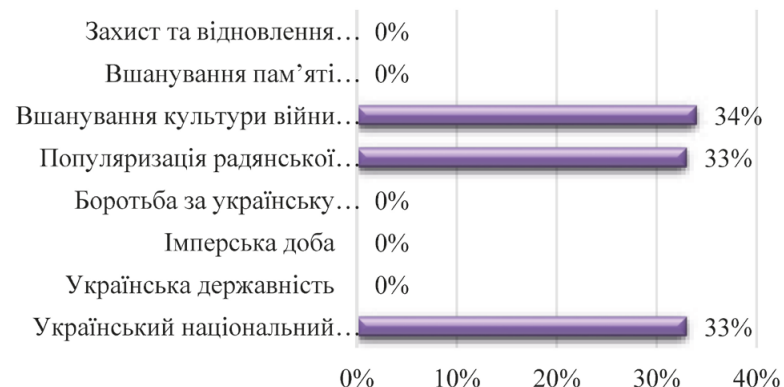

Рисунок 4.7.6 — Наратив, що увіковічено в пам'ятках Рівненської області

У процесі аналізу виявлено, що в Рівненській області в пам'ятках культурної спадщини увіковічено такі наративи як: вшанування культури війни та пам'ять про загиблих (34%), популяризація радянської тоталітарної системи (33%), наративи українського національного спротиву в Литовсько-Польську добу (33%).

Тобто, в Рівненській області майже рівнозначна кількість пам'ятників, які представляють популяризацію радянської тоталітарної системи (33%) та національної ідеї, вшанування пам'яті національних героїв — «Козацька могила» (33%). Але наративи боротьби за українську державність 1917–1921 рр., захист та відновлення української ідентичності від лютого 2022 року представлені не були. Тому, можна зазначити, що якщо безпосередньо і не прослідковується вплив у насадженні меншовартості українського народу та його історії через пам'ятники як об'єкти публічної меморіалізації, що використовувалися як елемент ідеологічного тиску на українське суспільство, але й відсутня популяризація українського духу, величі тощо.

Потрібно підкреслити, що робота щодо переосмислення наративів через аналіз пам'ятників задля відродження національної пам'яті та патріотичних концептів сучасних українців, повільно, але проводиться. Як приклад, який був вище, вилучення з Державного реєстру пам'ятника О. Дундича, героя громадянської війни, який насаджував радянську владу. Саме таке представлення пам'яток публічної меморіалізації показує про необхідність переосмислення культурних домінант суспільства, трансформації та формуванню нових об'єктів культурної спадщини України.

4.8 Змістово-аналітичний розгляд пам'ятників Закарпатської області

До скарбниці культурної спадщини Закарпатської області, яка зародилася на основі народних традицій та перетину кількох європейських шкіл, входять пам'ятки археології, історії, архітектури і містобудування, декоративно-прикладного та монументального мистецтва. На території Закарпатської області під охороною держави знаходяться 1 493 об'єкти культурної спадщини, в число яких входять об'єкти трьох категорій — об'єкти національного, місцевого значення (1 040 об'єкт) та об'єкти щойно виявлені, які до розв'язування питання про занесення їх до Державного реєстру також підлягають охороні згідно з чинним законодавством.

Аналізуючи Закарпатську область згідно з встановленими критеріями, нами було охоплено 4 пам'ятки культурної спадщини занесених до Державного реєстру нерухомих пам'яток України, із них: 3 — національного реєстру (одну із них було демонтовано у 2022 році), 1 — місцевого реєстру. Зауважимо, що проаналізовані об'єкти належать до наступних видів, зокрема: пам'ятки історії, науки та тех-

ніки — 1 (25%), пам'ятки монументального мистецтва — 3 (75%) (див. рис. 4.8.1).

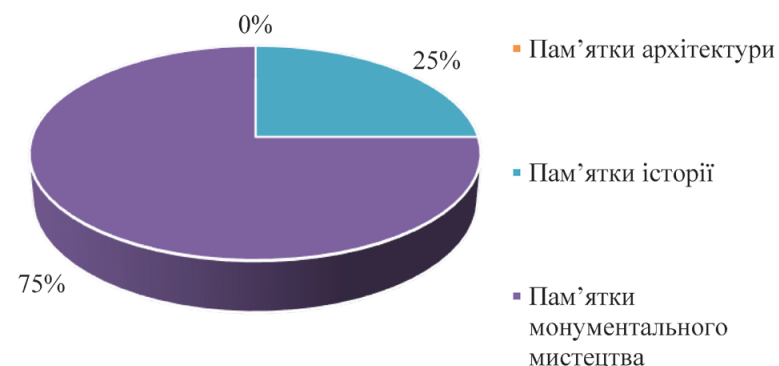

Рисунок 4.8.1 — Види об'єктів

Подальший етап нашого дослідження потребував змістовно-аналітичного розгляду пам'яток культурної спадщини Закарпатської області за встановленими параметрами. Розглядаючи перший параметр (класифікація часу за історичною епохою встановлення пам'ятника як рефлексії минулого), варто представити результати.

Проаналізувавши отриману інформацію було з'ясовано, що найбільше пам'ятників (50%) було встановлено в радянський час (1922–1991 рр.). Однакові відсотки мають пам'ятники встановлені в імперський період (25%) і в роки Незалежності нашої країни (25%). Можемо констатувати, що інші періоди зовсім не представлені в наших результатах. Зведені дані щодо цього параметру представлено на рисунку 4.8.2.

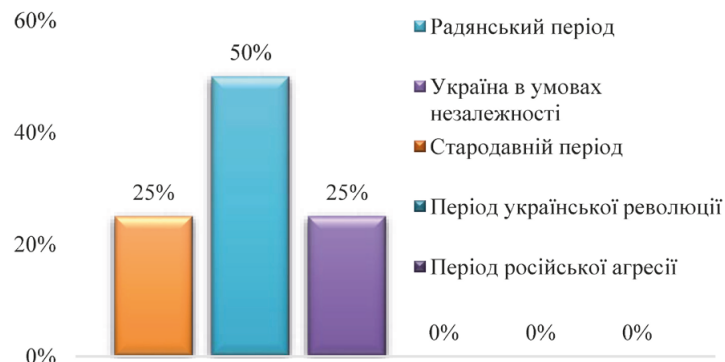

Рисунок 4.8.2 — Класифікація часу за історичною епохою встановлення пам'ятників Закарпатської області

Другий параметр за яким ми аналізували отримані дані — особа/подія, об'єкт, яким присвячений пам'ятник. На рис. 4.8.3 приведені підсумки за основними критеріями зазначеного параметра. Переважну більшість пам'яток складають пам'ятники, присвячені реальним особам/подіям (75%), тоді як абстрактній події присвячено 25% пам'ятників. У Державному реєстрі пам'ятників Закарпатської області не представлені пам'ятники міфологізованим подіям або особам.

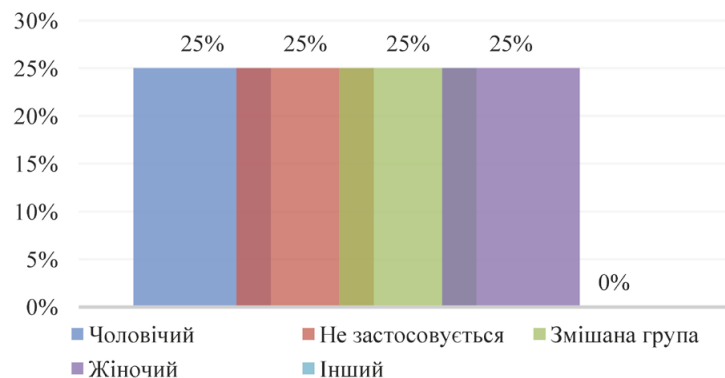

Рисунок 4.8.3 — Особа/подія, об'єкт, яким присвячені пам'ятники Закарпатської області

Третім параметром нами було виділено гендер (чоловічий, жіночий, змішана група, не застосовується). Слід зазначити, що в Закарпатській області, керуючись нашою вибіркою, всі перераховані гендерні групи мають рівний відсоток (25%). Загальна динаміка по області щодо зазначеного параметра наведена на рисунку 4.8.4.

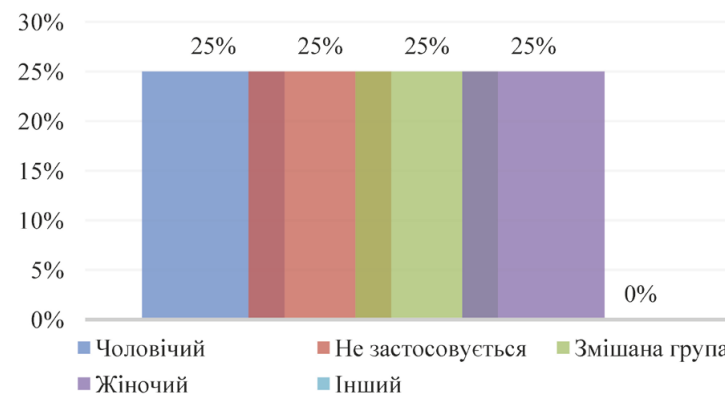

Рисунок 4.8.4 — Гендер

Представляючи такий параметр як соціальний статус, в основу якого закладено такі соціальні групи як інтелігенція, робітничий клас, управлінська еліта та особи війни, хотілось би зазначити рівний відсоток репрезентованості в символічному просторі Закарпатської області таких соціальних груп як робітничий клас (25%), інтелігенція (25%) та особи війни (25%). Такий саме відсоток (25%) має пам'ятка, до якої соціальний статус не застосовується — Геодезичний знак на місті розташування Центру Європи (с. Ділове, Рахівський район, Закарпатська область). Варто зазначити, що соціальна група «управлінська еліта» не представлена в області (рис. 4.8.5).

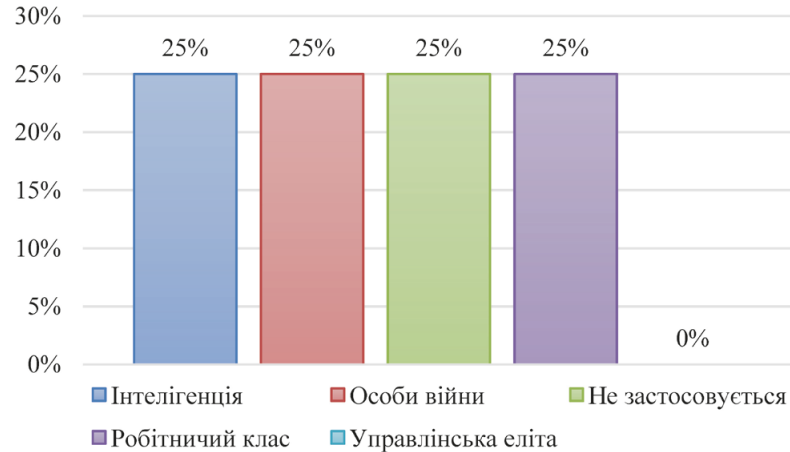

Рисунок 4.8.5 — Соціальний статус

Останнім показником, за яким ми проаналізували пам'ятки культурної спадщини Закарпатської області є наратив, що увіковічено. На користь цього показника говорить беззаперечна теза про те, що пам'ятки монументального мистецтва є важливим першоджерелом інтерпретації історичних подій та культурних досягнень країни. Вони відображають спільні цінності нації та історичний досвід. Зведені дані щодо зазначеного параметра представлено на рисунку 4.8.6.

У процесі аналізу виявлено, що в Закарпатській області в пам'ятках культурної спадщини рівною мірою увіковічено такі наративи як: вшанування культури війни та пам'ять про загиблих (25%), популяризація радянської тоталітарної системи (25%), імперська доба (25%) та вшанування пам'яті національних героїв (25%). Інші параметри (Український національний спротив в Литовсько-Польську добу, Українська державність, боротьба за українську державність 1917–1921 рр., захист та відновлення української ідентичності від лютого 2022) не представлені у символічному просторі Закарпатської області.

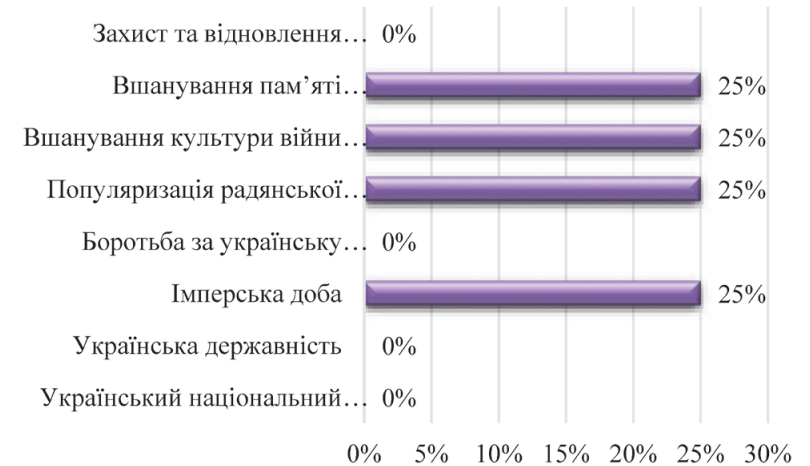

Рисунок 4.8.6 — Наратив, що увіковічено в пам'ятках Закарпатської області

Таким чином, проаналізувавши Закарпатську область, можна зробити висновок, що пам'ятки культурної спадщини регіону є не лише носіями історичної та культурної інформації, але й відображають складний та багатошаровий характер цього регіону, його взаємодію з навколишнім світом та важливість у формуванні національної ідентичності. Пам'ятки Закарпаття відображають складну історію регіону, який у різні періоди належав до різних держав (Угорщина, Австро-Угорщина, Чехословаччина, Радянський Союз). Це вплинуло на стиль та тематичний зміст пам'яток, які можуть вказувати на політичні та культурні впливи цих держав. Прикладом впливу імперського періоду розвитку нашої країни, коли Закарпаття перебувало у складі Австро-Угорщини, може бути Геодезичний знак на місці розташування географічного центру Європи у с. Ділове Рахівського району. Перебування регіону у складі Радянського Союзу залишило слід у таких пам'ятках як пам'ятник двічі герою соціалістичної праці Г. Ладані й пам'ятник «Україна-визво-

лителям». Саме в радянський період було встановлено найбільшу кількість пам'ятників у Закарпатській області, адже радянська влада активно використовувала пам'ятники як інструмент для пропаганди своїх ідеологічних принципів, що було частиною систематичної кампанії зі створення нової радянської ідентичності та історичної пам'яті. Після початку російської агресії відстежується прагнення суспільства звільнитися від тягара радянського минулого і рухатися вперед до створення нового, незалежного майбутнього. У межах переформатування публічного простору, дерусифікації та декомунізації восени 2022 року на кордоні зі Словаччиною демонтували монумент «Україна-визволителям». Місто Ужгород позбулося бюста О. Пушкіна та художнього панно П. Чайковського на фасаді музичної школи, в районних центрах і селах демонтовано десятки пам'ятників радянським солдатам.

Слід також зазначити, що пам'ятки Закарпатської області відображають багатокультурний характер регіону, де протягом століть співіснували різні етнічні групи, зокрема українці, угорці, румуни, словаки, євреї та інші. Це проявляється у різноманітності стилів об'єктів культурної спадщини.

4.9 Змістово-аналітичний розгляд пам'ятників Тернопільської області

Історичні та культурні пам'ятки є унікальними свідками нашого минулого, важливим джерелом історичного досвіду попередніх поколінь. Вони відображають пройдений народом історичний шлях та рівень соціально-економічного і культурного розвитку. У Тернопільській області України розташована велика кількість пам'яток історії та культури, які відображають багатий історичний та культурний спадок цього регіону. Основні види пам'яток цього краю можна розділити на кілька категорій:

1. Археологічні пам'ятки (Трипільська культура: знахідки поселень цієї давньої культури на території області. Скіфські кургани: поховання скіфів, що населяли ці території в античні часи).

2. Архітектурні пам'ятки (Замки та фортеці: наприклад, Збарзький, Терехівський, Кременецький, Чортківський замки. Церкви та монастирі: зокрема, Почаївська лавра, Вишнівецький палац, Микулинецький замок. Палаці та маєтки: Вишнівецький палац, палац в Золотому Потокі).

3. Історичні пам'ятки (Меморіали та пам'ятники: пам'ятники діячам національно-визвольних змагань, героям Другої світової війни. Місця боїв та битв: території, де відбувалися важливі історичні події, наприклад, битва під Зборовом).

4. Етнографічні пам'ятки (Музеї народної архітектури та побуту: експозиції, що відображають традиційне життя та культуру регіону. Дерев'яні церкви та каплиці: наприклад, церква Святого Юра).

5. Літературні та мистецькі пам'ятки (Музеї видатних особистостей: музеї Івана Франка, Соломії Крушельницької. Пам'ятні місця, пов'язані з життям та діяльністю видатних письменників та художників).

Тернопільська область багата на культурні та історичні пам'ятки, які варті уваги як місцевих жителів, так і туристів, загальною кількістю 83 найменування (2 — національного реєстру, 81 — місцевого реєстру). Першочергово звернемо увагу на загальну характеристику пам'яток по області. Так, аналізуючи Тернопільську область було охоплено 74 пам'ятки культурної спадщини занесених до Державного реєстру нерухомих пам'яток України, із них: 2 — національного реєстру, 72 — місцевого реєстру. У поле нашого дослідження не увійшли ті пам'ятки, які розміщуються на кладовищах. Також зауважимо, що проаналізовані об'єкти відносяться до наступних видів, зокрема: пам'ятки архітектури — 10,8%, пам'ятки історії — 73,5%, пам'ятки монументального мистецтва — 14,5%, пам'ятки науки і техніки — 1,2% (див. рис. 4.9.1).

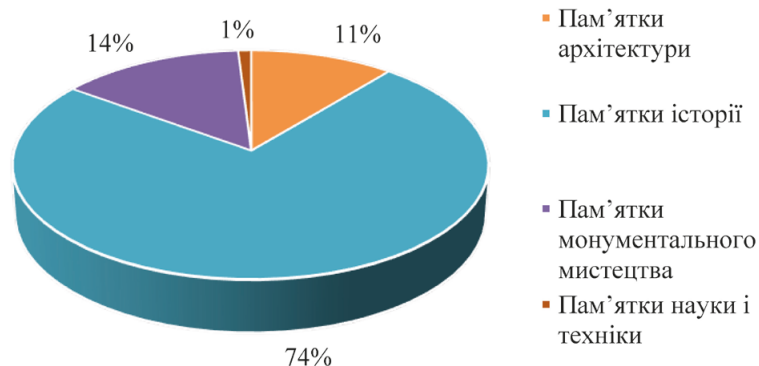

Рисунок 4.9.1 — Види об'єктів

Наступним етапом нашого дослідження є змістовно-аналітичний розгляд пам'яток культурної спадщини Тернопільської області за встановленими нами та окресленими вище параметрами. Так, розглядаючи перший параметр, а саме класифікацію часу за історичною епохою встановлення пам'ятника, варто подати перелік виділених нами періодів, до яких віднесли (більш детальну характеристику зазначених періодів дивіться у розділі 3):

- стародавній період — до кінця XVII ст.;
- імперський період XVIII ст. — 1918 р.;
- період української революції та боротьби за збереження української державності (1917–1921);
- радянський період (1922–1991 рр.);
- Україна в умовах незалежності з 1991 р.;
- період російської агресії з 2014 р.

Проаналізувавши отриману інформацію було встановлено, що серед описаних 74 пам'яток найбільше пам'ятників (76%) було встановлено в імперський період XVIII ст. — 1918 р. Значно менший результат встановлення пам'ятників — 18% і 6% — спостерігаємо в радянський період (1922–1991 рр.) і стародавній період — до кінця XVII ст. відповідно. Такі періоди як період укра-

їнської революції та боротьби за збереження української державності (1917–1921); Україна в умовах незалежності з 1991 р.; період російської агресії з 2014 р. не представлені пам'ятками. Зведені дані щодо цього параметру представлено на рисунку 4.9.2.

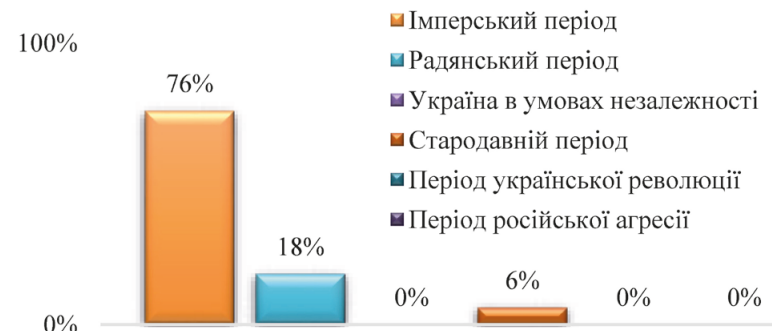

Рисунок 4.9.2 — Класифікація часу за історичною епохою встановлення пам'ятника

Другий параметр за яким ми аналізували отримані дані — особа/подія, об'єкт, яким присвячений пам'ятник. На рис. 4.9.3 приведені підсумки за основними критеріями зазначеного параметру: реальна особа/подія (61%), міфологізована особа/подія (19%), абстрактна особа/подія (20%) та об'єкт (0%).

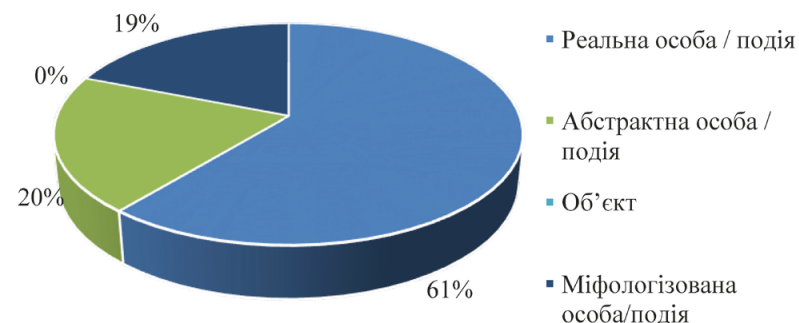

Рисунок 4.9.3 — Особа/подія, об'єкт, яким присвячений пам'ятник

Третім параметром ми виділили гендер (чоловічий, жіночий, інший, змішана група, не застосовується), оскільки вважаємо, що загальна мета включення гендерного параметру в класифікацію пам'яток полягає в тому, щоб забезпечити більш повне і комплексне розуміння історії, визнати внесок обох гендерів у суспільний розвиток та визначити спільні цінності, які важливі для всіх членів суспільства. Слід зазначити, що в Тернопільській області, керуючись нашої вибіркою, більшість пам'яток представлено по змішаній групі гендеру — 47% — до яких увійшли переважно пам'ятні знаки на честь скасування панщини. Також представлені об'єкти (23%), до яких гендер не застосовується, зокрема до таких як: вітряки, оберіги від нещасних випадків тощо. До чоловічої групи (19%) і жіночої групи (11%) увійшли пам'ятники монументального мистецтва на честь чоловіків і жінок відповідно. Загальна динаміка по області щодо зазначеного параметру наведена на рисунку 4.9.4.

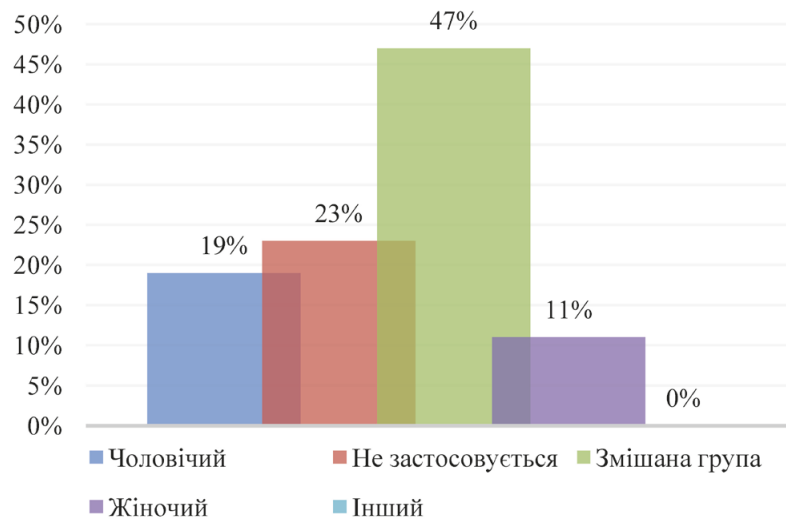

Рисунок 4.9.4 — Гендер

Маємо такі показники щодо параметра соціальний статус, в основу якого поклали наступний поділ особистостей увіковічених в пам'ятках культури: інтелігенція, робітничий клас, управлінська еліта та особи війни (див. рис. 4.9.5). Окреме місце посідають пам'ятки до яких соціальний статус не застосовується, наприклад: скульптури на честь Богородиці та інших святих.

Так, результати показали, що: показник «не застосовується» представлено найбільше — 40%, не суттєво менше «робітничий клас» — 33%, «особи війни» — 19%, «інтелігенція» — 8%, зовсім не представлено об'єктів за показником «управлінська еліта» (0%).

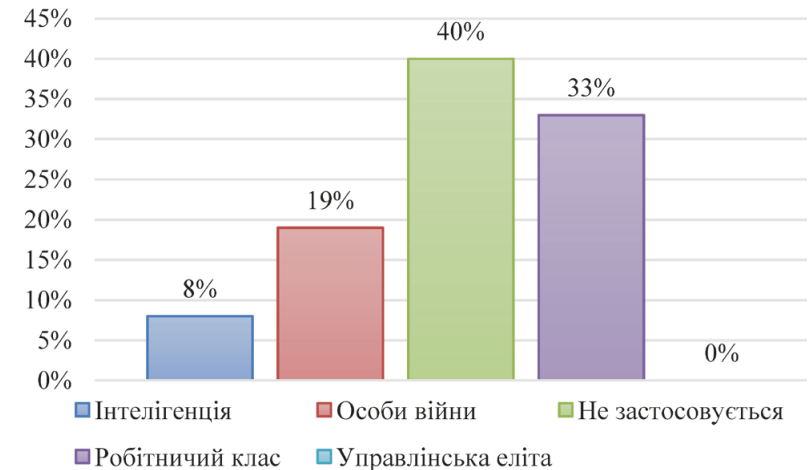

Рисунок 4.9.5 — Соціальний статус

Останнім показником, за яким ми проаналізували пам'ятки культурної спадщини Тернопільської області є наратив, що увіковічено. Зведені дані щодо зазначеного параметру представлено на рисунку 4.9.6.

Рисунок 4.9.6 — Наратив, що увіковічено

У процесі аналізу виявлено, що в пам'ятках культурної спадщини даної області увіковічено наративи: імперська доба (71%), вшанування культури війни та пам'ять про загиблих (12%), українська державність (7%), український національний спротив в Литовсько-Польську добу (7%), популяризація радянської тоталітарної системи (3%). Такі показники як «боротьба за українську державність 1917–1921 рр.», «вшанування пам'яті національних героїв», «захист та відновлення української ідентичності від лютого 2022» представлені не були.

Отже, Тернопільська область переважно представлена пам'ятками історії змішаної гендерної групи, які встановлені в імперський період на честь реальних осіб та подій і вшановують імперську добу. Значна частина пам'яток, близько 76%, припадає на імперський період XVIII ст. — 1918 р., що свідчить про значний вплив цього часу на розвиток регіону. Менше представлені радянський період (18%) та стародавній період (7%). Важливу роль у формуванні культурного ландшафту області відіграли реальні особи та події (61%),

що переважають над абстрактними (20%) і міфологізованими (19%). Відсутність пам'яток, що увіковічують період української революції та боротьби за державність, а також період російської агресії, свідчить про незавершеність історичного наративу регіону в силу несформованості єдиної національної ідентичності. Вагомий внесок в історію та культуру області зробили представники різних соціальних груп, серед яких домінує інтелігенція, робітничий клас та особи війни. Цей розподіл відображає складну і різноманітну історію Тернопільщини.

4.10 Змістово-аналітичний розгляд пам'ятників Житомирської області

Житомирщина має давню історію та традиції: від палеолітичних стоянок первісних людей, трипільська культура, княжа доба, у складі Української Народної Республіки і до сучасної Житомирської області. Житомирщина відома своїми палацами, костьолами, замками.

У рамках даного проєкту, аналізуючи Житомирську область, було охоплено 11 пам'яток культурної спадщини, занесених до Державного реєстру нерухомих пам'яток України, із них: 2 — національного реєстру, 9 — місцевого реєстру. Також зауважимо, що проаналізовані об'єкти відносяться до наступних видів, зокрема: пам'ятки історії — 9 об'єктів (91%), пам'ятки монументального мистецтва — 2 об'єкти (9%) (див. рис. 4.10.1).

Наступна логіка нашого дослідження потребує змістово-аналітичного розгляду пам'яток культурної спадщини Житомирської області за встановленими нами та окресленими вище параметрами. Так, розглядаючи перший параметр, а саме класифікацію часу за історичною епохою встановлення пам'ятника, варто подати перелік виділених нами періодів.

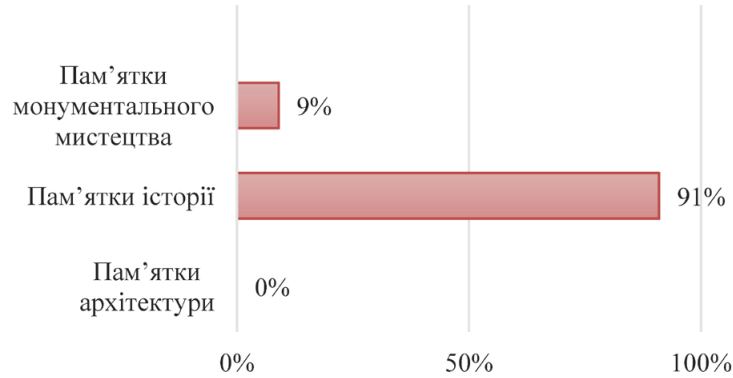

Рисунок 4.10.1 — Види об'єктів

Проаналізувавши отриману інформацію, було встановлено, що найбільше пам'ятників (55%) було встановлено в радянський період. На багато менший результат встановлення пам'ятників — 18% — спостерігаємо в період України в умовах незалежності (з 1991 рр.). Значно нижчий показник (9%) отримали в імперський період, стародавній період (9%) та в період російської агресії (9%). Можемо спостерігати, що інші періоди зовсім не представлені в наших результатах. На це могло вплинути декілька факторів: 1) відсоток встановлення пам'ятників у ті періоди був невеликий (прямуючий до нуля); 2) до нашої вибірки пам'ятників не увійшли ті, які були встановлені у відсутні періоди. Виходячи із вищезазначених результатів зауважимо, що вплив імперсько-тоталітарних наративів на свідомість українців через культуру, меморалізацію, не зважаючи на проголошення в 1991 році незалежності України, залишається. Це підтверджується в наявності як національного так і місцевого реєстрів 64% пам'яток належать імперському періоду та радянському періоду. Зведені дані щодо цього параметру представлено на рисунку 4.3.2.

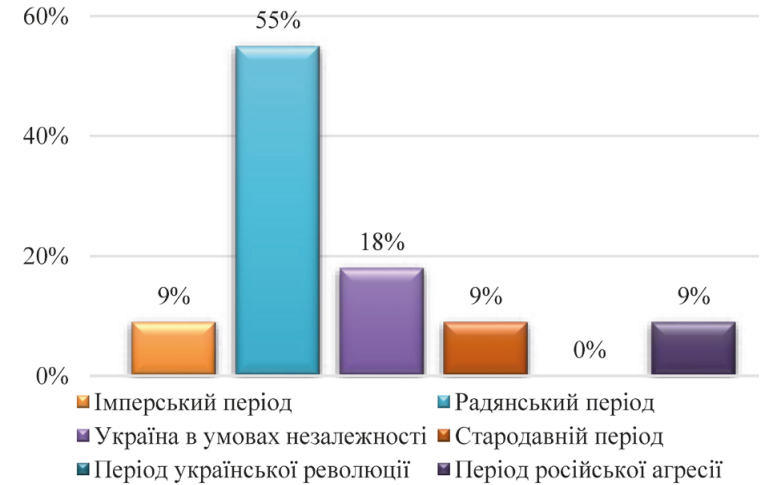

Рисунок 4.10.2 — Класифікація часу за історичною епохою встановлення

Другий параметр, за яким ми аналізували отримані дані — особа/подія, об'єкт, яким присвячений пам'ятник. На рис. 4.10.3 приведені підсумки за основними критеріями зазначеного параметру: реальна особа/подія (100%).

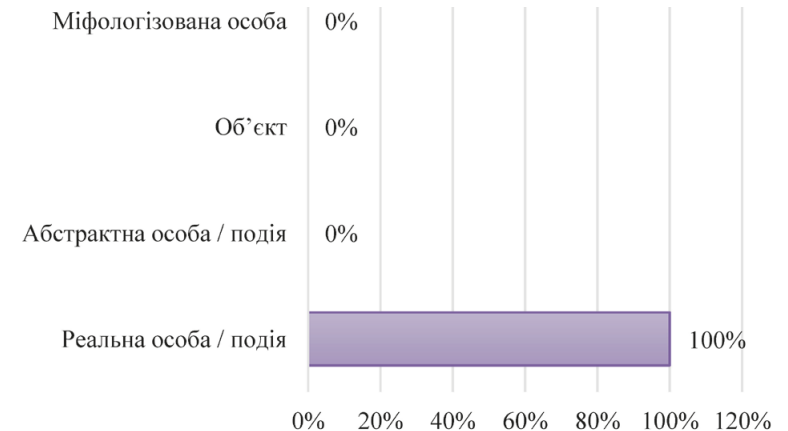

Рисунок 4.10.3 — Особа/подія, об'єкт, яким присвячений пам'ятник

Третім параметром ми виділили гендер (чоловічий, жіночий, інший, змішана група, не застосовується). Слід зазначити, що в Житомирській області, керуючись нашою вибіркою, більшість пам'яток, представлено по чоловічому гендеру — 27% — до яких увійшли скульптури у виглядів чоловіків, могили зі скульптурами та пам'ятники відомих особистостей чоловічої статі. Також представлені об'єкти (9%) до яких гендер не застосовується, зокрема до таких як: «Меморіал жертвам Другої світової війни «Петрівське урочище», «Братська могила підпільників, партизан, жертв нацизму» та інші.

До змішаної групи (55%) увійшли «Могили жертвам Голокосту» та інші. На відміну від інших областей, наприклад Чернігівської, в даній області представленні пам'ятки жіночої статі (9%). Загальна динаміка по області щодо зазначеного параметру наведена на рисунку 4.10.4.

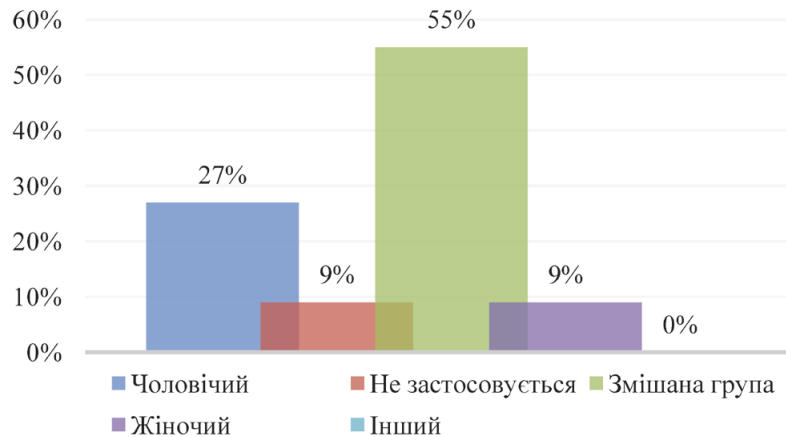

Рисунок 4.10.4 — Гендер

Маємо цікаві показники щодо такого параметра, як соціальний статус, в основу якого поклали такий поділ особистостей, увіковічених в пам'ятках культури: інтелігенція, ро-

бітничий клас, управлінська еліта та особи війни (див. рис. 4.10.5). Так, результати показали, що: найбільший показник це «особи війни» — 73%, а всі інші позиції, такі як «інтелігенція», «робітничий клас» та «не застосовується» — 9%, а от «управлінська еліта» 0%.

Останнім показником, за яким ми проаналізували пам'ятки культурної спадщини Житомирської області є наратив, що увіковічено. Основний наратив пам'яток даної області є вшанування культури війни та пам'ять про загиблих — 64%. Наратив щодо популяризації радянської тоталітарної системи та імперська доба — по 9%, вшанування пам'яті національних героїв — 9%, український національний супротив в Литовсько-Польську добу — 9%. Нажаль, наративи, які представляють та пополяризують українську державність, захист та відновлення української ідентичності від лютого 2022 року представлені не були. Зведені дані щодо зазначеного параметру представлено на рисунку 4.10.6.

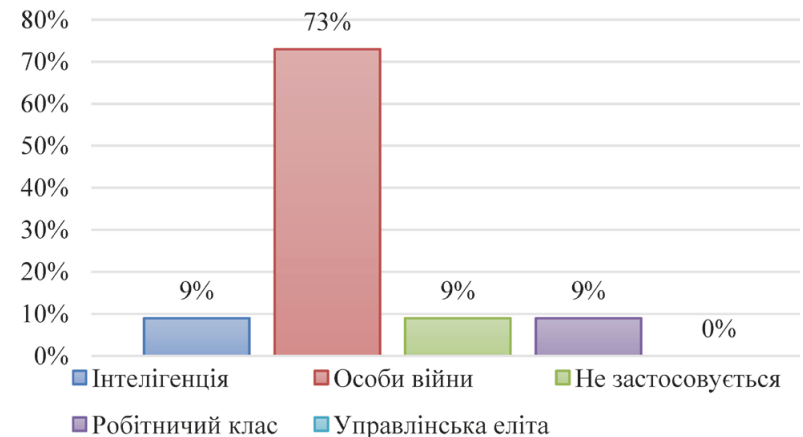

Рисунок 4.10.5 — Соціальний статус

Рисунок 4.10.6 — Наратив, що увіковічено

Слід звернути увагу, що наратив «вшанування культури війни та пам'ять про загиблих» по своїй суті несе наратив популяризації радянської тоталітарної системи. Тому, можна зазначити, що постійно прослідковується вплив у насадженні меншовартості українського народу та його історії через пам'ятники як об'єкти публічної меморіалізації, що використовувалися як елемент ідеологічного тиску на українське суспільство. Це підтверджується тим, що навіть у 2010 році Наказом МКТ України від 03.02.2010 № 58/0/16–10 до Переліку об'єктів культурної спадщини Житомирської області, що заносяться до Державного реєстру нерухомих пам'яток України за категорією місцевого значення було додано «Пам'ятник М. А. Марцун — двічі Герою Соціалістичної праці», «Пам'ятник С. А. Козаку — двічі Герою Радянського Союзу» та ін.

Отже, можна зазначити, що у більшості пам'ятки, які занесені до Державного реєстру як національного значення, так і місцевого значення Житомирської області несуть пев-

ний наратив, який проголошує ідеї розбудови і піднесення Радянського Союзу, що чітко прослідковується при аналізі пам'яток.

Таке представлення пам'яток публічної меморіалізації показує про необхідність переосмислення культурних домінант суспільства, трансформації та формуванню нових об'єктів культурної спадщини України.

4.11 Змістово-аналітичний розгляд пам'ятників Волинської області

Реєстр пам'яток культурної спадщини національного значення Волинської області, занесених до Державного реєстру нерухомих пам'яток України налічує 5 пам'ятників, а саме: Меморіальний комплекс «Вічна Слава» (м. Луцьк, 1977), Пам'ятник поетесі і громадській діячці Лесі Українці (м. Луцьк, 1976), Меморіальний комплекс «Жертвам фашизму» на місці концтабору військовополонених «Офлаг-365» (м. Володимир-Волинський, 1967), Місце бою армії Богдана Хмельницького з польсько-шляхетським військом (с. Піски, 1651), Меморіальний комплекс «Жертвам фашизму» (с. Кортеліси, 1981). Реєстр пам'яток місцевого значення налічує 4 пам'ятники, зокрема пам'ятник Лесі Українці (с. Колодяжне, 1958), Меморіал жертвам Голокосту (с. Бахів, 1942, 2015), Меморіал жертвам Голокосту (с. Кисилін, 1942, 2015), Меморіал жертвам Голокосту (с. Прокід, 1942, 2015). Також зауважимо, що з проаналізованих пам'яток більшість 7 (78%) — становлять пам'ятки історії, а 2 пам'ятники (22%) — є пам'ятками монументального мистецтва (див. рис. 4.11.1).

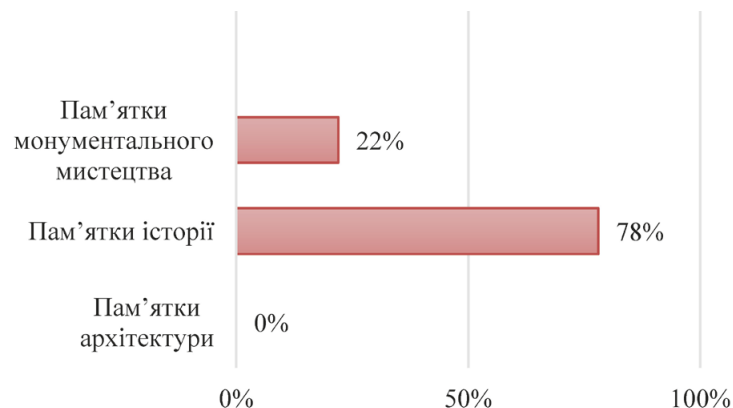

Рисунок 4.11.1 — Види об'єктів

Цікавою є періодика встановлення пам'ятників за історичними епохами. Так, найбільший відсоток становить радянський період — 56%. Порівну відбувся поділ між стародавнім періодом та періодом України в умовах незалежності — по 11%. Навіть у період російської агресії (з 2014 року) було встановлено два пам'ятника — 22% (рис. 4.11.2). Тим не менш слід зазначити, що пам'ятники, які меморіалізували у радянські часи, було відзначено як місця поховання (первісне встановлення пам'ятників). У період української незалежності було переосмислено події, змінено контексти сприйняття й встановлено нові пам'ятники. Такими прикладами є Меморіали жертвам Голокосту, встановлені у 2015 році єврейською громадою на місцях поховання, а також місце бою армії Богдана Хмельницького з польсько-шляхетським військом, первісно відзначене у 1651 році, але переосмислене і позначене пам'ятним хрестом у 1991 році.

Рисунок 4.11.2 — Класифікація часу за історичною епохою встановлення пам'ятників Волинської області

Далі проаналізуємо наратив, який увіковічено пам'ятниками у Волинській області (рис. 4.11.3). Так, вшанування культури війни та пам'ять про загиблих у Волинській області становить 67%, Українська державність 22%, Український національний спротив в Литовсько-Польську добу 11%. Під культурою війни та пам'яттю про загиблих з репрезентації розуміємо, що йдеться про період Другої світової війни та події, які відбулися в цей час. Пам'ятників, присвячених меморіалізації загиблих під час Російської війни проти України на час дослідження до реєстрів внесено не було.

Рисунок 4.11.3 — Наратив, що увіковічено

Наступний параметр, за яким ми аналізували отримані дані — особа/подія, об'єкт, яким присвячені пам'ятники. На рис. 4.11.4 приведені підсумки за основними критеріями зазначеного параметру: реальна особа (100%), тоді як об'єкт, абстрактна та міфологізована особа не представлені зовсім.

Маємо такі показники щодо параметра соціальний статус, в основу якого поклали наступний поділ особистостей увіковічених в пам'ятках культури: інтелігенція (44%), робітничий клас (0%), управлінська еліта (0%) та особи війни (56%) (див. рис. 4.11.5). Пам'ятки до яких соціальний статус не застосовується представлено не було.

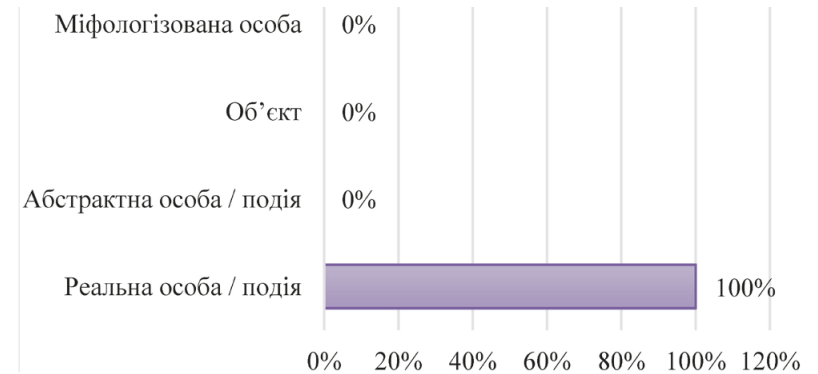

Рисунок 4.11.4 — Особа/подія, об'єкт, яким присвячений пам'ятник

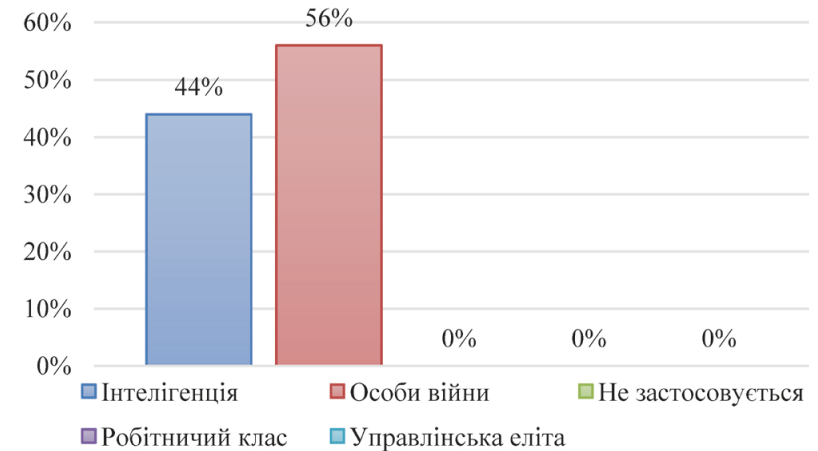

Рисунок 4.11.5 — Соціальний статус

Одним з критеріїв аналізу виступали також мови текстів, які супроводжують пам'ятники у кожному з регіонів. Особливістю Волинської області є високе використання іноземних мов — англійської та іврити поряд з українським

текстом 33,3%. Цей факт пояснюється бажанням єврейської громади відзначити на міжнародному рівні місця поховання жертв голокосту. Надписи виключно українською мовою становлять також 33,3%, в той час, як дублювання російською (український та російський тексти разом) також складають 33,3% (див. рис. 4.11.6).

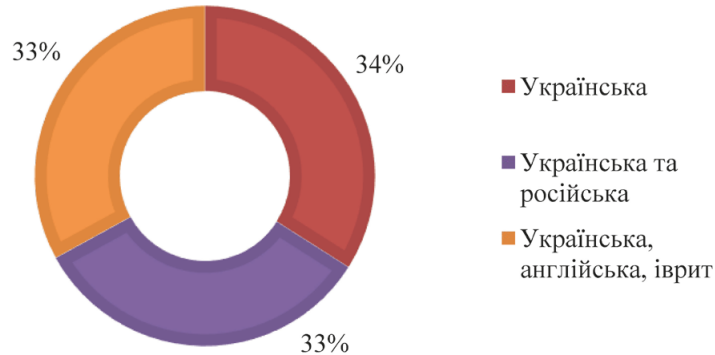

Рисунок 4.11.6 Мови текстів, які супроводжують пам'ятники

У зв'язку з попередніми результатами щодо застосування мов, цікавими виявилися розвідки щодо національності, яким присвячено пам'ятники (див. рис. 4.11.7). Пам'ятники, присвячені представникам української нації (національним героям та місцевим жителям, які загинули у роки Другої світової війни) становлять 56%, особам єврейської національності 33%, змішаним групам 11%.

Гендерний аналіз (рис. 4.11.8) показав, що 22% пам'ятників, внесених до реєстру, присвячені особам жіночої статі (Леся Українка), 11% — чоловічої (Богдан Хмельницький) та 67% змішаним групам (масовим похованням та захороненням під час Другої світової війни). У нашому дослідженні ми допускаємо ймовірність похибки у бік репрезентації осіб чоловічої статі, оскільки поховання на місці концентрацій-

ного табору для військовополонених, ймовірно включає виключно або переважно осіб чоловічої статі.

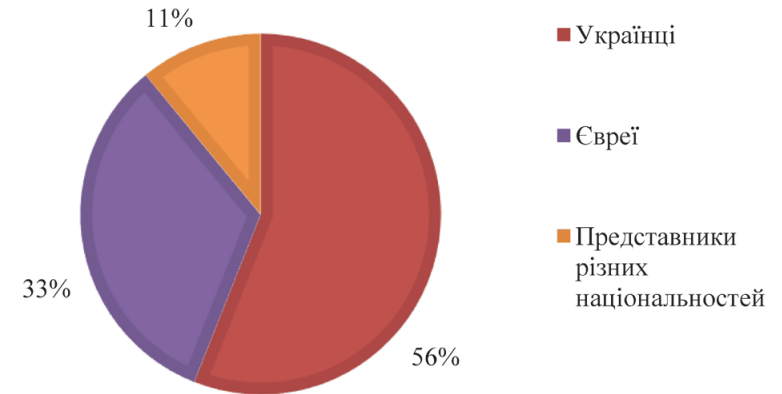

Рисунок 4.11.7 — Національності, вшановані пам'ятниками у Волинській області

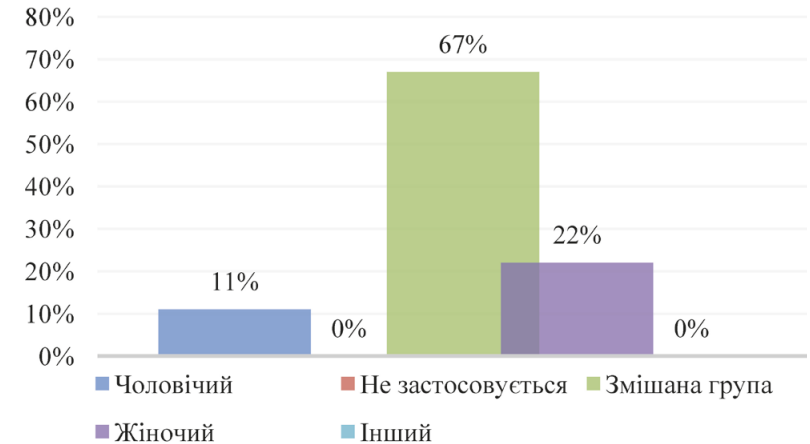

Рисунок 4.11.8 — Гендерні групи, представлені в пам'ятниках Волинської області

Таким чином, особливостями Волинської області щодо меморіалізації у публічному просторі шляхом встановлення пам'ятників, є висока репрезентація пам'ятників, присвяченим особам не українського походження та висока репрезентація саме єврейських поховань, вшанованих єврейською громадою у роки української незалежності. Лише один пам'ятник відзначає поховання осіб різних національностей — місце концентраційного табору.

Таким чином, текстовий (мовний) компонент також відображує концептуальний підхід у меморіалізації — високий відсоток застосування іноземних мов поруч з українською — англійської та івриту. Гендерна репрезентація у публічній меморіалізації у Волинській області теж є достатньо високою 22% одноосібних пам'ятників особам жіночої статі до 11% одноосібних пам'ятників чоловікам.

4.12 Змістово-аналітичний розгляд пам'ятників Львівської області

Дослідження пам'ятників Львівської області виявляє не лише їхню естетичну та історичну цінність, але й їхнє значення для сучасного суспільства, яке має зберігати та плекати свою культурну спадщину. Пам'ятники Львівщини вшановують видатних діячів, історичні події та героїчні вчинки, що формували національну ідентичність цього регіону. Кожен з цих пам'ятників є не лише архітектурною спорудою, але й символом, що нагадує про важливість збереження національних цінностей. Аналізуючи Львівську область, було охоплено 18 пам'яток культурної спадщини, занесених до Державного реєстру нерухомих пам'яток України, із них: 10 — національного реєстру, 8 — місцевого реєстру. Досліджені об'єкти відносяться до таких видів, зокрема: пам'ятки архітектури — 1 (6%), пам'ятки історії — 15 (83%), пам'ятки монументального мистецтва — 2 (11%) (див. рис. 4.12.1).

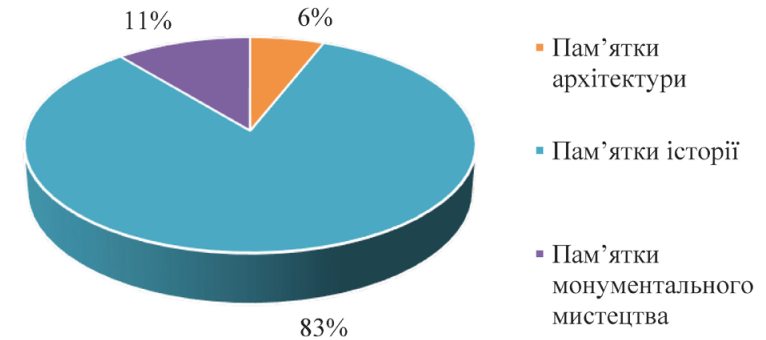

Рисунок 4.12.1 — Види об'єктів Львівської області

Розглядаючи класифікацію часу за історичною епохою встановлення пам'ятників Львівської області, варто подати перелік виділених нами періодів: найбільше пам'ятників (44%) було встановлено в імперський період (XVIII ст. — 1918 р). Трішки менший результат встановлення пам'ятників — 33% — спостерігаємо в радянський період (1922–1991 рр.). Значно нижчий показник (17%) отримали в стародавній період (до кінця VII ст.), а найнижчий — (6%) — у період російської агресії (з 2014 р). Можемо спостерігати, що інші періоди зовсім не представлені в наших результатах. На це могло вплинути декілька факторів: 1) відсоток встановлення пам'ятників у ті періоди був невеликий; 2) до нашої вибірки пам'ятників не увійшли ті, які були встановлені у відсутні періоди. Виходячи із вищезазначених результатів зауважимо, що вплив імперсько-тоталітарних наративів на свідомість українців через культуру, меморіалізацію, не зважаючи на проголошення в 1991 році незалежності України, залишається. Зведені дані щодо цього параметру представлено на рисунку 4.12.2.

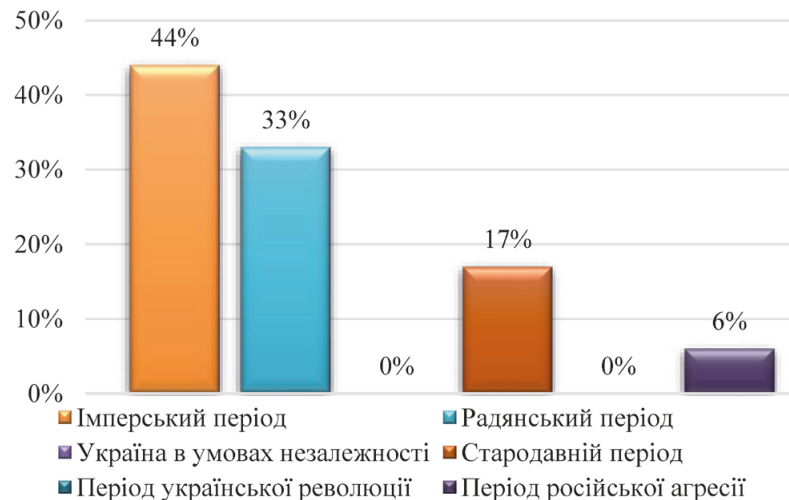

Рисунок 4.12.2 — Класифікація часу за історичною епохою встановлення пам'ятників Львівської області

Другий параметр, за яким ми аналізували отримані дані — особа/подія, об'єкт, яким присвячений пам'ятник. На рис. 4.12.3 приведені підсумки за основними критеріями зазначеного параметра: реальна особа (83%) та об'єкт 17%).

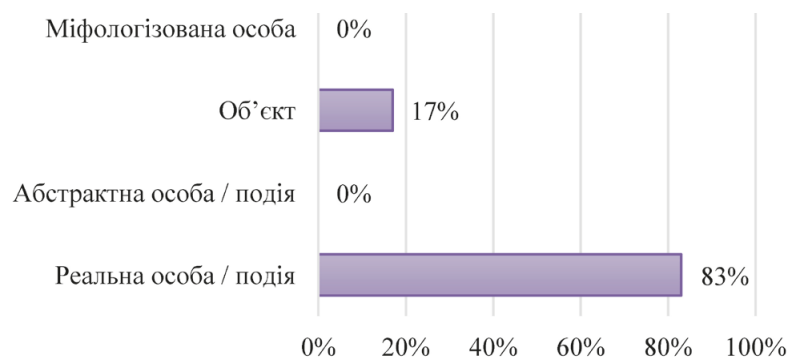

Рисунок 4.12.3 — Особа/подія, об'єкт, яким присвячені пам'ятники Львівської області

Третім параметром виокремлено гендер (чоловічий, жіночий, інший, змішана група, не застосовується). Зауважимо, що у Львівській області, керуючись нашою вибіркою, найбільше пам'яток репрезентовано чоловічим гендером — 44% — до яких увійшли скульптури у виглядів чоловіків, могили зі скульптурами та пам'ятники відомих особистостей чоловічої статі. Також представлені об'єкти (17%), до яких гендер не застосовується, зокрема «Пам'ятник на честь скасування панщини», «Придорожній пам'ятник-вежа» та «Монумент». До змішаної групи (33%) увійшли «Братська могила радянських воїнів», «Меморіальний комплекс жертв Голокосту», «Місце загибелі бійців самооборонного медпункту УПА», «Місце загибелі воїнів УПА» та «Комплекс пам'яток «Личаківський цвинтар». Лише єдина «Могила оперної співачки С. А. Крушельницької» (6%) репрезентує жіночий гендер. Загальна динаміка по області щодо зазначеного параметру наведена на рисунку 4.12.4.

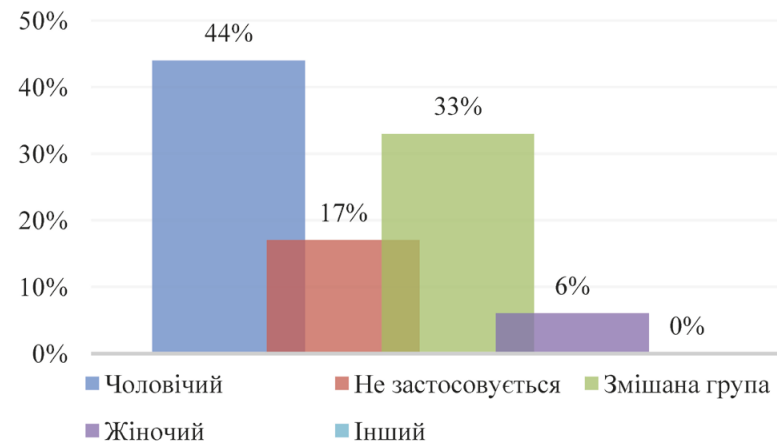

Рисунок 4.12.4 — Гендер

Домінування чоловічого гендеру свідчить про те, що історичні пам'ятки переважно концентруються на чоловіках

як героях, діячах та важливих особистостях історії України. Чоловічі постаті займають центральне місце в культурному спадку Львівщини, що зумовлено традиційними історичними наративами. Водночас, це підкреслює нерівномірність у гендерній репрезентації в культурних пам'ятках Львівщини і відображає загальну тенденцію до недостатнього вшанування жіночих досягнень і внесків в історію в порівнянні з чоловічими. Цей факт говорить про необхідність створення нових пам'яток і культурних проєктів, що висвітлюють досягнення жінок в історії України. Відображення історичних подій та особистостей з більш різноманітною гендерною перспективою уможливить створення комплексної інклюзивної культурної спадщини, що віддзеркалюватиме різноманітність історичного досвіду України.

В основу параметра «соціальний статус» покладено такий поділ особистостей, увіковічених в пам'ятках культури, як: інтелігенція, робітничий клас, управлінська еліта та особи війни (див. рис. 4.12.5). Окреме місце посідають пам'ятки, до яких соціальний статус не застосовується, наприклад «Пам'ятник на честь скасування панщини».

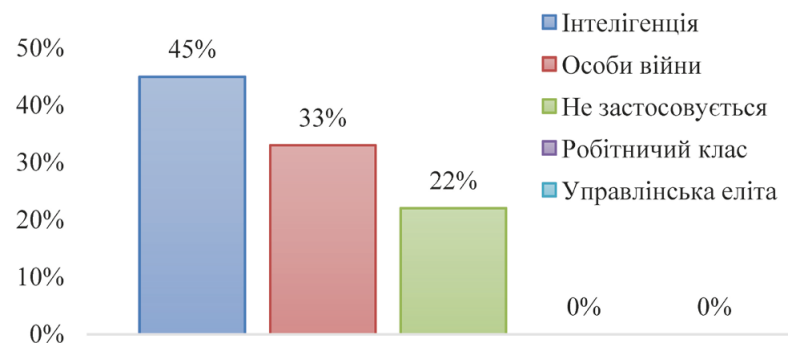

Рисунок 4.12.5 — Соціальний статус

Результати показали, що показник «інтелігенція» представлено найбільше — 45%, трішки менше — 33% — «особи війни», і ще менше — 22% — пам'ятки, до яких соціальний статус не застосовується. Зовсім не представлено об'єктів за показниками «робітничий клас» (0%) та «управлінська еліта» (0%).

Найбільший відсоток пам'ятників, які представляють «інтелігенцію», свідчить про те, що Львівщина приділяє особливу увагу культурним і освітнім досягненням. Пам'ятники діячам науки, літератури та мистецтва символізують не лише конкретні історичні особистості, а й цінності, які вони уособлюють. Пам'ятники інтелігенції нагадують нам про важливість розумового і творчого розвитку, про шлях, яким наша нація йшла до самовизначення та культурної зрілості. Значна частка пам'ятників, присвячених «особам війни», вказує на те, що героїчні та трагічні сторінки Львівщини залишаються в пам'яті суспільства. Пам'ятники героям та жертвам війни як елементи колективної пам'яті закликають до роздумів про жертви, які були принесені заради миру і свободи, про подвиги солдатів і цивільних осіб, що брали участь у конфліктах.

Останнім показником, за яким ми проаналізували пам'ятки культурної спадщини Львівської області, є наратив, що увіковічено. Зведені дані щодо зазначеного параметра представлено на рисунку 4.12.6.

У процесі аналізу виявлено, що у Львівській області в пам'ятках культурної спадщини увіковічено такі наративи: вшанування пам'яті національних героїв (50%), вшанування культури війни (22%), імперська доба (16%), українська державність (6%), український національний спротив у Литовсько-Польську добу (6%). Наративи популяризації радянської тоталітарної системи, боротьби за українську державність 1917–1921 рр., захист та відновлення української ідентичності від лютого 2022 представлені не були. Таким чином, аналіз наративів, які прославляють різні етапи історії Львівщини, показує чіткий акцент на вшануванні націо-

нальних героїв, культуру війни та імперську добу. Ці теми є не лише історичними етапами, але й важливими складовими частинами сучасної культурної ідентичності Львова.

Рисунок 4.12.6 — Наратив, що увіковічено в пам'ятках Львівської області

Найзначнішу частину культурної спадщини Львівщини складають пам'ятники та меморіали, присвячені національним героям України, які займають 50% від усіх досліджених пам'яток. Це підкреслює важливість, яку мешканці Львівської області надають постатям, які безпосередньо уособлюють Україну. Пам'ятники таким особистостям, як Маркіян Шашкевич, Соломія Крушельницька, Іван Труш, не лише увіковічують їхні імена, але й формують уявлення про героїчні сторінки української історії, що є основою національної ідентичності та патріотичних почуттів у сучасному суспільстві.

Другим за величиною наративом є вшанування культури війни, яке складає 22% культурної спадщини Львівської області. Цей аспект виявляє глибокий інтерес до військової

історії та її впливу на розвиток українського суспільства. Пам'ятники та меморіали, присвячені військовим подіям і героям війни, підкреслюють, наскільки важливими для Львова є військові зусилля минулого і як ці події формували колективну пам'ять про боротьбу за свободу і незалежність.

Утім не можна ігнорувати й інші історичні етапи, які теж знаходять своє відображення в культурній спадщині Львівської області. Імперська доба, що становить 16% культурних пам'яток, демонструє той факт, що імперський вплив на архітектурний та культурний розвиток Львова був досить значним. Водночас, такі наративи як українська державність і український національний спротив у Литовсько-Польську добу, які складають по 6% кожен, свідчать про менш виражене, але не менш важливе ставлення до цих історичних періодів.

Загалом, аналіз пам'ятників Львівської області розкриває не лише історичні події, але й наші соціальні пріоритети. Різниця в представлених соціальних статусах і наративах вказує на те, як історія і культура Львівщини формуються і сприймаються сьогодні. Роздуми над проаналізованими даними допоможуть нам краще зрозуміти вплив історії та культурної пам'яті на сучасність і їхню важливість для формування майбутнього цього регіону.

4.13 Змістово-аналітичний розгляд пам'ятників Кіровоградської області

Культурний потенціал Кіровоградської області вражає, адже загальна кількість пам'яток та щойно виявлених об'єктів культурної спадщини на території регіону складає 5 653 одиниць. З них, 5 629 — пам'ятки місцевого значення та 24 — національного значення. Серед них, 2 574 — є пам'ятками археології (з них 192 — щойно виявлені об'єкти, що потребують взяття на державний облік), 2 186 — є пам'ятками історії (з них 21 — щойно виявлені об'єкти, що

потребують взяття на державний облік), 857 — пам'ятки архітектури та містобудування (з них 385 — щойно виявлені об'єкти, що потребують взяття на державний облік), 32 — монументального мистецтва та 4 — садово-паркового мистецтва та заповідники. Історичні та культурні пам'ятки Кіровоградщини відображають важливі події, постаті та ідеї, що вплинули на розвиток регіону та всієї України.

Тим не менш, аналізуючи Кіровоградську область згідно з встановленими критеріями, нами розглянуто 4 пам'ятки культурної спадщини місцевого значення занесених до Державного реєстру нерухомих пам'яток України. Зауважимо, що проаналізовані об'єкти належать до наступних видів, зокрема: пам'ятки історії, науки та техніки — 1 (25%), пам'ятки монументального мистецтва — 3 (75%) (див. рис. 4.13.1).

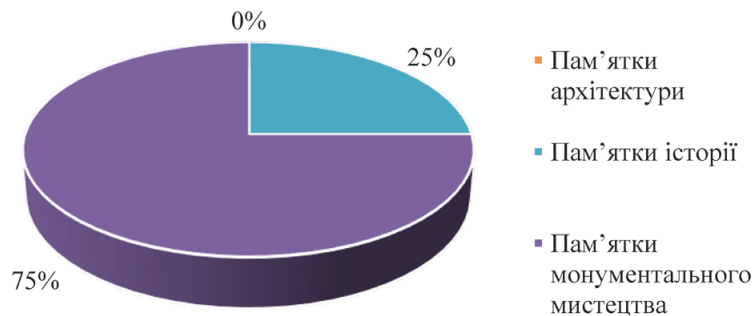

Рисунок 4.13.1 — Види об'єктів Кіровоградської області

Для подальшого етапу нашого дослідження необхідно було здійснити змістовно-аналітичний розгляд пам'яток культурної спадщини Кіровоградської області за визначеними параметрами. При розгляді першого параметра (класифікація пам'яток за історичною епохою їх встановлення як відображення минулого), слід представити отримані результати.

Проаналізувавши отриману інформацію було з'ясовано, що всі пам'ятники, які відповідають критеріям відбору

(100%) було встановлено в радянський час (1922–1991 рр.). Панівна кількість пам'ятників, встановлених в цей період, пояснюється активним використанням радянською владою монументального мистецтва як інструменту ідеологічної пропаганди. Пам'ятники встановлювали в регіоні для увіковічення подій і особистостей, які відповідали офіційній ідеології, зокрема, революції, героїв громадянської та Другої світової війни (бюст двічі героя Радянського Союзу О. Ю. Мазуренка, бюст двічі героя Радянського Союзу П. К. Кошового), діячів комуністичної партії. Можемо констатувати, що інші періоди (стародавній період, імперський період, період української революції та боротьби за збереження української державності, роки Незалежності, період російської агресії з 2014 р.) зовсім не представлені в наших результатах. Зведені дані щодо цього параметру представлено на рисунку 4.13.2.

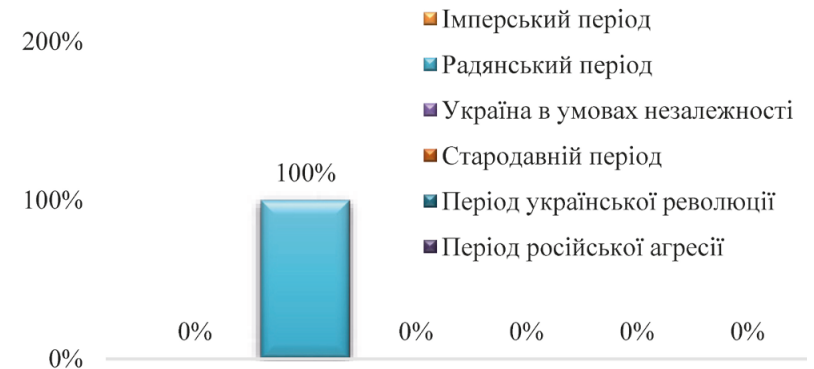

Рисунок 4.13.2 — Класифікація часу за історичною епохою встановлення пам'ятників Кіровоградської області

Другий параметр, за яким ми проаналізували отримані дані, стосується особи, події або об'єкта, якому присвячений пам'ятник. На рисунку 4.13.3 наведено підсумки за основними критеріями цього параметра. Як виявилось, всі

пам'ятники, які ми аналізували, присвячені реальним особам або подіям, і становлять 100% від загальної кількості. Абстрактні та міфологічні особи або події взагалі не представлені в Державному реєстрі пам'ятників Кіровоградської області.

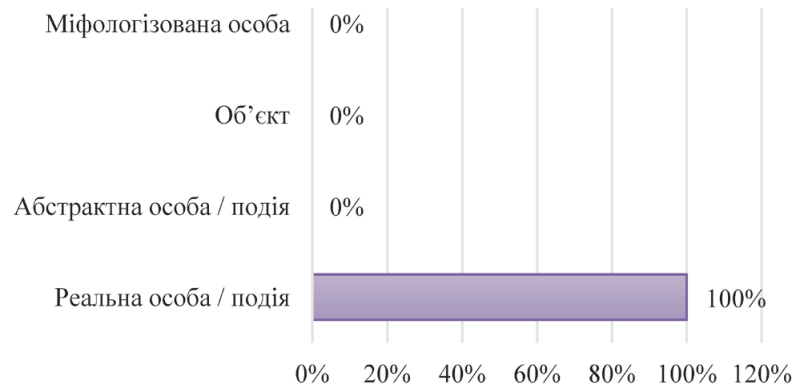

Рисунок 4.13.3 — Особа/подія, об'єкт, яким присвячені пам'ятники Кіровоградської області

Щодо параметру гендер (чоловічий, жіночий, змішана група, не застосовується) слід зазначити, що в Кіровоградській області, керуючись нашою вибіркою, переважна більшість пам'ятників (75%), присвячена чоловікам, тоді як пам'ятники, до яких не застосовується гендер складають 25%. Жіночий гендер й змішана група взагалі не представлені в нашій вибірці по Кіровоградській області. На нашу думку, це пов'язано з тим, що у минулому суспільство значною мірою концентрувалося на ролі чоловіків у військових конфліктах, політиці та інших сферах. Чоловіки зазвичай займали ключові позиції, і відповідно їх внесок увіковічувався у вигляді пам'ятників. Загальна динаміка по області щодо зазначеного параметра наведена на рисунку 4.13.4.

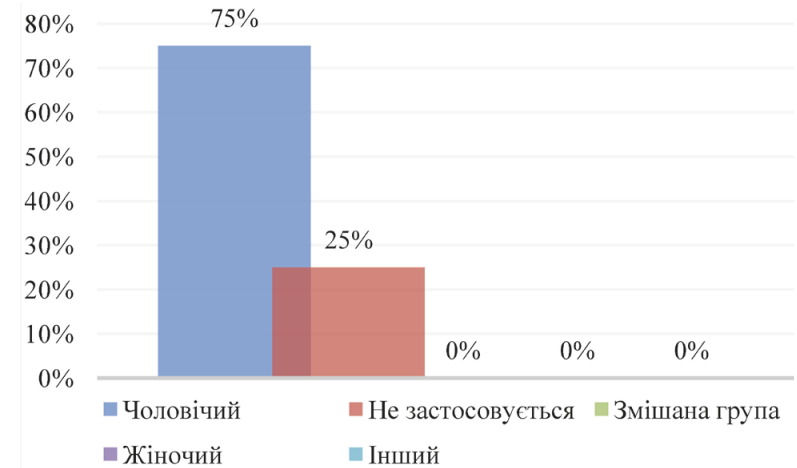

Рисунок 4.13.4 — Гендер

Представляючи такий параметр як соціальний статус, в основу якого закладено такі соціальні групи як інтелігенція, робітничий клас, управлінська еліта та особи війни, хотілось би зазначити домінуючий відсоток репрезентованості в символічному просторі Кіровоградської області такої соціальної групи як особи війни (75%), адже регіон має багату і складну військову історію, яка мала значний вплив на його розвиток. Відзначення військових подвигів та героїзму осіб війни стало частиною радянської та пострадянської культури. Робітничий клас складає 25% від загальної кількості пам'ятників. Варто зазначити, що такі соціальні групи як «інтелігенція», «управлінська еліта» або «статус не застосовується» не представлені в області (див. рис. 4.13.5).

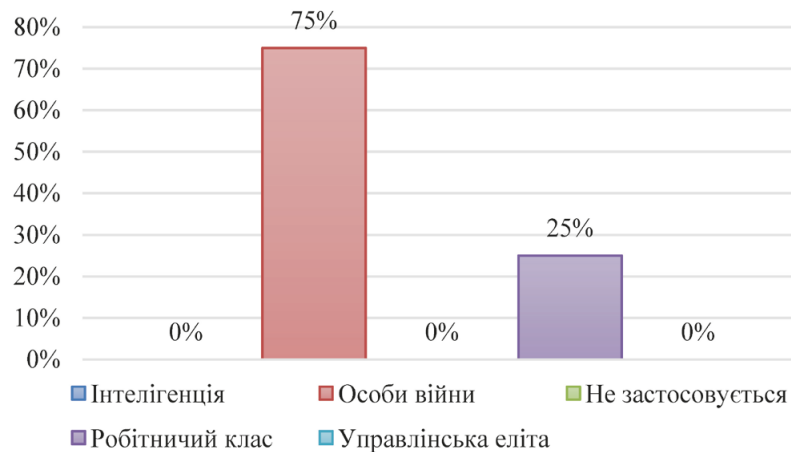

Рисунок 4.13.5 — Соціальний статус

Останнім критерієм, за яким ми проаналізували пам'ятки культурної спадщини Кіровоградської області, є наратив, який ці пам'ятки увічнюють. Цей показник має особливе значення, оскільки пам'ятки монументального мистецтва слугують важливим джерелом для інтерпретації історичних подій та культурних здобутків країни. Вони відображають спільні цінності нації та накопичений історичний досвід. Узагальнені дані щодо цього критерію представлені на рисунку 4.13.6.

У процесі аналізу виявлено, що в Кіровоградській області в пам'ятках культурної спадщини значною мірою увіковічено такий наратив як «вшанування культури війни та пам'ять про загиблих» (75%). Популяризації радянської тоталітарної системи присвячено 25% пам'ятників (25%). Інші параметри (Український національний спротив в Литовсько-Польську добу, імперська доба, Українська державність, боротьба за українську державність 1917–1921 рр., вшанування пам'яті національних героїв, захист та відновлення української ідентичності від лютого 2022) не представлені у символічному просторі Кіровоградської області.

Рисунок 4.13.6. — Наратив, що увіковічено в пам'ятках Кіровоградської області

Аналіз пам'яток культурної спадщини Кіровоградської області показує, що регіон має багатий культурний потенціал, представлений 5 653 об'єктами, серед яких переважають пам'ятки місцевого значення. Важливим спостереженням є те, що більшість досліджених пам'яток встановлено в радянський період, що свідчить про активне використання монументального мистецтва як інструменту ідеологічної пропаганди.

З огляду на соціальні групи, переважна кількість пам'ятників увіковічує героїзм осіб війни, що підкреслює важливість військової історії для регіону. Інші соціальні групи, такі як інтелігенція або управлінська еліта, не знайшли значного відображення у символічному просторі області. Гендерний аналіз показав значну нерівномірність, оскільки переважна більшість пам'яток присвячена чоловікам, що відображає історичні стереотипи та традиційні уявлення про роль жінок у суспільстві.

Наративний аналіз підтвердив, що основний акцент у пам'ятках зроблено на «вшануванні культури війни та

пам'яті про загиблих», що також є наслідком радянської ідеологічної спадщини. Інші важливі історичні періоди та наративи, такі як боротьба за українську державність або український національний спротив, не знайшли відображення в пам'ятках Кіровоградської області.

Отже, символічний простір Кіровоградської області значною мірою формувався під впливом радянської історії та культури, з акцентом на військову тематику.

4.14 Змістово-аналітичний розгляд пам'ятників Хмельницької області

На Хмельниччині є 3 000 пам'яток культурно-історичної спадщини. А це замки, палаци, маєтки, водоспади, найбільший у Європі національний природний парк «Подільські Товтри» тощо. Але у вибірку з Державного реєстру нерухомих пам'яток України національного та місцевого значення, відповідно поставленим завданням, увійшло 39 об'єктів, з них 4 об'єкти національного значення та 35 об'єктів місцевого значення.

У поле нашого дослідження не увійшли пам'ятки, розміщені на кладовищах (див. обґрунтування вибірки у розділі 2). Також зауважимо, що з проаналізованих пам'яток більшість (87%) — становлять пам'ятки історії, (12%) — є пам'ятки монументального мистецтва (10%) та пам'ятки архітектури (3%) (див. рис. 4.14.1).

Наступна логіка нашого дослідження потребує змістово-аналітичного розгляду пам'яток культурної спадщини Хмельницької області за встановленими та окресленими вище параметрами. Так, розглядаючи параметр, «класифікацію часу за історичною епохою встановлення пам'ятника», було проаналізовано 6 періодів.

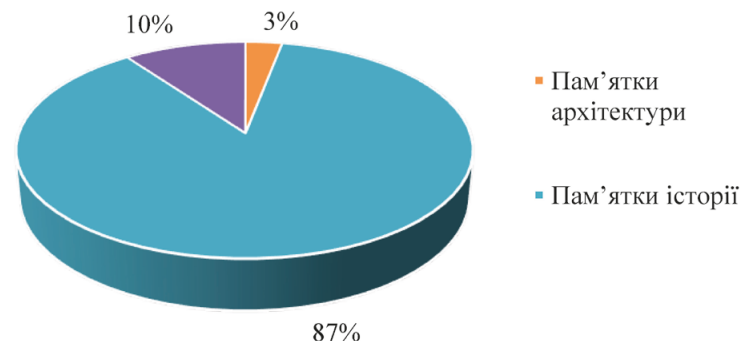

Рисунок 4.14.1 — Види об'єктів

Отримана інформація свідчить, що найбільше пам'ятників (69%) було встановлено в радянський період (1922–1991 рр.). Можемо спостерігати, що, періоди України в часи незалежності представлений всього 21% об'єктів та 3% об'єктів відносяться до стародавнього етапу (до кінця XVII ст.).

Отже, як показано на рис. 4.14.2 Державний реєстр культурної спадщини України здебільшого представлений пам'ятками, які шанують та презентують радянський період. Це говорить про незмінність існуючих реєстрів протягом останніх десятиліть. Зведені дані щодо цього параметру представлено нижче.

Другий параметр, за яким ми аналізували отримані дані — особа/подія, об'єкт, яким присвячений пам'ятник. На рис. 4.14.3 приведені підсумки за основними критеріями зазначеного параметру: реальна особа/подія (100%), міфологізована особа/подія, абстрактна особа/подія та об'єкт не представлені.

Більшість пам'ятників присвячені реальним особам /подіям, а саме це пам'ятні знаки, братські могили та меморіальні комплекси воїнам-односельчанам, героям Радянського союзу, окремим представникам російської та української інтелігенції.

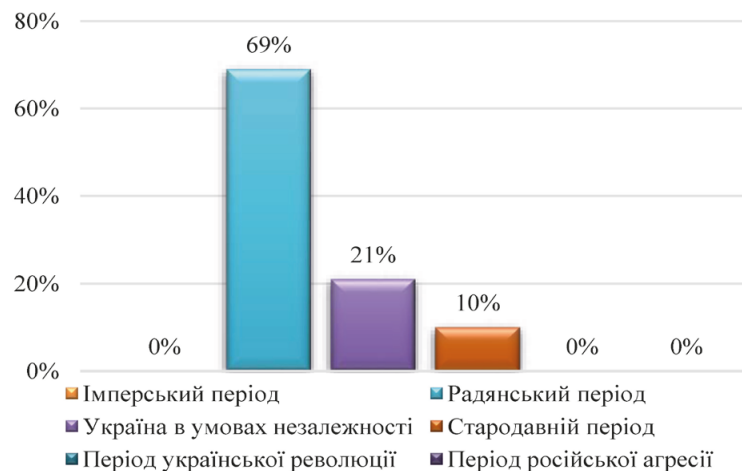

Рисунок 4.14.2 — Класифікація часу за історичною епохою встановлення пам'ятників Хмельницької області

У меншій кількості представлені пам'ятники, які вшановують українських героїв та події, які пов'язані з Україною, а саме «Могила вояка УПА Зубенка-Холодного», «Пам'ятник жертвам визвольної війни 1648–1654 років», «Пам'ятник Б. Хмельницькому», «Пам'ятник Т. Г. Шевченку».

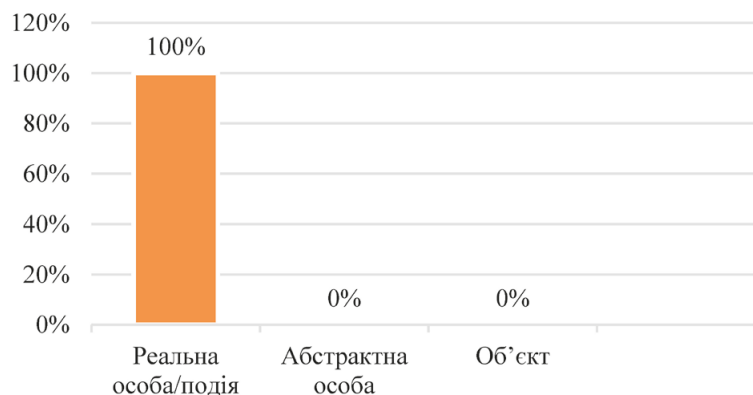

Рисунок 4.14.3 — Особа/подія, об'єкт, яким присвячений пам'ятники Хмельницької області

Третім параметром ми виділили гендер (чоловічий, жіночий, інший, змішана група, не застосовується). Загальна динаміка по області щодо зазначеного параметру наведена на рисунку 4.14.4.

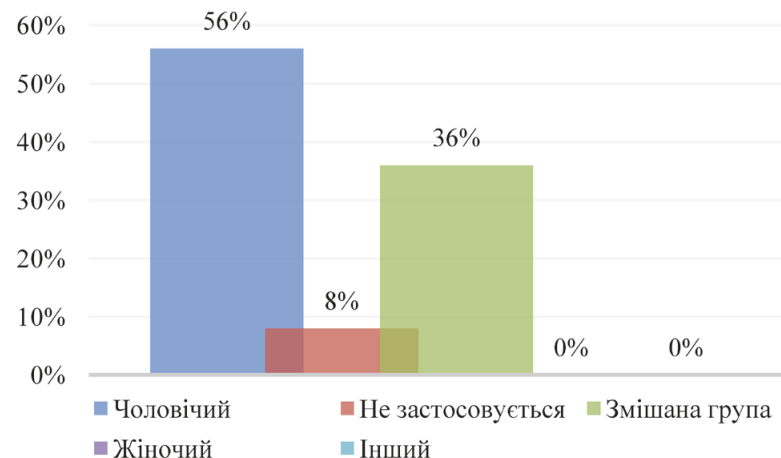

Рисунок 4.14.4 — Гендер

Слід зазначити, що в Хмельницькій області, керуючись нашою вибіркою, більшість пам'яток представлено по чоловічому гендеру — 56% — до яких увійшли скульптури у виглядів чоловіків, могили зі скульптурами та пам'ятники відомих особистостей чоловічої статі. Також представлені об'єкти (8%) до яких гендер не застосовується, зокрема до таких як: «Пам'ятний знак жертвам репресій «Ангел скорботи», «Місце розташування концтабору військовополонених» та ін. До змішаної групи (36%) увійшли Меморіальні комплекси, Братські могили, пам'ятні знаки в пам'ять жертв нацизму тощо. Взагалі, як і в більшості областей України, не представлено пам'яток по жіночому гендеру.

Маємо цікаві показники щодо такого параметра, як соціальний статус, в основу якого поклали такий поділ особистостей увіковчених в пам'ятках культури: інтелігенція,

робітничий клас, управлінська еліта та особи війни (див. рис. 4.14.5).

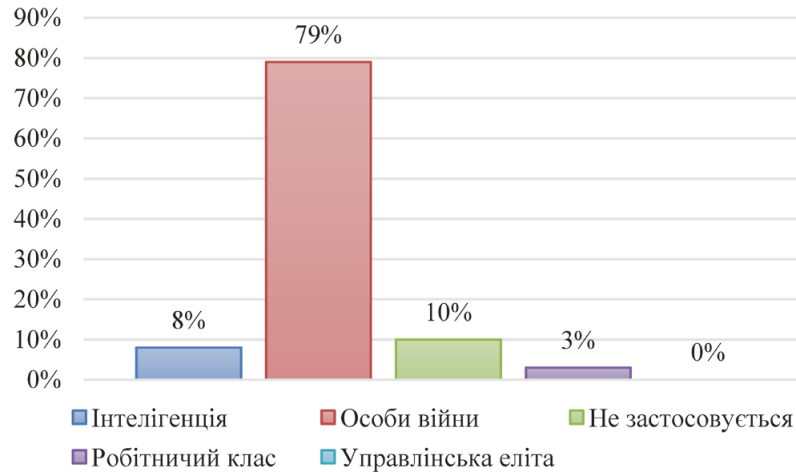

Рисунок 4.14.5 — Соціальний статус

Так, результати показали, що показник «особи війни» представлено найбільше — 79%, значно менше «інтелігенція» — 8%, і зовсім мало представлено за показниками «робітничий клас» (3%). Окреме місце посідають пам’ятки, до яких соціальний статус не застосовувався (10%), наприклад: «Пам’ятний знак жертвам репресій «Ангел скорботи», «Місце розташування концтабору військовополонених» та ін. (більш детально про соціальний статус у розділі 3).

Останнім показником, за яким ми проаналізували пам’ятки культурної спадщини Полтавської області, є наратив, тобто яку змістову характеристику він увіковічує. Зведені дані щодо зазначеного параметру представлено на рисунку 4.14.6.

У процесі аналізу виявлено, що в пам’ятках Хмельницької області домінує наратив вшанування культури війни та пам’ять про загиблих (64%) Другої світової війни. Посилює цей наратив популяризація тоталітарної системи, що стано-

вить 18% та шанування імперської доби — 3%. Пам’ятники, що несуть українську національну наративність, представлені малими відсотками і становлять — 12% вшанування пам’яті національних героїв (український національний спротив в Литовсько-Польську добу) та 3% вшанування української державності, при цьому цей наратив представлений пам’ятниками видатних українців як то Т. Шевченко, Б. Хмельницький.

Рисунок 4.14.6 — Наратив, що увіковічено в пам’ятках Хмельницької області

Інші ж показники наративу — боротьба за українську державність 1917–1921 рр., захист та відновлення української ідентичності від лютого 2022 р. — представлені не були.

Час встановлення більшості пам’ятників в Хмельницькій області також вказує, що майже всі вони були розміщені в проміжку між 1940-ми — 1970-ми роками ХХ ст., тобто в часи активного розвитку радянської тоталітарної системи в УРСР та мали виконувати функції консолідації народів СРСР, формувати ідентичність радянської людини та радянський патріотизм.

Отже, в Хмельницькій області спостерігаємо домінування радянсько-імперських маркерів минулого, особливо тих, які вшановували військову перемогу посилюючи присутність ідеологічних возвеличень радянського та імперського минулого.

Також, можна додати, що після 1991 року в Державних реєстрах нічого не змінилося. На ділі це виглядає як збереження місцевою владою існуючих реєстрів пам'яток, не зважаючи на рекомендації експертної ради Міністерства культури та інформаційної політики з питань подолання наслідків русифікації та тоталітаризму, розглянути питання щодо подальшого існування в публічному просторі пам'ятників, що несуть імперсько-радянсько-російські нарративи.

Але, слід додати, що відповідно Наказу Міністерства культури України від 16.12.2016 №1198 Про занесення об'єктів культурної спадщини до Державного реєстру нерухомих пам'яток України та внесення змін до наказів Мінкультури від 15.02.2012 № 108, від 04.07.2013 №604 було надано Додаток, де вказаний Перелік об'єктів культурної спадщини в Хмельницькій області, що не підлягають занесенню до Державного реєстру нерухомих пам'яток України у зв'язку з невідповідністю критеріям, визначеним постановою Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку визначення категорій пам'яток для занесення об'єктів культурної спадщини до Державного реєстру нерухомих пам'яток України». А це значить, що Державний реєстр не поповнився такими пам'ятками як «Пам'ятний знак на честь транспортування газети «Іскра» і марксистської літератури», що є пам'яткою історії і встановлений в 1975 році, «Пам'ятний знак борцям за владу Рад та героям громадянської війни», «Пам'ятник Щорсу», «Пам'ятник Островському», тобто пам'ятки, які б і надалі несли нарратив радянсько-тоталітарної культури.

4.15 Змістово-аналітичний розгляд пам'ятників Черкаської області

Черкащина як туристичний регіон представляє собою комплекс природних, історичних та культурних об'єктів, що мають важливе значення для розвитку національної ідентичності та історичної пам'яті. До туристичних атракцій регіону належать парк «Софіївка» в Умані, який є зразком ландшафтного мистецтва світового рівня, та історичний парк у Корсунь-Шевченківському. Серед культурних об'єктів важливим є вшанування пам'яті Тараса Шевченка як у його рідних Моринцях, так і на Чернечій горі в Каневі. Значне історичне значення мають Чигирин, колишня резиденція Богдана Хмельницького, та Холодний Яр, відомий місцями гайдамацьких повстань. Таким чином, туристичний потенціал Черкащини охоплює широкий спектр пам'яток, які сприяють як пізнанню історії, так і відпочинку.

Тим не менш зауважимо, що в рамках даного проєкту, аналізуючи Черкаську область, було охоплено 29 об'єктів, які занесені до Переліку пам'яток культурної спадщини національного значення Черкаської області та місцевого значення, з них: 7 — національного реєстру, 22 — місцевого реєстру. У поле нашого дослідження не увійшли лише ті пам'ятки, які розміщуються на кладовищах. Також зазначимо, що проаналізовані об'єкти відносяться до наступних видів, зокрема: пам'ятки історії складають 76%, пам'ятки монументального мистецтва — 24% (див. рис. 4.15.1).

Наступна логіка нашого дослідження потребує змістово-аналітичного розгляду пам'яток культурної спадщини Черкаської області за встановленими нами та окресленими вище параметрами. Так, розглядаючи перший параметр, а саме класифікацію часу за історичною епохою встановлення пам'ятника, варто подати перелік виділених нами періодів.

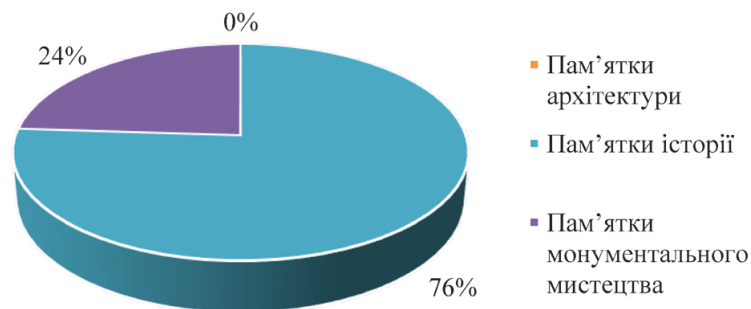

Рисунок 4.15.1 — Види об'єктів

Наступна логіка нашого дослідження потребує змістово-аналітичного розгляду пам'яток культурної спадщини Черкаської області за встановленими нами та окресленими вище параметрами. Так, розглядаючи перший параметр, а саме класифікацію часу за історичною епохою встановлення пам'ятника, варто подати перелік виділених нами періодів.

Проаналізувавши отриману інформацію, було встановлено, що найбільше пам'ятників (62%) було встановлено в радянський період, а також в імперський період (21%). На багато менший результат встановлення пам'ятників — 11% — спостерігаємо в період України в умовах незалежності (з 1991 рр.) та в період української революції (3%). Тут можна підкреслити, що хоча і показник низький, але в більшості областей період української революції зовсім не представлений. Також в Перелік увійшли пам'ятки, які представляють стародавній період (3%).

Виходячи із вищезазначених результатів зауважимо, що вплив імперсько-тоталітарних наративів на свідомість українців через культурну спадщину, а це 83% пам'яток, є достатньо великий. Зведені дані щодо цього параметру представлено на рисунку 4.15.2.

Рисунок 4.15.2 — Класифікація часу за історичною епохою встановлення пам'ятників Черкаської області

Другий параметр, за яким ми аналізували отримані дані — особа/подія, об'єкт, яким присвячений пам'ятник. На рис. 4.15.3 приведені підсумки за основними критеріями зазначеного параметру: реальна особа/подія (97%), абстрактна особа 3%.

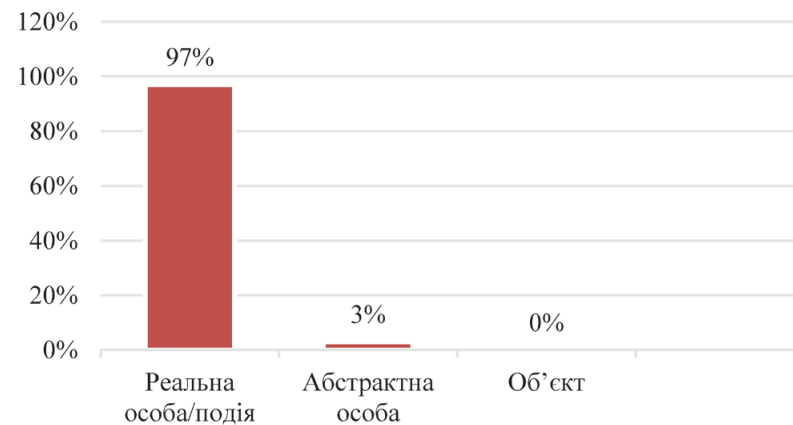

Рисунок 4.15.3 — Особа/подія, об'єкт, яким присвячені пам'ятники Черкаської області

Третім параметром ми виділили гендер (чоловічий, жіночий, інший, змішана група, не застосовується). Слід зазначити, що в Черкаській області, керуючись нашою вибіркою, більшість пам'яток, як і у всіх областях України, представлено по чоловічому гендеру — 65% — до яких увійшли скульптури у виглядів чоловіків, могили зі скульптурами та пам'ятники відомих особистостей чоловічої статі, наприклад «Пам'ятник Т. Г. Шевченку», «Бюст двічі Героя Радянського Союзу І. Н. Степаненка» та інші. Також представлені об'єкти (7%) до яких гендер не застосовується, зокрема до таких як: «Місце розташування концтабору військовополонених Шталаг №349 «Уманська яма» та інші. До змішаної групи (21%) увійшли такі об'єкти як «Місце масових розстрілів та поховань мирних громадян — жертв фашизму» та інші. Також в даній області представлені пам'ятки жіночої статі (7%). Загальна динаміка по області щодо зазначеного параметру наведена на рисунку 4.15.4.

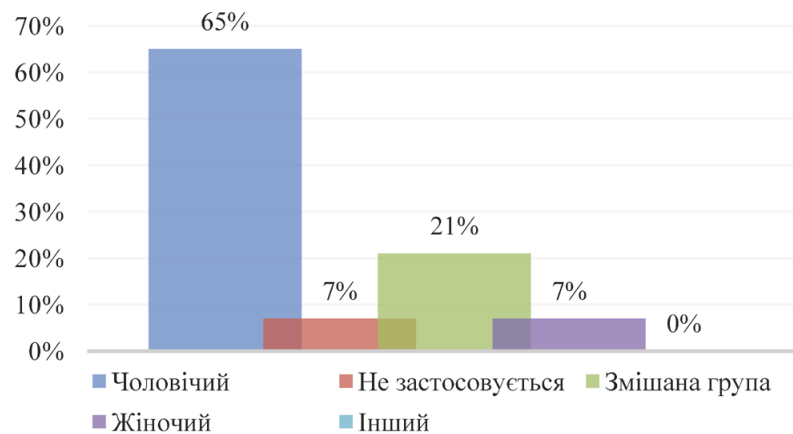

Рисунок 4.15.4 — Гендер

Маємо цікаві показники щодо такого параметра, як соціальний статус, в основу якого поклали такий поділ особистостей, увіковічених в пам'ятках культури: інтелігенція, ро-

бітничий клас, управлінська еліта та особи війни (див. рис. 4.15.5). Так, результати показали, що в дані області присутні всі показники. І, оцікаво, найбільший показник це не «особи війни», як у більшості областей, а «інтелігенція» — 41%, а тоді вже «особи війни» — 38%, «робітничий клас» — 7%. Показово, що представлений такий показник як «управлінська еліта» — 11%, і зовсім мала кількість об'єктів з показником «не застосовується» — 3%.

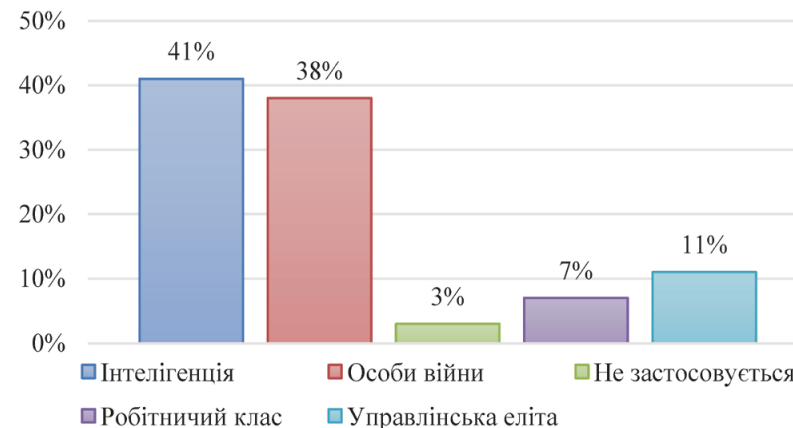

Рисунок 4.15.5 — Соціальний статус

Останнім показником, за яким ми проаналізували пам'ятки культурної спадщини Черкаської області є наратив, що увіковічено. Зведені дані щодо зазначеного параметру представлено на рисунку 4.15.6.

Аналізуючи цей показник, можна зазначити, що Черкащина є чи не єдиною областю, де основний наратив аналізованих пам'яток представлений «українська державність» — 34%, вшанування пам'яті національних героїв — 7%, український національний супротив в Литовсько-Польську добу — 11%. Наратив «вшанування культури війни та пам'ять про загиблих» 28%, «популяризації радянської тоталітарної системи» — 17% та імперська доба — 3%.

Рисунок 4.15.6 — Наратив, що увіковічено в пам'ятках Черкаської області

Отже, можна стверджувати, що сучасний перелік пам'яток Черкаської області спрямований на підтримку та збереження об'єктів, які акцентують увагу на українському культурному змісті, а також відображають значущість і роль українського народу в історичному та соціально-економічному розвитку України.

5 ПОРІВНЯЛЬНО-АНАЛІТИЧНИЙ ОГЛЯД ДОСЛІДЖУВАНИХ ПАМ'ЯТНИКІВ УКРАЇНИ

Отримавши маркерні показники по всіх областях, що були предметом дослідження даного проєкту, загальний аналіз за видами пам'яток по областях України розподілено наступним чином: Черкаська область: 76% пам'ятників — це пам'ятки історії, 24% — пам'ятки монументального мистецтва, пам'яток архітектури і пам'яток науки і техніки немає. Хмельницька область: 87% пам'ятників — це пам'ятки історії, 10% — пам'ятки монументального мистецтва, 3% — пам'ятки архітектури, пам'яток науки і техніки немає. Кіровоградська область: 25% — пам'ятки історії, 75% — пам'ятки монументального мистецтва, пам'яток архітектури і пам'яток науки і техніки немає. Львівська область: 83% — пам'ятки історії, 11% — пам'ятки монументального мистецтва, 6% — пам'ятки архітектури, пам'яток науки і техніки немає. Волинська область: 78% — пам'ятки історії, 22% — пам'ятки монументального мистецтва, пам'яток архітектури і пам'яток науки і техніки немає. Житомирська область: 91% — пам'ятки історії, 9% — пам'ятки монументального мистецтва, пам'яток архітектури і пам'яток науки і техніки немає. Тернопільська область: 74% — пам'ятки історії, 14% — пам'ятки монументального мистецтва, 11% — пам'ятки архітектури, 1% — пам'ятки науки і техніки. Закарпатська область: 25% — пам'ятки історії, 75% — пам'ятки монументального мистецтва, пам'яток архітектури і пам'яток науки і техніки немає. Рівненська область: 100% — пам'ятки історії, інших видів пам'яток не представлено. Одеська область: 30% — пам'ятки історії, 70% — пам'ятки монументального мистецтва. Івано-Франківська область: 63% — пам'ятки історії, 37% — пам'ятки монументального мистецтва. Київська область: 65% — пам'ятки історії, 33% — пам'ятки монументального мистецтва, 1% — пам'ятки архітектури, 1% — пам'ятки науки і техніки. Чернігівська область: 57% — пам'ятки історії, 15% —

пам'ятки монументального мистецтва, 28% — пам'ятки архітектури, пам'яток науки і техніки немає. Полтавська область: 88% — пам'ятки історії, 12% — пам'ятки монументального мистецтва, пам'яток архітектури і пам'яток науки і техніки немає. Сумська область: 90% — пам'ятки історії, 8% — пам'ятки монументального мистецтва, 1% — пам'ятки архітектури, 1% — пам'ятки науки і техніки. Приведений розподіл узагальнено на рисунку 5.1.

Як бачимо пам'ятки історії є найбільш поширеними у всіх областях, причому в деяких областях (Рівненська, Полтавська, Житомирська, Сумська) вони складають майже 90–100%. Пам'ятки монументального мистецтва посідають друге місце за поширеністю.

Найвищий відсоток таких пам'ятників спостерігається в Кіровоградській, Закарпатській і Одеській областях (75%, 75% і 70% відповідно). Що ж до пам'яток архітектури то вони представлені в меншій кількості. Найбільший їх відсоток спостерігається у Чернігівській області (28%). А пам'ятки науки і техніки — є найменш поширеним видом пам'яток, і зустрічаються лише в кількох областях (Тернопільська, Київська, Сумська) та складають дуже малий відсоток (1%).

Можемо зробити висновок, що виходячи з об'єкта дослідження, у розглянутих областях в переліку Реєстру пам'яток національного та місцевого значення фігурує більшість історичних пам'яток, друге місце посідають пам'ятки монументального мистецтва, на далі — пам'ятки архітектури та пам'ятки науки і техніки. Переваги того чи іншого виду пам'яток, в залежності від області, є суто індивідуальні.

Наступним кроком проаналізуємо класифікацію пам'ятників за історичними епохами встановлення в досліджувальних областях України. Так в Сумській і Полтавській області: домінують пам'ятники радянського періоду (94% і 97% відповідно), пам'ятки інших епох присутні мінімально або зовсім відсутні (1–2%). У Чернігівській області приблизно рівний розподіл між імперським (50%) та радян-

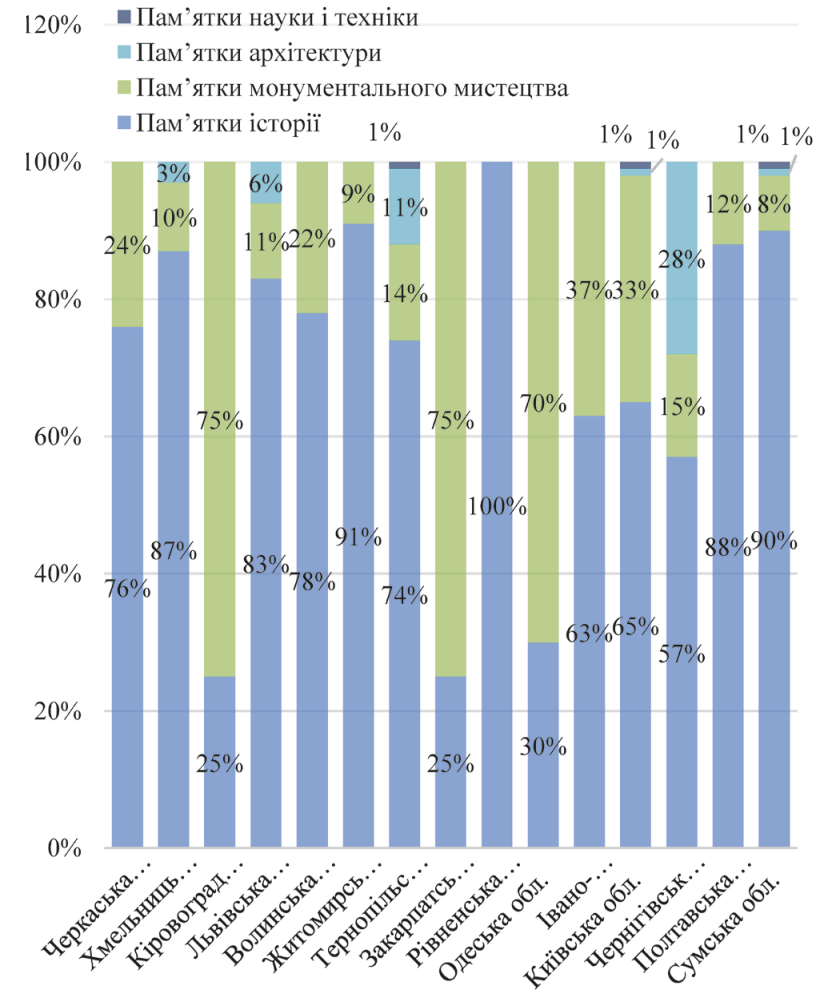

Рисунок 5.1 — Види об'єктів (порівняльно-аналітичний огляд по областям)

ським (43%) періодами, і значно менший відсоток припадає на період незалежності (7%). У Київській області основна частина пам'ятників відноситься до радянського періоду (51%), 36% пам'ятників зведено в період незалежної України,

й 11% пам'ятників — з імперського періоду. В Івано-Франківській області є баланс між радянським періодом (37%) та незалежною Україною (37%), й 13% пам'ятників — з періоду української революції та 13% — з імперського періоду. У Одеській області більшість 51% пам'ятників — радянського періоду, також важливу роль грають пам'ятники з імперського періоду (43%). У Рівненській області значна частка встановлених пам'ятників припадає на незалежну Україну (67%) й лише 33% — це радянський період. У Закарпатській області: половина пам'ятників зведена у радянський період (50%), і однаковий відсоток по 25% мають пам'ятники встановлені за періоду незалежної України та імперського періоду. У Тернопільській області більшість пам'ятників зведено у імперський період — 76%, 18% припадає на радянський період, і 6% — зі стародавнього періоду. У Житомирській області основна частка встановлених пам'ятників з радянського періоду (55%), 18% — незалежної України, й по 9% — на період російської агресії, імперського і стародавнього періодів. У Волинській області: переважають пам'ятники радянського періоду (56%), значна частина пам'ятників встановлені в період російської агресії (22%), стародавня епоха і період незалежності мають рівнозначне представлення (по 11%). Львівська область має відносно рівний розподіл між радянським і імперським періодами (33% і 44% відповідно), 17% пам'ятників належить до стародавнього періоду, 6% пам'яток періоду російської агресії. У Кіровоградській області усі досліджені пам'ятники були встановлені в радянський період (100%). Хмельницька область має 69% пам'ятників зведених в радянський період, 21% — у незалежній Україні, 10% пам'ятників — з імперського періоду. У Черкаській області 62% пам'ятників належать до радянського періоду встановлення, 21% — до імперського періоду й 11% — відносяться до незалежної України. Ці підрахунки показані на рис. 5.2.

Рисунок 5.2 — Класифікація часу за історичною епохою встановлення пам'ятників (порівняльно-аналітичний огляд по областям)

Висновком даного параметру «час встановлення» можемо констатувати, що радянський період є домінуючим періодом встановлення пам'ятників у більшості областей. Найбільша частка пам'ятників цього періоду спостерігається в Сумській, Полтавській і Кіровоградській областях (94–100%). Україна в умовах незалежності також зробила значний внесок у встановлення пам'ятників, особливо у Рівненській, Івано-Франківській, Київській та Закарпатській областях, де частка пам'ятників цієї епохи складає 25–67%. Імперський період найкраще проявлений у пам'ятках в Чернігівській, Одеській, Тернопільській та Львівській областях, де його частка досягає 43–76%. Період української революції майже не представлений у більшості областей, з помітною присутністю в Івано-Франківській (13%) області. Таким чином, історичні етапи радянського періоду та періоду незалежної України є найбільш вагомими в плані встановлення пам'ятників у різних регіонах України.

Наступний крок порівняльного аналізу ілюструє класифікацію пам'ятників у різних областях України за категоріями «Реальна особа/подія», «Абстрактна особа/подія» та «Міфологізована особа/подія». Найбільша частка пам'ятників, у більшості областей, присвячена реальним особам або подіям. Областями з 100% присутністю таких пам'ятників є — Рівненська, Житомирська, Волинська, Кіровоградська та Хмельницька. У інших областях також спостерігаємо високий відсоток пам'ятників цієї категорії, наприклад, Полтавська, Одеська, Черкаська (97%). Абстрактні особи чи події представлені у менших частках, і їх найвищий відсоток спостерігається в Закарпатській області (25%) та Тернопільській області (20%). Категорія «об'єкт» є найбільш рідкісною, найбільше пам'ятників цієї категорії у Чернігівській області (21%) та Львівській області (17%). А у Тернопільській області маємо 19% пам'яток, що позначають міфологізовану особу /подію, рис 5.3.

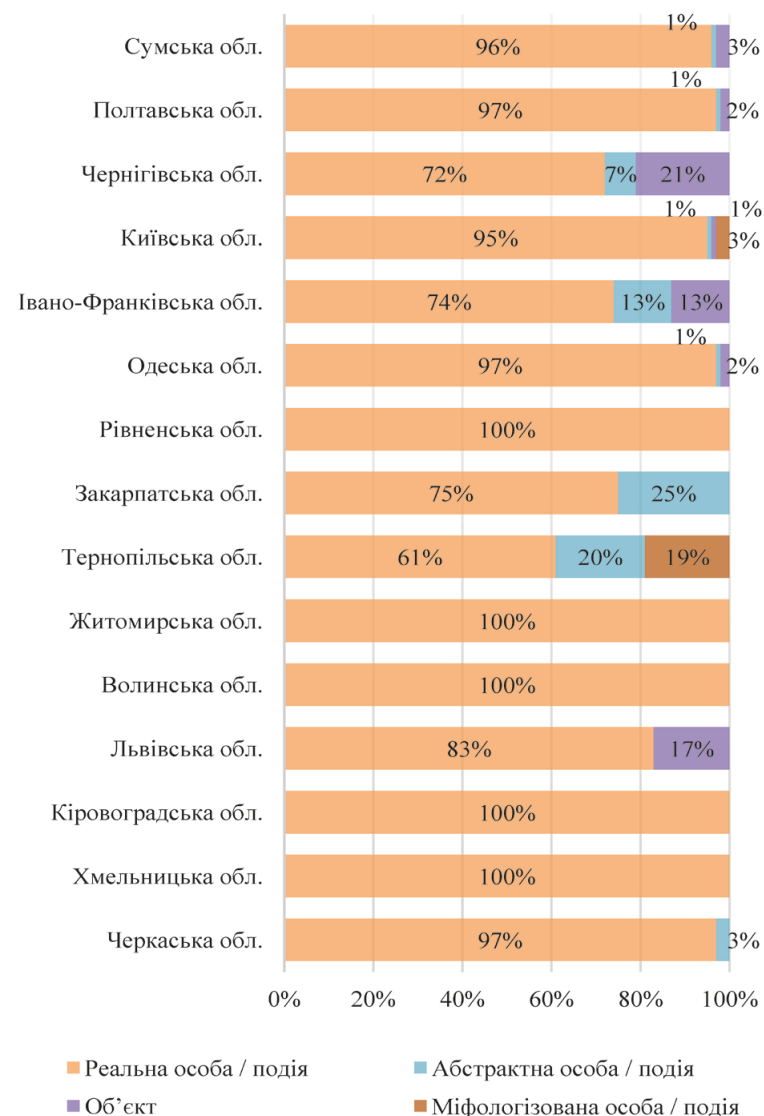

Рисунок 5.3 — Особа/подія, об'єкт, яким присвячені пам'ятники (порівняльно-аналітичний огляд по областям)

Констатуємо, що переважна більшість пам'ятників, у досліджуваних областях України, присвячена реальним особам або подіям. Об'єкти та міфологізовані особи/події представлені значно меншою мірою, з найбільшими показниками в окремих областях. Цей розподіл свідчить про сильну орієнтацію на конкретні історичні або сучасні події та осіб в українській історико-культурній пам'яті.

Класифікація пам'ятників за гендером у різних областях України розподіляє їх на чоловічий, жіночий, змішану групу або такі, до яких цей критерій не застосовується. Чоловічі пам'ятники складають більшість у всіх областях. Більше 50% чоловічих пам'ятників спостерігається у 9 областях (Хмельницька, Кіровоградська, Черкаська, Рівненська, Одеська, Івано-Франківська, Київська, Чернігівська, Полтавська). Жіночі пам'ятники значно менш поширені, їхня частка коливається в межах від 1% до 25%. Найбільший відсоток жіночих пам'ятників у Закарпатській області (25%) та Волинській області (22%). Змішана група також займає значну частку в багатьох областях. Найвищі показники змішаних груп спостерігаються у Волинській області (67%) та Сумській області (80%). Категорія «не застосовується» має невеликий показник і найбільше представлена в Одеській області (38%) (див. рис. 5.4.).

Як бачимо більшість пам'ятників в Україні присвячені чоловікам, що відображає традиційний підхід до вшанування історичних та видатних осіб. Жіночі пам'ятники є в меншій кількості, що може свідчити про недостатню увагу до ролі жінок в історії чи культурі в різних регіонах. Водночас пам'ятники змішаним групам та пам'ятники, до яких не застосовується гендерна класифікація, є важливими елементами в кількох областях, що може свідчити про різноманітність підходів до вшанування пам'яті.

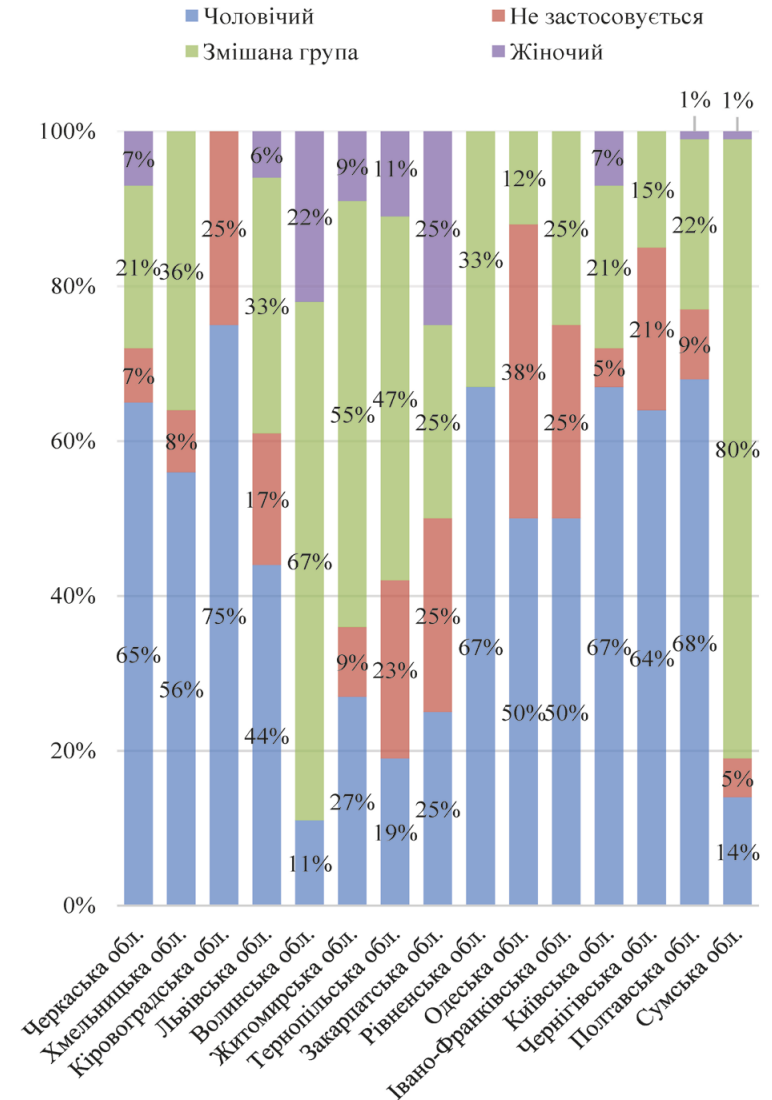

Рисунок 5.4 — Гендер (порівняльно-аналітичний огляд по областях)

Ще один параметр дослідження — розподіл пам'ятників за соціальним статусом осіб, яким вони присвячені, у різних областях України включають категорії: інтелігенцію, осіб війни, робітничий клас, управлінську еліту, а також критерій не застосовуються. Так частка пам'ятників, присвячених інтелігенції в різних областях коливається: найвища частка спостерігається у Львівській області (45%), Чернігівській області (44%), Волинській області (44%), Черкаській області (41%), Івано-Франківській області (50%). Категорія «особи війни» є однією з найбільш вшанованих груп. Особливо високі показники цієї категорії спостерігаються у Хмельницькій області (79%), Кіровоградській області (75%), Житомирській області (73%), Сумській області (89%), Полтавській області (83%), Рівненській області (67%). Пам'ятники робітничому класу представлені в меншій кількості. Найбільше пам'ятників робітничому класу має у Київській області (30%), Закарпатській області (25%), Тернопільській (33%), Кіровоградській області (25%). Категорія «управлінська еліта» представлена в невеликій частині пам'ятників. Наприклад, в Івано-Франківській області (13%) та в Черкаській області (11%) є відносно значні частки пам'ятників цієї категорії порівняно з іншими областями. У значній частині областей є категорії пам'ятників, до яких не застосовується соціальний статус. Найвищі показники спостерігаються в Одеській області (41%) та Тернопільській області (40%). Див рис. 5.5.

Отже, соціальний статус осіб, як категорія що позначена в пам'ятниках, виявляє значну різницю в різних областях України. Найбільше вшановані категорії — це інтелігенція та особи війни. Управлінська еліта та робітничий клас представлені менше, а в окремих областях велика кількість пам'ятників належить до категорій, до яких соціальний статус не застосовується.

Важливим показником дослідження є класифікація пам'ятників за «нарративом», який вони увіковічують.

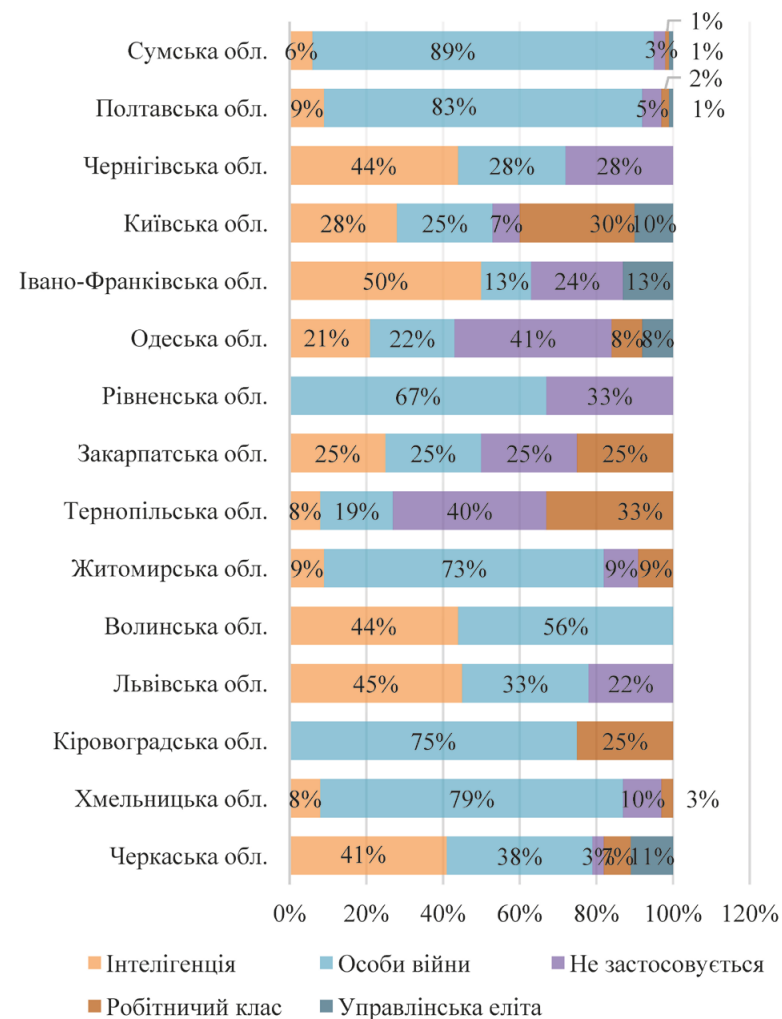

Рисунок 5.5 — Соціальний статус (порівняльно-аналітичний огляд по областям)

У розглянутих областях України пам'ятники аналізувалися за наступними наративними категоріям:

1. Захист та відновлення української ідентичності. Цей наратив не представлений взагалі.

2. Вшанування пам'яті національних героїв. Цей наратив особливо поширений у Львівській області (50%) та Київській області (45%). У Рівненській області цей наратив також відіграє важливу роль (37%).

3. Вшанування культури війни та пам'яті про загиблих. Найбільший відсоток пам'ятників цієї категорії спостерігається в Сумській області (90%) та Полтавській області (86%). У інших областях цей наратив також присутній, але у менших масштабах, наприклад, у Кіровоградській області (75%), Волинській області (67%), Хмельницькій та Житомирській областях (по 64%).

4. Популяризація радянської тоталітарної системи. Цей наратив представлений помірно у Чернігівській області (15%), Рівненській області (33%), Хмельницькій області (18%), Закарпатській області (25%), Черкаській області (17%).

5. Боротьба за українську державність. Цей наратив представлений в невеликій кількості (по 1%) в таких областях як Київська та Сумська область.

6. Імперська доба. Імперська доба є менш представленою в порівнянні з іншими наративами, проте займає деяку частку в Закарпатській (25%), Одеській (50%), Тернопільській (71%) та Чернігівській (28%) областях.

7. Український національний спротив в Литовсько-Польську добу. Цей наратив також має невеликі представлення в кількох областях, таких як Рівненська (33%), Хмельницька (12%), Черкаська і Волинська (по 11%) області. Див рис. 5.6.

Констатуємо, що у прикордонних областях домінуючими все ще є тяжіння до імперських та радянських наративів. У центральних областях цей наратив слабшає, в західних областях він повністю вже відсутній. Але й наративи, що вшановують українську ідентичність представлені в Ресстрах дуже слабо і це робота на майбутнє.

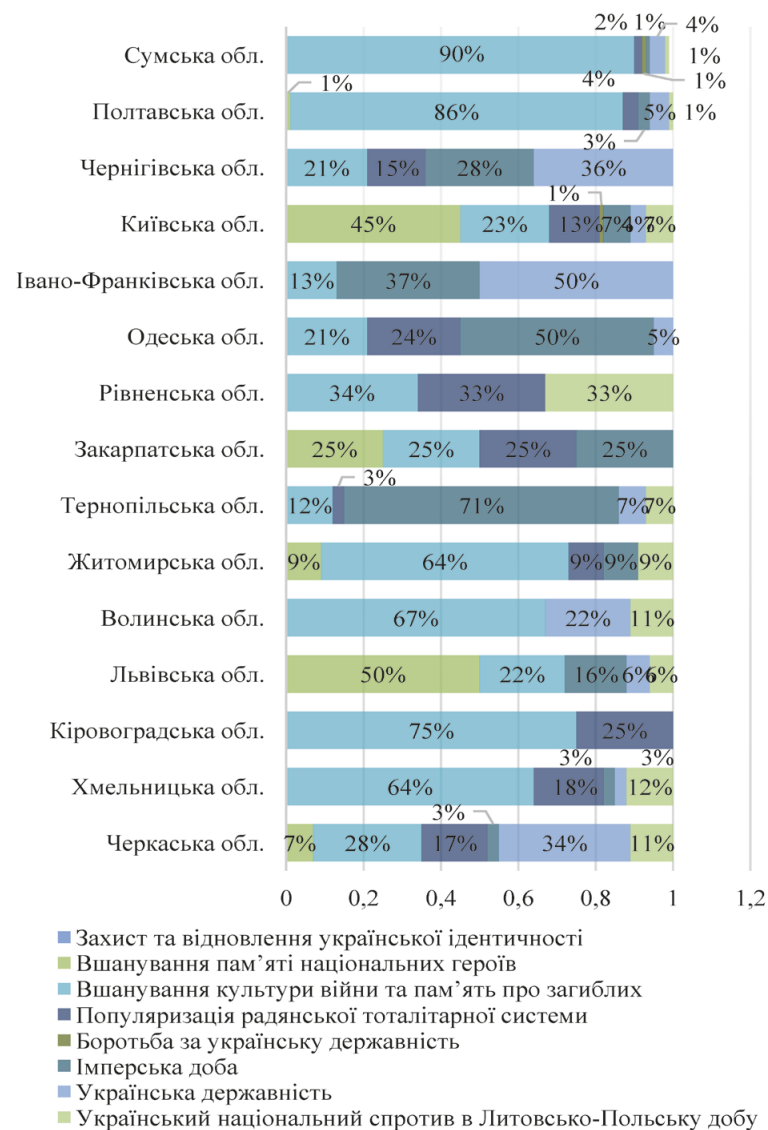

Рисунок 5.6 — Наратив, що увіковічено в пам'ятках (порівняльно-аналітичний огляд по областям)

Таким чином, з порівняльного аналізу пам'ятників у досліджувальних областях України можна зробити кілька важливих висновків, які пояснюють, чому саме такими кількісними показниками представлені пам'ятники в розглянутих областях. Найбільша частка встановлених пам'ятників належить до радянського періоду, що свідчить про сильний вплив тогочасної ідеології на публічний простір. Радянська влада починаючи з 60-х рр. XX ст. активно встановлювала монументи, що відображали офіційну ідеологію, героїзували радянських видатних особистостей. Як наслідок в Національному реєстрі та в Місцевих реєстрах пам'яток маємо у спадок велику кількість пам'ятників, присвячених воєнним подіям і героям Другої світової війни і не тільки. Особливо це помітно в аналізі Сумської, Полтавської та Кіровоградської областях. Та є і інша сторона медалі — позбавлення імперського, радянського минулого, що успішно реалізовано в західних областях України, зокрема у Львівській та Івано-Франківській областях. Саме тут зосереджена частка пам'ятників, що пов'язані з національними героями та боротьбою за незалежність. Це відображає регіональну специфіку цих областей як історичних осередків українського національного руху та спротиву іноземному пануванню. У деяких регіонах, таких як Одеська, Тернопільська та Чернігівська області, значну роль відіграють пам'ятники, пов'язані з імперським періодом. Це відображає історичний вплив різних імперій на ці території та їхню культуру. Імперська спадщина залишається частиною історичної пам'яті цих регіонів, що виражено в пам'ятниках тих часів.

Отже, пам'ятники в Україні значною мірою відображають її складну історію, включаючи радянське минуле, національну боротьбу за державність, воєнні події та вплив імперій. Регіональні відмінності в розподілі пам'ятників вказують на різні історичні процеси, які мали місце в кожній області, і на особливості їхньої меморіалізації.

6 ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО КІЛЬКОСТІ ТА ЯКОСТІ ПАМ'ЯТНИКІВ З ПОГЛЯДУ РЕПРЕЗЕНТАЦІЇ СОЦІАЛЬНИХ, ГЕНДЕРНИХ, НАЦІОНАЛЬНИХ, ПАТРІОТИЧНИХ ТА ІНШИХ АСПЕКТІВ

6.1 Рекомендації щодо впровадження на інституційно-управлінському рівні

Дисбаланс у соціальному, політичному, історичному та інших вимірах публічного мистецтва України потребує оприлюднення, коригування і планування заходів щодо вдосконалення ситуації. Такі комплексні заходи можуть і повинні реалізовуватись лише за співпраці напрямів та інституцій, як державних, так і приватних, як національних, так і міжнародних. Одним з адміністративних інструментів на рівні держави є Комітету Верховної Ради України з питань гуманітарної та інформаційної політики, структура якого подана на рис. 6.1.

Рисунок 6.1 — Структура Комітету Верховної Ради України з питань гуманітарної та інформаційної політики

Спираючись на діяльність зазначених вище підкомітетів розглянемо їх функції з метою розробки методичних рекомендацій щодо збалансування й оптимізації кількості та якості пам'ятників з точки зору представлення соціальних, гендерних, національних, патріотичних та інших аспектів.

Підкомітет з питань культурної політики має такі предмети відання: культурно-просвітницька діяльність (видавнича справа, бібліотечна справа, народні художні промисли); культурно-мистецька діяльність (професійні творчі спілки, театри, музика, школи естетичного виховання, арт-ринок, дизайн, галереї, організація виставок, концертів, фестивалів тощо); охорона історико-культурної спадщини (музейна справа, архівна справа, діяльність заповідників, вивезення, ввезення і повернення культурних цінностей); засади благодійної діяльності, зокрема меценатської; аудіовізуальний ринок (сфера культури); державна політика у сфері свободи совісті та релігійних організацій; державна політика у сфері розвитку та використання державної мови та мов національних меншин в Україні.

Рекомендації до Підкомітету з культурної політики полягають в інформуванні щодо результатів дослідження пам'ятників, надання доступу до діджитальних облікових карток та аналітичних даних щодо дисбалансу репрезентації різних груп. Таким чином, дослідники проєкту рекомендують:

1. На рівні функції просвітницької діяльності:

- до друку та розповсюдження у бібліотеки та навчальні заклади монографії щодо результатів дослідження пам'ятників в Україні;
- винесення теми дисбалансу репрезентації осіб та подій у пам'ятниках на публічні обговорення через організацію міжнародних конференцій, дискусійних платформ, дебатів тощо за участі представників Комітету Верховної Ради України з питань гуманітарної та інформаційної політики, науковців та представників міжнародних організацій.

2. На рівні культурно-мистецької діяльності:

- розробляти проєкти з художнього дослідження проблеми пам'ятників в Україні шляхом співпраці з професійними творчими спілками, театрами, школами естетичного виховання, агентами арт-ринку, галереями тощо. Творчі пошукові проєкти у формі тематичних пленерів, арт-резиденцій, симпозіумів, художніх проєктів і виставок рекомендовано організувати з метою донесення та переосмислення інформації для широких аудиторій, в тому числі, невербальними методами та засобами мистецтва;
- організацію мистецьких конкурсів у галузі візуального та перформативного мистецтва, які розглядають тему пам'ятників, з діджитальною репрезентацією результатів цих конкурсів.

3. На рівні охорони історико-культурної спадщини:

- розробляти прозорі, відкриті, наукові та політично обґрунтовані критерії для виключення та включення пам'ятників до реєстрів пам'яток різного значення та впровадження цих критеріїв для перегляду одиниць, включених до реєстрів;
- інформувати про ресурси та результати наукового проєкту організації, які займаються музейною справою (на державному та приватному рівні), архівною справою, діяльністю заповідників, вивезення, ввезення і повернення культурних цінностей.
- включати інформацію щодо результатів дослідження у музейні та екскурсійні програми.

4. На рівні державної політики у сфері розвитку та використання державної мови та мов національних меншин в Україні:

- переглянути змістовні характеристики та текстовий компонент у супроводженні пам'ятників щодо використання державної мови; заміна таблиць і текстів, які написані російською мовою, додавання текстів мовами національностей та національних меншин у разі, якщо пам'ятник має значення для цих національностей. Додавання перекладу

англійською мовою для пам'ятників, які мають міжнародне історичне значення та інших пам'ятників, включених до реєстрів національного значення.

Підкомітет з питань туризму та курортів має такі предмети відання: туризм та туристична діяльність; курорти та рекреаційна діяльність. На рівні даного підкомітету рекомендовано:

- включення до туристичної інформації (як друкованої так і діджитальної) даних про пам'ятники, які репрезентують періоди української революції та боротьби за збереження української державності (1917–1921), а також Україну в умовах незалежності з 1991 р.;

- сприяти розробленню нових туристичних маршрутів, які висвітлюють періоди української революції та боротьби за збереження української державності (1917–1921), а також Україну в умовах незалежності з 1991 р.; пам'ятники, які увіковічують українську державність, український національний спротив в Литовсько-Польську добу, боротьбу за українську державність 1917–1921 рр., вшанування пам'яті національних героїв, захист та відновлення української ідентичності від лютого 2022 р.

Підкомітет у сфері кінематографу та реклами має такі предмети відання: національна кіноіндустрія; рекламна діяльність; аудіовізуальний ринок (кіно). На рівні цього комітету рекомендації полягають у розробці та створенні соціальної реклами, яка інформує про дисбаланс у репрезентації осіб, подій та наративів через пам'ятники та пояснення причин та наслідків дисбалансу у сфері публічного мистецтва в Україні.

Підкомітет з питань розвитку гуманітарної сфери в умовах децентралізації має такі предмети відання: Культурно-просвітницька та культурно-мистецька діяльність, охорона історико-культурної спадщини, туризм, державна політика у сфері розвитку та використання державної мови та мов національних меншин в Україні та ін. На рівні цього підкомітету рекомендується:

- організація культурно-просвітницьких заходів, спрямованих на оприлюднення та обговорення результатів дослідження;

- перегляд списку об'єктів, які підлягають охороні як історико-культурна спадщина згідно прозорих та чітких критеріїв щодо соціально-політичних наративів, імен, епох та періодів репрезентації;

- продовження роботи щодо створення музеїв монументальної пропаганди та інших способів публічного переосмислення пам'ятників;

- аналіз туристичних маршрутів та атракцій щодо включення (виключення) з них пам'ятників, які відповідають (або не відповідають) критеріям розвитку української державності, декомунізації, децентралізації, напрямам розвитку соціальної та культурної політики у державі.

Підкомітет з питань національної та культурної пам'яті має наступні предмети відання: державна політика у сфері національної пам'яті Українського народу; відзначення пам'ятних дат і ювілеїв на державному рівні. Згідно до Позиції МКІП та УІНП, опублікованої 27 квітня 2022 року, «рішення щодо демонтажу, перенесення чи збереження у музейному фонді об'єктів та назва об'єктів топоніміки, пов'язаних із російською історією та культурою, повинні враховувати висновки науковців та незалежних експертів щодо історичної, мистецької цінності таких об'єктів, їхньої унікальності та доцільності використання як «маркера» російських імперських претензій» [1]. На рівні цього комітету рекомендовано:

- застосувати результати представленого дослідження у декомунізації пам'ятних об'єктів, пов'язаних із історією та культурою росії та СРСР, яку було розпочато у 2014 році;

- критичний аналіз реєстрів пам'яток та їх коригування згідно критеріїв розроблених у даному дослідженні.

6.2 Теоретико-методологічні рекомендації щодо збалансування й оптимізації кількості та якості пам'ятників через систему освіти

Оскільки результати проекту мають значне світоглядне, освітнє й виховне значення, тому можуть бути рекомендовані для застосування під час підготовки здобувачів вищої та другої вищої освіти у ході вивчення курсів «Історія України», «Культурологія», «Культуроохоронні та культуротворчі технології», «Регіональні практики з соціокультурної діяльності», «Організаційно-екскурсійна діяльність», «Картографія соціокультурного середовища регіону» «Історія мистецтва», «Публічне мистецтво» та створення таких нових спецкурсів, як «Історія пам'ятників як об'єктів публічної меморіалізації», «Соціокультурні контексти публічного мистецтва», «Розвиток монументального мистецтва у публічному просторі України», «Політична пам'ять і публічна меморіалізація» тощо. Продемонструємо дану рекомендацію на прикладі навчальної дисципліни «Політична пам'ять і публічна меморіалізація» (див. табл. 6.1)

Таблиця 6.1 — Орієнтовний зміст навчальної дисципліни «Політична пам'ять і публічна меморіалізація»

Тема	Зміст теми
<i>Модуль 1. Вплив пам'яті та меморіалізації на формування світогляду й ідентичності.</i>	
Тема 1. Пам'ять як фізіологічний, соціальний, історичний та політичний феномен.	Індивідуальна та колективна пам'ять. Історичні підходи до пам'яті й меморіалізації. Сучасні філософські основи меморіалізації, принципи, ідеали, цінності, що лежать в основі увіковічення та меморіалізації. Основні види меморіалізації: документалізація, міфологізація, збереження та реконструювання наративів. Аксеологічна (ціннісна) сторона меморіалізації як регулятор особистісних та громадських норм. Інституалізація пам'яті, види інституцій, які працюють в галузі меморіалізації.

Тема 2. Термінологія та наративи пам'яті.	Меморіалізація, забування, соціальна амнезія. Увіковічення жертв і переможців, ідея досягнення соціальної справедливості через меморіалізацію. Ідентичність, самоідентичність і процеси впливу на самовизначення особистості. Соціальні практики увіковічення, символізм та ритуали меморіалізації в різних країнах. Хвилина мовчання, безіменні захоронення, встановлення пам'ятників. Діалогічність об'єктів меморіалізації, географічність (територіалізація), автономність.
Тема 3. Етика меморіалізації.	Етика та естетика особистої та публічної меморіалізації. Етика меморіалізації жертв. Цвинтари як репозиторії спогадів та наративів. Відмінності меморіалізації в різних культурах. Меморіалізація і демократія. Меморіалізація злочинів проти людяності. Статистичний аналіз пам'ятників за визначеними категоріями. Дослідження США, Німеччини, України. Порівняльний аналіз публічного мистецтва в різних регіонах України за наративами, епохою встановлення, увіковіченням осіб різних статей, соціального статусу, національностей.
<i>Модуль 2. Фізична репрезентація історичних наративів.</i>	
Тема 1. Пам'ятники як основний спосіб публічної меморіалізації.	Пам'ятники як одиниці політичного аналізу суспільства. Види пам'ятників: скульптура, урна, стіна пам'яті, меморіалізований об'єкт, меморіальна лавка, парк. Символізм фізичних характеристик пам'ятників. Розмір, співвідношення з людським зростом, матеріал, колір. Меморіальні комплекси та світовий досвід переосмислення меморіальних комплексів. Меморіальний комплекс В'єтнамської війни у Вашингтоні, США. Меморіальний комплекс Другої світової війни у Києві, Україна. Memento Park, Будапешт, Парк радянського періоду, Путивльський район, Україна.

Тема 2. Переосмислення пам'ятників і перереформування пам'яті.	Меморіали конфедератам у США, монумент Народним Героям в Пекіні, пам'ятник С. Родесу в Кейптауні, статуя Й. Сталіна в Будапешті, статуя С. Хусейну в Іраку. Способи фізичного реконструювання пам'ятників та меморіалів. Знесення, перенесення, саркофаги, графіті, зміна текстового супроводження, часткова реконструкція. Інформаційні методи реконструкції соціальних наративів, досвід Німеччини та США.
<i>Захист проєкту: Концепт Меморіалу українським героям</i>	

Розробниками даної програми також рекомендується упровадження анкет та опитувальників з метою вивчення рівня усвідомлення інформації, яка транслюється через пам'ятники. Приклад анкети для студентів, які вивчають історію, політологію, культурний менеджмент, соціокультурні комунікації тощо подано в таблиці 6.2.

Таблиця 6.2 — Самооцінка рівня формування навичок аналізу пам'ятників

Здійсніть самооцінку, відповівши на питання				
№	Зміст питання	так	ні	маю сумнів
1	Я можу надати визначення слову «пам'ятник»			
2	Я звертаю увагу на пам'ятники, які я бачу на вулицях і цікавлюся, кому вони присвячені			
3	Я вважаю, що пам'ятники відображають соціально-політичні реалії суспільства			
4	Я вважаю, що пам'ятники повинні бути естетично приємними (красивими)			

5	Я потребую пояснювального тексту до пам'ятника			
6	Для мене не має значення, якою мовою написано пояснювальний текст до пам'ятника			
7	Я можу тлумачити наратив пам'ятника, який не відображено в супроводжувальному тексті			
8	Я можу навести приклади реконструкції та знищення пам'ятників			
9	Я вважаю, що пам'ятники не мають нічого спільного з політикою			
10	Я іноді висловлюю своє ставлення до пам'ятників у власному колі спілкування або в соціальних мережах			
11	Я готовий розробити концепт нового пам'ятника самостійно або разом з креативною групою			
12	Я можу пояснити мету встановлення пам'ятників та їхню роль у публічному просторі			

Зазначена анкета дозволяє визначити рівень обізнаності та усвідомлення щодо ролі пам'ятників, а також уточнити навчальні цілі освітнього курсу.

Окрім того, в програмі освітнього курсу рекомендовано також застосовувати діджитальну картку пам'ятника як тренувальний інструмент визначення студентами виду, типу, епохи, наративу та інших характеристик пам'ятників.

6.3 Рекомендації щодо розвитку міжнародної співпраці

Не викликає сумніву, що досягнення балансу репрезентації та переосмислення пам'ятників як соціополітичних маркерів стану суспільства, може бути ефективним лише за співпраці, підтримки й обміну досвідом з міжнародними організаціями.

Україна є активним учасником діяльності Ради Європи. Важливим напрямком в рамках участі України у діяльності РЄ є залучення нашої держави як країни-члена Організації до процесу інституційного реформування РЄ, а також зміцнення співробітництва між Радою Європи та Європейським Союзом. Основні пріоритети та ключові галузі співробітництва двох структур визначені у Меморандумі про взаєморозуміння між РЄ та ЄС (2007 р.), метою якого є посилення співпраці РЄ та ЄС у сферах, що становлять спільний інтерес, зокрема, таких як забезпечення прав людини та основних свобод, демократичний розвиток, міжкультурний діалог, освіта, соціальна сфера, молодіжна політика. На рівні Ради Європи рекомендовано подовження й реформатування регіональної програми Ради Європи «Київська ініціатива за демократичний розвиток через культуру в Азербайджані, Вірменії, Грузії, Молдові та Україні» та організацію заходів щодо забезпечення позитивного міжнародного іміджу України, отримання експертної та фінансової підтримки з боку Ради Європи.

ICOMOS (International Council for Monuments and Sites), Міжнародна рада з пам'ятників та визначних місць, співпрацює з Україною у галузі консервації пам'яток історії та культури. Співпраця з цією організацією потребує поглиблення та географічного розширення, оскільки наразі спільні проекти з Україною обмежувались захистом об'єктів сакрального мистецтва у західних областях.

Переосмислення й розширення потребує також співпраця з World Monument Fund, Світовим Фондом Пам'яток, оскільки Фонд мав співпрацю лише у галузі реставрації

архітектурних пам'яток в Україні і не має активних проєктів у нашій державі на сьогоднішній день. Розширення співпраці необхідно розпочати з інформування Міжнародної ради з пам'ятників та визначних місць та Світового Фонду Пам'яток щодо результатів представленого дослідження. Цікавою вбачається співпраця з цією організацією на рівні освітніх програм та інформаційних кампаній. Ця стратегія повинна застосовуватись також до співпраці з ICCROM (International Centre for the Study of the Preservation and Restoration of Cultural Property), у якій Україна є членом з 2006 року. Ця організація має високий потенціал щодо розробки стратегій, прогнозування та застосування діджитальних інструментів архівування пам'ятників та пам'яток культури.

Співпраця зі зазначеними та іншими міжнародними організаціями у галузі захисту пам'яток, реконструкції публічної пам'яті та освітніми інституціями може будуватись за наступним алгоритмом:

- інформування міжнародних організацій щодо результатів проєкту з діджитальної архівації пам'ятників як об'єктів публічної меморіалізації задля збереження культурної спадщини України;
- пропозиція напрямів та дорожньої карти співпраці з міжнародною організацією;
- інституалізація та документація співпраці;
- планування та реалізація освітніх, культурних, політичних заходів щодо й оптимізації кількості та якості пам'ятників з точки збалансування представлення соціальних, гендерних, національних, патріотичних та інших аспектів в Україні;
- оприлюднення результатів співпраці з міжнародними організаціями на наукових і державних платформах та у широких засобах масової інформації.

Таким чином, рекомендації щодо збалансування й оптимізації кількості та якості пам'ятників в Україні мають необхідність і можливість упровадження через управ-

лінську, культурну й освітню сфери, культурну дипломатію та співпрацю з міжнародними організаціями.

ВИСНОВКИ

Результатами цього проекту проведення системної діджиталізації та прикладного наукового дослідження стану збереження й надання історіографічної інформації щодо пам'ятників. Отримано вибірку пам'ятників, які стали предметом дослідження проекту по Сумській, Полтавській, Чернігівській, Київській, Івано-Франківській, Рівненській, Закарпатській, Тернопільській, Львівській, Волинській, Житомирській, Одеській, Кіровоградській, Хмельницькій та Черкаській областях. Окрім того, розроблено методологію збору атрибутивної інформації, опису, аналізу, систематизації та міждисциплінарної інтерпретації даних щодо фізичного стану та соціально-політичних індикаторів пам'ятників та меморіалів, включно з тими, які постраждали внаслідок військових дій чи окупації шляхом їх діджитальної архівації з репрезентацією на двомовному веб-сайті для забезпечення сталого розвитку суспільства та підвищення конкурентоспроможності України у світі. Таким чином, під час виконання проекту були отримані такі наукові результати:

1. Конкретизовано термінологічний апарат дослідження з уточненням дефініцій таких понять як «архівація», «діджиталізація», «каталогізація», «меморіалізація», «пам'ятник», «українська ідентичність», оскільки в науковій літературі існують різні підходи та різне тлумачення цих термінів. Отже, для виконання поставлених задач, в даному дослідженні термін «діджиталізація» використовується як створення цифрової версії фізичних речей (паперових документів, відео- та фотозображень, звуків тощо). Тобто, йдеться про перетворення або відтворення чогось нецифрового в цифровому форматі, що в подальшому буде використано в обчислювальній системі для досягнення різноманітних цілей. Загалом, діджиталізацію необхідно трактувати як процес, орієнтований на зміну паперових носіїв на електронні.

Для здійснення діджитальної архівації пам'ятників як об'єктів публічної меморіалізації, є важливим для розуміння такий термін як «архівація» (архівування). У рамках нашого дослідження архівація розуміється як запис інформації в електронному вигляді для довготривалого зберігання. При цьому, архівні зібрання зберігають своєрідний «генетичний код» — документальне надбання, за яким відтворюється суспільно-політичний, економічний, соціокультурний розвиток країн упродовж багатьох століть. У свою чергу поняття «діджитальна архівація» визначається як запис інформації в електронному вигляді для довготривалого зберігання; мінімізація обсягу електронної інформації шляхом створення архіву. Діджитальна архівація пам'ятників у цьому проєкті здійснюється за допомогою зйомки високоякісних фотографій, що дозволяє зробити детальні цифрові копії пам'ятників; збору, опрацювання, систематизації, оцифрування, і оприлюднення інформації про українські пам'ятники у вигляді архівних електронних документів, розміщених на двомовному сайті.

Розуміння поняття «каталогізація», як процес структуривання та організації інформації, а також надання систематичних описів об'єктів, ресурсів, даних або документів з метою полегшення доступу до них, є необхідним для подальшої діджиталізації даних. Так, в умовах війни каталогізація дозволяє здійснити детальний опис та ідентифікацію культурних об'єктів, архівів, рукописів тощо, що допомагає фіксувати збитки та знищення культурних цінностей, сприяючи пізнішому відновленню та реставрації; створити систематичні записи про культурні об'єкти, що залишилися в зоні конфлікту.

Поняття «меморіалізація» у контексті даного дослідження розглядається як механізм формування суспільної свідомості, як процес збереження пам'яті про певну історичну подію або про певні історичні особистості. Зокрема, означений процес може здійснюватися за допомогою використання таких джерел інформації як книжки та фільми

про подію чи героїв, публікації, теле і радіоефіри, твори живопису та скульптурні пам'ятники, монументи та архітектурні ансамблі тощо. І саме встановлення пам'ятників героям чи подіям є вшануванням пам'яті, а отже формуванням певної ідеології, певних наративів.

Важливим терміном для вибірки об'єктів дослідження є поняття «пам'ятник». Так, «пам'ятник» — це витвір мистецтва для увічнення пам'яті про подію або особу. Оскільки аналіз пам'ятників здійснювався відповідно вибірки з Переліку, тому було зроблено уточнення (розведення) таких понять як пам'ятник і пам'ятка. Так, термін «пам'ятка» розуміється як джерело історико-культурної інформації, як скарб, гордість і надбання народу. Об'єднує ці два поняття те, що вони формують — історичну пам'ять, а саме знання та уявлення суспільства про спільне минуле, які зберігають у собі історико-культурні пам'ятки та пам'ятники. У даному проєкті дотримуємося наступного визначення: пам'ятник є фізичний елемент присутності у публічному просторі, який несе в собі ритуалізовані коди, що розрізняються суспільством, репрезентують суспільство, формують і переформатують суспільство завдяки конструюванню публічних соціально-політичних наративів.

«Українська ідентичність» термін, який є визначальним в контексті цього дослідження, який є складним та багатограним концептом, цивілізаційним брендом, що визначає, хто є українці як нація і які цінності, традиції і культурні аспекти є важливими для нашого світосприйняття, світорозуміння та самосприйняття. Отже, визначення поняття «українська ідентичність», яке було покладено в основу дослідження — це ясне розуміння сутності української нації, державності, її характеру та особливостей, ототожнення себе зі спільнотою українців, об'єднаних спільною мовою, територією, історією, культурою, економікою та національною свідомістю, усвідомлення своєї ролі та суспільно-політичної діяльності в житті українського суспільства.

2. У процесі виконання проєкту було здійснено вибірку пам'ятників з Державного реєстру нерухомих пам'яток України національного та місцевого значення за змістово-нарративним аналізом з метою виявлення кількісних та якісних показників репрезентації в публічному просторі різних соціально-політичних нарративів, балансу і дисбалансу представлення національних та зарубіжних осіб, певного гендеру, національності, соціального статусу тощо. До розгляду було взято Державний реєстр нерухомих пам'яток України по 15-ти областях. Так, отримано вибірку пам'ятників, які стали предметом дослідження проєкту по Київській, включаючи окремо місто Київ, Сумській, Полтавській, Чернігівській, Івано-Франківській, Рівненській, Закарпатській, Тернопільській, Львівській, Волинській, Житомирській, Одеській, Кіровоградській, Хмельницькій та Черкаській областях станом на серпень 2023 р., при цьому були вибрані до розгляду такі види пам'ятників: скульптурна група, тріумфальна арка, колона, статуя, бюст, пам'ятний знак тощо. Усього показник опрацьованих дослідницькою групою пам'ятників становить 115 пам'яток національного значення та 1998 пам'яток місцевого значення, що були описані (згідно розробленої облікової картки) по визначених 15-ти областях.

Детальний аналіз місць розташування пам'ятників показав, що публічний простір не є гомогенним і складається з місць та територій різного публічного статусу і рівня доступу. А Реєстри виявили, що на сьогодні до них занесено значну кількість об'єктів, пов'язаних з російською та радянською історією та культурою. Так як одним зі способів встановлення влади імперії над територією було насадження єдиного культурного простору, в тому числі шляхом встановлення пам'ятників та пам'ятних знаків відповідної символіки (російської та радянської), розміщення поховань, зокрема в публічних місцях. Тому у містах та селах України пам'ятки імперського та радянського минулого досі використовуються як «аргументи» для заперечення існування української нації і держави, прощтовхуючи тезу про «один народ», та просування «русского мира» як ідеології путінської росії у війні проти України. Це є неприпустимо, особливо сьогодні, коли Україна захищає від російського вторгнення право на власну ідентичність.

Структура Реєстрів по Сумській, Полтавській, Чернігівській, Київській, Івано-Франківській, Рівненській, Закарпатській, Тернопільській, Львівській, Волинській, Житомирській, Одеській, Кіровоградській, Хмельницькій та Черкаській областях свідчить, що їх формування відбувалося спонтанно й ситуативно. А здійснена по ним вибірка показує, що кількість пам'яток у різних регіонах відчутно коливається.

Також трапляються й перехилення в характері пам'яток. Наприклад, на Полтавщині безальтернативно домінують меморіальні об'єкти та пам'ятні знаки на вшанування воїнів-односельчан. У деяких регіонах переважають меморіальні об'єкти на вшанування пам'яті подій Другої світової війни. А в інших, як-от на Сумщині, охоронним статусом позначено значну кількість меморіалів радянським військовим, що воювали у 80-ті р. XX ст. в Афганістані. Очевидно, що такий стан речей виник унаслідок недостатньо чітких критеріїв визначення пам'ятки місцевого значення. Ситуацію ускладнює те, що значна кількість пам'яток, пов'язаних з радянським військовим минулим, зберігають принцип недоторканності меморіалів.

Таким чином, проведена вибірка свідчить, що Реєстри потрібно переглянути, особливо на місцевому рівні, з метою вироблення та поширення національних українських нарративів. Адже наразі для згуртування нації та виховання патріотизму визначальну роль де-факто відіграють інші пам'ятки — ті, що пов'язані з національним історико-культурним минулим та сьогоденням.

3. У ході теоретичного етапу проєкту було розроблено нову облікову картку пам'ятників. Картка є ідентифікаційним документом, що виступає елементом діджитального

архівування та побудована відповідно тих критеріїв аналізу об'єктів публічної меморіалізації, які максимально репрезентують соціально-політичні контексти країни.

Структурний склад шаблону облікової картки включає світлини об'єкта меморіалізації та текстову інформацію. Текстова інформація містить наступні дані: місце розташування; назву пам'ятника; рік встановлення; імена автора(ів); фізичну класифікація об'єкту; наявність тексту (та ідентифікацію мови тексту); змістову класифікацію об'єкту (наратив); статистичну інформацію; базову інформацію про стан збереження пам'ятника на момент проведення дослідження; текстовий коментар дослідника щодо особливостей об'єкту.

Інформація про соціально-політичний наратив пам'ятника, статистичні дані про дисбаланс у гендерній та тематичній репрезентації разом з хронологічним аналізом об'єктів згідно епохи їх встановлення є новими критеріями, які раніше не були представлені в облікових картках в Україні.

Шаблон облікової картки було розроблено з урахуванням вимог до файлів діджитального архівування і складена згідно таких підходів як інформаційна доступність, прозорість інформації, якісний візуальний супровід, цифровий формат зберігання файлів. Картки пам'ятників представлені на відкритому веб-ресурсі з безкоштовним доступом українською та англійською мовою.

Нові діджитальні облікові картки представлені з функцією автоматичної аналітики даних, а саме, автоматичного підсумку кількості пам'ятників за кожною з досліджуваних категорій та можливості пошуку пам'ятників за основними показниками. Універсальна діджитальна облікова картка пам'ятника є основним елементом, який уможливорює дослідження щодо максимальної інвентаризації наявності об'єктів, стану та наративів публічної меморіалізації в Україні.

4. Відповідно завданням проекту було проаналізовано пам'ятники Сумській, Полтавській, Чернігівській, Ки-

ївській, Івано-Франківській, Рівненській, Закарпатській, Тернопільській, Львівській, Волинській, Житомирській, Одеській, Кіровоградській, Хмельницькій та Черкаській областях за соціальними, гендерними, соціально-політичними, національно-патріотичними ознаками. З метою оприлюднення бази пам'ятників та аналітичних даних дослідження було створено веб-ресурс двома мовами для надання доступу до інформації як на національному, так і на глобальному рівні.

Важливо зазначити, що на веб-сайті проекту розміщено наступні відомості, а саме: основну інформацію про проект, його мету, етапи виконання, організації залучені до виконання та підтримки проекту, тощо; групу дослідників з короткою біографічною інформацією та функціями, які виконуються у проекті; цифрову базу, яка складається з діджитальних облікових карток об'єктів публічної меморіалізації в Україні; інформацію про оприлюднення результатів проекту (посилання на наукові статті, популярні публікації, конференції, події тощо); стислі дані про найважливіші результати дослідження; актуальні новини. Окрім того, розроблений веб-ресурсу передбачає виконання автоматичних аналітичних операцій, а саме пошук та представлення кількості об'єктів за різноманітними параметрами.

Зауважимо, що такі інформаційні категорії, як статус пам'ятника, фізична наявність, стан збереження й інша інформація була представлена згідно інформації на день початку проекту та дати проведення інвентаризації пам'ятника. Відповідно, списки описаних об'єктів можуть не співпадати з реєстрами національного та місцевого значення, якщо демонтаж пам'ятника, виключення або включення його до реєстрів відбулося після початку реалізації наукового проекту.

Таким чином, веб-ресурс був розроблений учасниками представленого наукового проекту та є структурною частиною веб-сайту Сумського державного університету

і усі облікові (ідентифікаційні) картки пам'ятників представлені виключно в діджитальному вигляді з відкритим безкоштовним доступом на веб-ресурсі.

5. Розглядаючи пам'ятки відповідно існуючому Переліку, було здійснено порівняльно-аналітичний огляд досліджуваних пам'ятників України відповідно певним параметрам. Відносно першого параметру, а саме класифікації часу за історичною епохою встановлення пам'ятника, можна побачити, що пам'ятки історії є найбільш поширеними у всіх областях, причому в деяких областях (Рівненська, Полтавська, Житомирська, Сумська) вони складають майже 90–100%. Пам'ятки монументального мистецтва посідають друге місце за поширеністю. Найвищий відсоток таких пам'ятників спостерігається в Кіровоградській, Закарпатській і Одеській областях (75%, 75% і 70% відповідно). Що ж до пам'яток архітектури то вони представлені в меншій кількості. Найбільший їх відсоток спостерігається у Чернігівській області (28%). А пам'ятки науки і техніки — є найменш поширеним видом пам'яток, і зустрічаються лише в кількох областях (Тернопільська, Київська, Сумська) та складають дуже малий відсоток (1%). Можемо зробити висновок, що виходячи з об'єкта дослідження, у розглянутих областях в переліку Реєстру пам'яток національного та місцевого значення фігурує більшість історичних пам'яток, друге місце посідають пам'ятки монументального мистецтва, на далі — пам'ятки архітектури та пам'ятки науки і техніки. Переваги того чи іншого виду пам'яток, в залежності від області, є суто індивідуальні.

Наступним кроком проаналізуємо класифікацію пам'ятників за історичними епохами встановлення в досліджувальних областях України. Висновком даного параметру «час встановлення» можемо констатувати, що радянський період є домінуючим періодом встановлення пам'ятників у більшості областей. Найбільша частка пам'ятників цього періоду спостерігається в Сумській, Полтавській і Кіровоградській областях (94–100%). Укра-

їна в умовах незалежності також зробила значний внесок у встановлення пам'ятників, особливо у Рівненській, Івано-Франківській, Київській та Закарпатській областях, де частка пам'ятників цієї епохи складає 25–67%. Імперський період найкраще проявлений у пам'ятках в Чернігівській, Одеській, Тернопільській та Львівській областях, де його частка досягає 43–76%. Період української революції майже не представлений у більшості областей, з помітною присутністю в Івано-Франківській (13%) області. Таким чином, історичні етапи радянського періоду та періоду незалежної України є найбільш вагомими в плані встановлення пам'ятників у різних регіонах України.

Другий параметр, за яким ми здійснювали аналіз — це особа/подія, об'єкт, яким присвячений пам'ятник. Отже, можна констатувати, що переважна більшість пам'ятників, у досліджуваних областях України, присвячена реальним особам або подіям. Об'єкти та міфологізовані особи/події представлені значно меншою мірою, з найбільшими показниками в окремих областях. Цей розподіл свідчить про сильну орієнтацію на конкретні історичні або сучасні події та осіб в українській історико-культурній пам'яті.

Але, потрібно також чітко розуміти, що параметр — особа/подія — тісно переплетений з показником гендер та соціальний статус. Так, як можна побачити, що більшість пам'ятників в Україні присвячені чоловікам, що відображає традиційний підхід до вшанування історичних та видатних осіб. Жіночі пам'ятники є в меншій кількості, що може свідчити про недостатню увагу до ролі жінок в історії чи культурі в різних регіонах. Водночас пам'ятники змішаним групам та пам'ятники, до яких не застосовується гендерна класифікація, є важливими елементами в кількох областях, що може свідчити про різноманітність підходів до вшанування пам'яті.

Параметр дослідження — розподіл пам'ятників за соціальним статусом осіб, яким вони присвячені, у різних областях України включають категорії: інтелігенцію, осіб

війни, робітничий клас, управлінську еліту, а також критерій не застосовуються. Так, соціальний статус осіб, як категорія що позначена в пам'ятниках, виявляє значну різницю в різних областях України. Найбільше вшановані категорії — це інтелігенція та особи війни. Управлінська еліта та робітничий клас представлені менше, а в окремих областях велика кількість пам'ятників належить до категорій, до яких соціальний статус не застосовується.

Останнім показником, за яким ми проаналізували пам'ятки культурної спадщини досліджуваних областей України є наратив, що увіковічено. Так, аналіз пам'ятників здійснювався за такими наративними категоріями, як: захист та відновлення української ідентичності, вшанування пам'яті національних героїв, вшанування культури війни та пам'яті про загиблих, популяризація радянської тоталітарної системи, боротьба за українську державність, імперська доба та Український національний спротив в Литовсько-Польську добу. Констатуємо, що у прикордонних областях домінуючими все ще є тяжіння до імперських та радянських наративів. У центральних областях цей наратив слабшає, в західних областях він повністю вже відсутній. Але й наративи, що вшановують українську ідентичність представлені в Реєстрах дуже слабо і це робота на майбутнє.

Таким чином, такий показник як наративність говорить про те, що пам'ятки монументального мистецтва є важливим першоджерелом вивчення історії та культури країни. Вони відображають риси конкретної історичної доби, рівень культурного розвитку суспільства, світосприйняття й вірування людей. І як результат аналізу, можемо зазначити, що по Полтавській та Сумській областях спостерігаємо домінування радянсько-імперських маркерів минулого, особливо тих, які вшановували військову перемогу посилюючи присутність ідеології радянського минулого. Ця тенденція прослідковується і в Київській області, але розбавлена наративом популяризації радянської тоталі-

тарної системи. А от такі наративи як український національний спротив в Литовсько-Польську добу, боротьба за українську державність 1917–1921 рр., захист та відновлення української ідентичності від лютого 2022 р. — представлені не були.

6. У зв'язку з результатами даного дослідження, які виявили суттєвий дисбаланс у соціальному, політичному, історичному та інших вимірах публічного мистецтва, було розроблено теоретико-методологічні рекомендації щодо збалансування й оптимізації кількості та якості пам'ятників з точки зору представлення наративів, епох та особистостей. Рекомендації спрямовані на розроблення програми оприлюднення, коригування, переосмислення і планування заходів щодо вдосконалення ситуації через культурний, освітній, управлінський та інституційний напрям.

У напрямі інституційної співпраці результати проекту повинні бути опрацьовані в рамках діяльності таких підкомітетів Комітету Верховної Ради України з питань гуманітарної та інформаційної політики: підкомітет з питань культурної політики, підкомітет з питань національної та культурної пам'яті, підкомітет з питань туризму та курортів, підкомітет у сфері кінематографу та реклами, підкомітет з питань розвитку гуманітарної сфери в умовах децентралізації.

У рамках дослідження розроблено освітній курс «Політична пам'ять і публічна меморіалізація», який може бути впроваджений під час підготовки здобувачів вищої та другої вищої. Запропонований курс включає такі модулі, як «Вплив пам'яті та меморіалізації на формування світогляду й ідентичності» та «Фізична репрезентація історичних наративів». З метою ефективного навчання розроблено анкету самооцінки рівня обізнаності щодо ролі пам'ятників з ключами інтерпретації рівня.

У галузі міжнародної співпраці з організаціями у галузі захисту пам'яток, реконструкції публічної пам'яті та

освітніми інституціями взаємодія включатиме інформування щодо результатів; пропозицію щодо напрямів співпраці; планування та реалізацію освітніх, культурних, політичних заходів; оприлюднення результатів співпраці на наукових і державних платформах та у широких засобах масової інформації.

Таким чином, здійснивши аналіз Переліку пам'яток, можна зазначити, що постійно прослідковується вплив у насадженні меншовартості українського народу та його історії через пам'ятники як об'єкти публічної меморіалізації, що використовувалися як елемент ідеологічного тиску на українське суспільство. А отже, важливо переосмислити наративи, здійснюючи аналіз пам'ятників задля відродження національної пам'яті та патріотичних концептів сучасних українців, на що і спрямований цей проєкт. Саме таке представлення пам'яток публічної меморіалізації показує про необхідність переосмислення культурних домінант суспільства, трансформації та формуванню нових об'єктів культурної спадщини України.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. **Акуленко В. І.** Монумент. *Юридична енциклопедія*. Київ, 2001.
2. **Акуленко В. І.** Пам'ятник. *Юридична енциклопедія*. Київ, 2002.
3. **Акуленко В. І.** Про термін «пам'ятка» і «пам'ятник»: остаточно і мемуарно. *Збірник наукових праць «Праці центру пам'яткознавства»*. 2019. №35. С. 5–32.
4. Архівознавство. Спеціальні історичні дисципліни: довідник / І. Матяш та ін. Київ : Либідь, 2008. 3746 с.
5. **Бадьйор Д.** Яна Барінова: «Не можна плутати меморіалізацію і маркетинг. Меморіалізація — це глибоке буріння». URL: https://lb.ua/culture/2020/04/28/456334_yana_barinova_nelzya_putat (дата звернення: 12.10.2023).
6. **Бевз Т.** Концепт ідентичності українства в умовах соціокультурних трансформацій: загрози національній безпеці в гуманітарній сфері (історіографія проблеми). *Українознавство*. 2020. №3 (76). С. 178–200.
7. **Бибик С. П., Сюта Г. М.** Словник іншомовних слів: тлумачення, словотворення та слововживання. Харків : Вид-во «Фоліо», 2012. 623 с.
8. Бібліографічний опис. Українська бібліотечна енциклопедія. URL: <https://ube.nlu.org.ua/article/бібліографічний%20опис>.
9. **Бойко О. П.** Проблеми меморалізації в сучасній соціокультурній ситуації. *Креативні технології, підприємництво і менеджмент в організації соціокультурної сфери XXI століття* : Матеріали VII Міжнар. науково-практ. конф., м. Київ, 25 жовт. 2023 р. Київ, 2023. С. 16–17.
10. **Бойко О. П., Зякун А. І., Повалій Т. Л.** Історико-філософський аналіз формування сучасних наративів в українському суспільстві. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2023. №69 (1). С. 28–36.

11. **Бурячок А.** Пам'ятники і пам'ятки. *Літературна Україна*. 1970. №4.
12. Великий тлумачний словник (ВТС) сучасної української мови. URL: <https://1531.slovaonline.com> (дата звернення: 5.11.2023)
13. Великий тлумачний словник сучасної української мови / ред. В. Т. Бусел. Київ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2004. 1440 с.
14. **Вечерський В. В.** Державний реєстр нерухомих пам'яток України. Велика українська енциклопедія. URL: https://vue.gov.ua/Державний_реєстр_нерухомих_пам'яток_України (дата звернення: 11.10.2023).
15. **Гринчишин Д., Ісаєвич Я.** Ще раз про слова «пам'ятка» і «пам'ятник». *Пам'ятники України*. 1987. №3. С. 21–22.
16. Декларація про міжнародні правила каталогізації. URL: https://unimarc.org.ua/wiki/ICP_2009-ukr (дата звернення: 15.11.2023).
17. Державна архівна служба України. URL: <https://archives.gov.ua/ua/> (дата звернення: 15.11.2023).
18. **Еникеева С. М.** Синергетические параметры структурной организации и развития словообразовательной системы современного английского языка. *Синергетика в филологических исследованиях* / ред. Л. С. Пихтовникова. Харьков, 2015. С. 2–88.
19. **Євтух В.** Етнічність : глосарій. Київ : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2009. 170 с.
20. **Євтушенко В. А, Кудінова М. М., Задесенець А. В.** Діджитал-інструменти управління корпоративною культурою підприємства. *Причорноморські економічні студії*. 2021. №72–1. С. 89–94.
21. **Жаботинская С. А.** Имя как текст: концептуальная сеть лексического значения (анализ имени эмоции). *Когниция, коммуникация, дискурс*. 2013. №6. С. 47–76.
22. **Зарванська І.** Концептуальна модель каталогізації як засіб забезпечення доступу до бібліографічних ресурсів. *Бібліотечний вісник*. 2013. №5. С. 10–15.
23. **Зякун А. І.** Термінологічні дефініції понять «пам'ятка» та «пам'ятник» в соціокультурній сфері. *Креативні технології, підприємництво і менеджмент в організації соціокультурної сфери XXI століття* : Матеріали VII Міжнар. науково-практ. конф., м. Київ, 25 жовт. 2023 р. Київ, 2023. С. 26–27.
24. **Зякун А., Отрошенко Л., Молгамова Л.** Каталогізація та діджитальна архівація як засоби збереження історико-культурної спадщини України в епоху цифровізації. *Актуальні питання гуманітарних наук: Міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*. 2023. №66. С. 11–19.
25. Инструкция о порядке учета, обеспечения сохранности, содержания, использования и реставрации недвижимых памятников истории и культуры. URL: https://zakononline.com.ua/documents/show/158353___528652 (дата звернення: 02.10.2023).
26. **Івченко А.** Тлумачний словник української мови. Харків : ФОЛПО, 2004. 540 с.
27. **Калакура Я.** Українська архівна наука у викликах війни та цифровізації інформаційних ресурсів архівів. *Архіви України*. 2022. №4. С. 19–45.
28. **Калашникова О. Л.** Правові наслідки недосконалості опису та обліку музейних колекцій. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2018. №2. С. 224–227.
29. **Калашникова О. Л.** Стандартизація каталогізації артефактів як засіб збереження культурної спадщини в умовах збройного конфлікту. *Правова позиція*. 2016. №1. С. 14–23.

30. **Кармазіна М.** Ідентичності у сучасному науковому дискурсі. *Наукові записки ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України*. 2013. №3 (65). С. 4–29.
31. **Ковалів Ю. І.** Пам'ятник. *Літературознавча енциклопедія*. Київ, 2007. С. 174.
32. **Кот С.** «Пам'ятка» чи «пам'ятник»? *Пам'ятки України*. 1988. №4. С. 27–30.
33. **Кот С. І.** Пам'ятка. Інститут історії України. URL: <http://www.history.org.ua/?termin=Pamiatka> (дата звернення: 02.10.2023).
34. **Кубасєвський М., Лук'яненко С.** Концептні імплікації у вивченні взаємозв'язку ідентифікації й ідентичності. *Психологія і суспільство*. 2009. №3. С. 58–68.
35. **Лелик М. Б.** Оцифрування культурної спадщини та цифрові мистецькі проекти: до питання діджиталізації в Україні. URL: https://nlu.org.ua/storage/files/Infocentr/Tematch_ogliadi/2019/Digital19.pdf. (дата звернення: 30.09.2023).
36. **Лисий І.** Концепт національної ідентичності в дослідженні культури. *Мандрівець*. 2012. №4. С. 74–78.
37. **Лук'янець Н. М.** Сучасні інформаційні технології як складова музейного менеджменту. *Місце і роль бібліотек у формуванні національного інформаційного простору* : Матеріали Міжнар. наук. конф., м. Київ, 21 жовт. 2014 р. Київ, 2014.
38. **Марченко П.** Архівний електронний документ: XML інкапсуляція. *Студії з архівної справи та документознавства*. 2006. №14. С. 61–63.
39. **Матяш І.** Архівознавство як наука: витоки та вектори формування змісту. *Студії з архів. справи та документознавства*. 2009. №17. С. 7–10.
40. **Мацьків Т.** Мова та ідентичність: український вимір. *Українознавство*. 2017. №3(64). С. 192–200.
41. **Мельник Н.** Концептуалізація поняття «політична ідентичність»: множина визначень і підходів. *Наукові записки ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України*. 2013. №3 (65). С. 29–38.
42. Меморіал Вічної Слави. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Меморіал_Вічної_Слави_Сум (дата звернення: 30.09.2023).
43. **Молгамова Л. О.** Відображення соціокультурного виміру лінгвістичного концепту СМЕРТЬ у пам'ятниках монументального мистецтва. *Подолання мовних та комунікативних бар'єрів: освіта, наука, культура* : Матеріали X Міжнар. науково-практ. конф., м. Київ, 17 лист. 2023 р. Київ, 2023.
44. **Морозова О. І.** Лінгвальні аспекти неправди як когнітивно-комунікативного утворення (на матеріалі сучасної англійської мови) : дис. ... д-ра філол. наук : 10.02.04 / Харків, 2007. 491 с.
45. **Нора П.** Теперішнє, нація, пам'ять. Київ : ТОВ «Видавництво «Кліо», 2014. 272 с.
46. **Паламарчук Л.** Пам'ятник і пам'ятка — не завжди синоніми. *Літературна Україна*. 1977. №4.
47. **Палієнко М.** Українські архіви, війна та збереження національної ідентичності. *Архіви України*. 2022. №1. С. 12–38
48. Пам'ятний знак жертвам Голодомору 1932–1933 років в Україні. URL: <https://uk.wikipedia.org/w/index.php?curid=456792> (дата звернення: 10.10.2023).
49. Пам'ятник Героям Небесної Сотні. URL: [https://uk.wikipedia.org/wiki/Пам%27ятник_Героям_Небесної_Сотні_\(Хмельницький\)#](https://uk.wikipedia.org/wiki/Пам%27ятник_Героям_Небесної_Сотні_(Хмельницький)#) (дата звернення: 16.11.2023).
50. Пам'ятник жертвам Голодомору. URL: [https://uk.wikipedia.org/wiki/Пам%27ятник_жертвам_Голодомору_1932-1933_років_\(Суми\)](https://uk.wikipedia.org/wiki/Пам%27ятник_жертвам_Голодомору_1932-1933_років_(Суми)) (дата звернення: 16.11.2023).

51. **Пашина Н.** Концепт політичної ідентичності в українській політичній науці. *Політичний менеджмент*. 2012. №4–5. С. 180–190.
52. **Повалій Т. Л.** Особливості роботи менеджера соціокультурної діяльності в умовах діджиталізації. *Креативні технології, підприємництво і менеджмент в організації соціокультурної сфери XXI століття* : Матеріали VII Міжнар. науково-практ. конф., м. Київ, 25 жовт. 2023 р. Київ, 2023. С. 29–31.
53. **Пономаренко Я. І.** Соціокультурний контекст формування особистості. *Вісник Національного авіаційного університету. Філософія. Культурологія*. 2012. №1. С. 71–74.
54. Попик В. Формування національного науково-інформаційного простору: інтеграція й кооперація зусиль бібліотек, наукових установ та інформаційних центрів України. *Бібліотечний вісник*. 2015. №3. С. 3–11.
55. Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки : Закон України від 27.07.2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/317-19#Text> (дата звернення: 10.10.2023).
56. Про засудження та заборону пропаганди російської імперської політики в Україні і деколонізацію топонімії : Закон України від 15.06.2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3005-20#Text> (дата звернення: 10.10.2023).
57. Про затвердження Порядку визначення категорій пам'яток : Постанова каб. міністрів України від 22.05.2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/452-2019-п#n9> (дата звернення: 10.10.2023).
58. Про затвердження Порядку обліку об'єктів культурної спадщини : Наказ від 11.03.2013 р. URL: https://ips.ligazakon.net/document/view/re23060?an=1&ed=2019_06_27 (дата звернення: 10.10.2023).
59. Про охорону і використання пам'ятників історії та культури, Закон СРСР. (Союз Радянських Соціалістичних Республік). Інформаційно-методичний бюлетень УТОПК. 1976. №(1). С. 19–25.
60. Про охорону і використання пам'яток історії та культури : Закон УРСР від 30.01.1984 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3600-09#Text> (дата звернення: 10.10.2023).
61. Про охорону і використання пам'яток історії та культури. Закон УРСР №3601-09 (б.д.) (Україна). Відомості Верховної Ради УРСР. 1978. №30(427).
62. Про охорону культурної спадщини : Закон України від 08.06.2000 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1805-14#Text> (дата звернення: 10.10.2023).
63. **Русанівський В.** Усе ж таки пам'ятка. *Пам'ятники України*. 1988. №4. С. 25–26.
64. **Саніна Т. О.** Дослідження національної та етнічної ідентичності. *Наукові записки*. 2005. №46. С. 22–27.
65. **Скакун І.** «Культура в смартфоні»: чому потрібна діджиталізація українського національного надбаня. *Українська правда*. URL: <https://life.pravda.com.ua/columns/2019/11/6/238811/1> (дата звернення: 16.11.2023).
66. Сладкий Д. Національна ідентичність як фактор національної та міжнародної безпеки. *Політичний менеджмент*. 2008. №2. С. 110–119.
67. Словник української мови. URL: <https://slovnyk.ua/index.php?swrd=%D0%B0%D1%80%D1%85%D1%96%D0%B2%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F> (дата звернення: 02.10.2023).
68. Словник української мови. Академічний тлумачний словник (1970 — 1980). URL: <http://sum.in.ua/> (дата звернення: 02.10.2023).
69. Словник української мови. Київ : «Наукова думка», 1973. 840 с.

70. Словник української мови. Київ : «Наукова думка», 1975.
71. **Сміт Е. Д.** Національна ідентичність. Київ : Основи, 1994. 224 с.
72. **Степико М. Т.** Українська ідентичність: феномен і засади формування : монографія. Київ : НІСД, 2011. 336 с.
73. Стіна Пам'яті, Київ, Україна. URL: <https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=69249234> (дата звернення: 16.11.2023).
74. Стратегія розвитку архівної справи в Україні на період до 2025 року. Державна архівна служба України. URL: <http://www.dahmo.gov.ua/pdf/strategia/1.pdf> (дата звернення: 13.09.2023).
75. **Стришенец Н.** Новый международный стандарт каталогизации. *Библиотеки национальных академий наук: проблемы функционирования, тенденции развития.* 2014. №12. С. 201–209.
76. **Стришенец Н.** Поняття каталогізація у компаративному контексті. *Бібліотечний вісник.* 2010. №4. С. 15–26.
77. **Суцук О.** Що потрібно знати про Голокост, місця пам'яті та меморіалізацію. URL: <https://history.rayon.in.ua/news/340406-shcho-potribno-znati-pro-golokost-mistsia-ramiati-ta-memorializatsiiu> (дата звернення: 12.11.2023).
78. **Таценко Н. В.** Емпатія в сучасному англomовному дискурсі: когнітивно-синергетичний вимір : *дис. ... д-ра філол. наук* : 10.02.04 / Харків. нац. ун-т. ім. В. Н. Каразіна. Харків, 2018. 460 с.
79. **Таценко Н. В.** Лінгвосинергетичний вектор аналізу концепту: динаміка модусів. *Філологічні трактати.* 2021. №13 (1). С. 111–122.
80. **Таценко Н., Молгамова Л., Отрощенко Л.** Лінгвосинергетичний вимір концепту українська ідентичність: раціонально-логічний модус. *Міждисциплінарні дослідження складних систем.* 2023.
81. **Таценко Н. В., Бойко О. П., Отрощенко Л. С., Миленкова Р. В., Зякун А. І., Повалій Т. Л., Молгамова Л. О., Жиленко О. В.** Науковий твір «Універсальна облікова картка пам'ятників». Свідectво про реєстрацію авторського права на твір №128116 Україна; авторські майнові права — Сумський державний університет; дата реєстрації 08.07.2024.
82. **Телегін Д. І.** Пам'ятка і пам'ятник. *Літературна Україна.* 1976. № 4.
83. **Тетерятник Б. С.** Діджиталізація та діджиталізація в контексті віртуалізації господарської діяльності. *Право та інновації.* 2018. №3. С. 180–184.
84. **Туль С. І.** Трансформація світового ринку праці в умовах діджиталізації : *автореф. дис. на здобуття наук. ступеня кан екон. наук* : 08.00.02. Вінниця, 2019. 20 с.
85. Український інститут пам'яті. URL: <https://uinp.gov.ua/memorializaciya#:~:text=Процесом%20створення%20нових%20місць%20пам,комплекс%20дій%20ми%20називаємо%20меморіалізацією> (дата звернення: 18.10.2023).
86. **Фукуяма Ф.** Ідентичність. Потреба в гідності й політика скривдженості. Київ : Наш Формат, 2020. 192 с.
87. **Чернієнко В.** Філософія та ідентичність. Наукові записки *Національного університету «Острозька академія».* Серія *Філософія.* 2018. № 18. С. 8–18.
88. **Чмир І. О.** Електронна комерція: конспект лекцій. Одеса : Одеський державний екологічний університет, 2021. 148 с.
89. **Шмиг Р. А., Боярчук В. М., Добрянський І. М., Барабаш В. М.** Пам'ятник. *Термінологічний словник-довідник з будівництва та архітектури.* 2010. С. 144.
90. **Шульга Н. А.** Этническая самоидентификация личности. Киев : Ин-т социологии НАН Украины, 1996. 199 с.
91. **Эриксон Э.** Детство и общество. СПб. : Университетская книга, 1996. 592 с.

92. **Barrett, M.** (1996). English children's acquisition of a European identity. *Changing European Identities: Social-Psychological Analyses of Social Change* / ed. by G. Breakwell, E. Lyons. Oxford: Butterworth-Heinemann, 1996. 406 p.
93. **Biron, E. R.** *City/ Art. The Urban Scene in Latin America.* University of Pennsylvania, 2009. 288 p.
94. **Boyko O., Ziakun A., Povalii T., Zhylenko E.** Development of a video tour as a component of the activities of the manager of socio-cultural sphere: memorialization and digitization. *Socio-Cultural Management Journal*. 2023. №6 (2). P. 52–71.
95. Brui, O., Bankovska, I. Prospects for Shared Cataloguing and Joint Representation of Library Resources in Ukraine. *International Conference «MISISQ: Involvement. Creativity. Sustainability»* : Conference Proceedings, 27–28 septembrie, 2018, Chişinău, Republica Moldova. 2018. Bălţi. P. 84–92. URL: <https://ela.kpi.ua/handle/123456789/24959>
96. Cataloging (blog). URL: <https://www.librarianshipstudies.com/2015/05/cataloging.html> (дата звернення: 12.11.2023).
97. Cataloging Content Standards. URL: <https://minitex.umn.edu/services/digital-initiatives-metadata/cataloging-metadata-standards/cataloging-content-standards> (дата звернення: 10.11.2023).
98. **De Clerck, J.-P.** Digitization, digitalization and digital transformation: the differences. 2016. URL: <https://www.i-scoop.eu/digital-transformation/digitization-digitalization-digital-transformation-disruption/> (дата звернення: 08.09.2023).
99. **Feder J.** *Fractals.* New York: Plenum Press, 1988. 256 p.
100. Fillmore Ch. J., & Baker C. A frames approach to semantic analysis. *The Oxford handbook of linguistic analysis* / B. Heine, H. Narrog (eds.). Oxford: Oxford University Press, 2010. P. 313–340.
101. **Huntington, S. P.** *Who Are We? The Challenges to America's National Identity.* New Delhi, 2004 : Penguin Books. 428 p.
102. **Huyssen, A. Present Pasts.** *Urban palimpsests and political memory.* Stanford University Press, 2003. 166 p.
103. *Identity Issues: Literary and Linguistic Landscapes.* Ed. by V. Lopičić and B.M. Ilić. Cambridge : Cambridge Scholars Publishing, 2010. 293 p.
104. **Keenan, T. M.** Resource description and access: cataloging standards affect reference service. *Reference Services Review*, 42. 2014. P. 446–466.
105. **Kövecses, Z.** Conceptual metaphor theory. *The Routledge handbook of metaphor* / Semino, E. & Demjén, Zs. (eds.). Oxford: Routledge, 2017. P. 13–27.
106. **Kövecses, Z.** Metaphor in media language and cognition: a perspective from conceptual metaphor theory. *Lege artis. Language yesterday, today, tomorrow. The journal of University of SS Cyril and Methodius in Trnava*, III (1), 2018. P. 124–141.
107. **LaBelle, S.** Language and Identity. Introduction. *The Language, Society and Power Reader*, 2011. P. 291–293. Ed by A. Mooney and others. London and New York: Routledge.
108. **Lakoff, G., & Johnson, M.** (1999). *Philosophy in the flesh: the embodied mind and its challenges to western thought.* New York: Basic Books, 1999. 624 p.
109. Longman dictionary of contemporary English. URL: <http://www.ldoceonline.com>.
110. **Mandelbrot, B. B.** *The fractal geometry of nature.* San Francisco: W. H. Freeman and Co., 1982. 468 p.
111. **Molhamova, L.** Perpetuation of memory as a manifestation of the socio-cultural dimension of the concept of DEATH in monuments of art. *Philological Treaties*, 2 (15), 2023.
112. **Mylenkova, R. Otroshchenko, L.** Digital archiving of monuments as an effective tool of country's cultural heritage preservation. *Materials of the 2. International Selcuk Scientific Conference.* Turkey, Konya, 21–22. October 2023. P. 806–807.

113. Object ID. URL: https://icom.museum/wp-content/uploads/2020/12/ObjectID_ukrainian.pdf (дата звернення: 15.08.2023).
114. **Otroshchenko L., Symonenko N., Gromak O.** The Evolution and Challenges of Post-War Memorialization: from Traditional Monuments to Digital Spaces. *Стратегічні інновації соціальних комунікацій та іноземної філології в умовах кризи: Матеріали I Міжнародної науково-практичної конференції, м. Суми, 1 червня 2024 р. Суми : Сумський державний університет, 2024. С. 311–314.*
115. **Sturken, M.** The Wall, the Screen, and the Image: The Vietnam Veterans Memorial. *Representations*, No.35, Special Issue: Monumental Histories. University of California Press (Summer, 1991). P. 118–142.
116. **Tatsenko N.** Cultural Heritage and National Ukrainian Narratives. *Стратегічні інновації соціальних комунікацій та іноземної філології в умовах кризи: Матеріали I Міжнародної науково-практичної конференції (Суми, 1 червня 2024 р.) / уклад. М. М. Набок. Суми: Сумський державний університет, 2024. С. 315–318.*
117. **Tatsenko, N.** Empathy as a self-organized cognitive model: a linguistic synergetic perspective. *Lege artis. Language yesterday, today, tomorrow. The journal of University of SS Cyril and Methodius in Trnava*. Trnava : University of SS Cyril and Methodius in Trnava, 1, 2020. P. 390–423.
118. **Tatsenko, N., & Molhamova, L.** Concepts Through a Linguosynergetic Lens (On the Example of the Concept of Death). *Visnyk Universitetu imeni Alfreda Nobelya. Seriya: Filologicni Nauki*. 2023. №1 (25). P. 244–259 (Scopus).
119. **Tatsenko, N., & Molhamova, L.** The concept of DEATH in modern English-speaking discourse: a linguosynergetic perspective. *SKASE Journal of Theoretical Linguistics*, 18 (2), 2021. P. 51–74.
120. **Trier, Jost.** Der deutsche Wortschatz im Sinnbezirk des Verstandes: Dhte eines sprachlichen Feldes I. Von den Anfängen bis zum Beginn des 13. Jhdts. Heidelberg: Winter, 1931. 347 p.

Наукове видання

ТАЦЕНКО Наталія Віталіївна
МИЛЕНКОВА Римма Володимирівна
БОЙКО Ольга Петрівна
ЗЯКУН Алла Іванівна
ПОВАЛІЙ Тетяна Леонідівна
ОТРОЩЕНКО Лариса Степанівна
МОЛГАМОВА Лілія Олексіївна

**ПАМ'ЯТНИКИ ЯК ВІДДЗЕРКАЛЕННЯ
НАЦІОНАЛЬНОЇ ІСТОРІЇ:
СУЧАСНІ ВИКЛИКИ ТА НАРАТИВИ**

Монографія

Відповідальна за випуск Н. В. Таценко
Комп'ютерна верстка Т. Л. Повалій
Підготовка до друку: ФОП Ткачов О. О.

Підп. до друку 10.10.2024 р.
Формат 60x84/16. Гарнітура Times New Roman.
Папір офсетний. Друк офсетний.
Умовн.-друк. арк. 14,41. Обл.-вид. арк. 12,68.
Тираж 50 пр. Вид. №11

Видавець: ТОВ "Триторія"
майдан Незалежності, б. 3, оф. 420,
м. Суми, 40030, Україна
тел.: +380687514803

*Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготовлювачів і розповсюджувачів
видавничої продукції: серія ДК № 5222 від 28.09.2016 р.*

**ПАМ'ЯТНИКИ
ЯК ВІДДЗЕРКАЛЕННЯ
НАЦІОНАЛЬНОЇ ІСТОРІЇ:
сучасні виклики та наративи**

Монографія

Суми
ТРИТОРІЯ
2024